

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FREUD OKUMALARI

RAŞİT TÜKEL

RAŞİT TÜKEL Nazilli’de doğdu. Orta öğrenimini Bornova Anadolu Lisesi ve Ankara Fen Lisesi’nde tamamladı. Tıp öğrenimini Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, psikiyatri uzmanlığını ise İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı’nda yaptı. Uzmanlık sonrasında aynı bölümde çalışmaya devam etti. Ruh Sağlığı ve Hastalıkları alanında 1993 yılında doçent, 2000 yılında profesör oldu. Halen aynı fakültenin Psikiyatri Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapıyor. Murat Şefik Etaner Psikoterapi Vakfı’nın (MEPEV) 1992 yılında kuruluşunda ve 2010 yılına kadar da yönetiminde yer aldı. 2001 yılında kurulan İstanbul Psikanaliz Derneği’nin kurucu üyesi oldu. Psikanaliz Yazıları’nda 2000-2013 yılları arasında Yayın Kurulu üyesi olarak görev yaptı. Halen aynı dergide Danışma Kurulu üyesi olarak çalışıyor.

DÜŞ/DÜŞÜN 41

FREUD OKUMALARI

RAŞİT TÜKEL

BAĞLAM

Freud Okumaları

Bağlam Yayınları 399

Düş/Düşün Dizisi 41

İnceleme-Araştırma 276

ISBN 978-605-5809-93-5

Düş/Düşün Dizisi Editörü: Ayça Gürdal Küey

Freud Okumaları

Raşit Tükel

© Bağlam Yayıncılık

© Raşit Tükel

Birinci Basım: Mayıs 2014

İkinci Basım: Aralık 2015

Üçüncü Basım: Şubat 2020

Kitap Tasarımı: Canan Suner

Kapak Resmi: Şafak Okdemir

Baskı: Avcı Ofset

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi No: 6/13

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685

Matbaa Sertifika Numarası: 45259

BAĞLAM YAYINCILIK Hobyar Mah. Narlıbahçe Sok. No:9/3 Cağaloğlu/İstanbul

Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27

Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
-------------	---

FREUD’UN TEMEL METİNLERİ ÜZERİNDEN OKUMALAR

<i>Düşlerin Yorumu</i> Üzerine	11
Dürtü Kuramının Tarihsel Gelişim Öyküsü.....	28
Narsisizm ve Benlik İdeali	45
Bilinçdışı, Topoğrafik Kuram ve Yapısal Kuram	68
Nesne İlişkilerinin Gelişimi ve Oedipus Karmaşası	81
Fobiler Üzerine Görüşler	91
Freudyan Açıdan Anksiyete	112
Nevrotik Bir Fenomen Olarak Yineleme Kompulsiyonu.....	122
Savunma Düzenekleri.....	132
Aktarım ve Dinamikleri.....	165
Karşıaktarım: Anlamı ve Analizdeki Yeri	183

FREUD SONRASI OKUMALAR.....203

Dürtü Kuramından Hartmann’ın Benlik Psikolojisine.....	205
Melanie Klein’in Çalışmaları: Anksiyete, Savunmalar ve Nesne İlişkileri.....	212
Bebek ve Anne Arasındaki Mekânda Öznenin Yaratılması: Winnicott’un Çalışmalarına Bir Bakış	242

ÖNSÖZ

Bu kitapta yer alan metinler, son 15 yıl içinde Psikanaliz Yazıları başta olmak üzere çeşitli dergilerde yer alan yazılar temel alınarak oluşturulmuştur.

Freud, 1873'te Viyana Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini sürdürürken, bir yandan da ünlü fizyolog Brücke yönetimindeki Viyana Fizyoloji Enstitüsü'nde merkezi sinir sistemi üzerine çalışmış; anatomi ve fizyoloji üzerine ilk yazılarını yayımlamıştır. Yükseköğrenimini tıp doktoru olarak tamamladıktan sonra da bir hastanenin psikiyatri servisinde beyin anatomisi ve sinir sistemi üzerinde araştırmalar yapmıştır. Freud'un kuramında, fizyoloji alanındaki çalışmalarının etkisi, özellikle başlarda fazlasıyla hissedilir. Öte yandan, kronolojik bir okumayla, Freud'un kuramını sürekli geliştirdiğine tanık oluruz. Zaman zaman çelişkiler de içerebilen bu tür bir kuramsal gelişim, Freud'un yaşamı boyunca sürmüştür. Kuramsal sürecin tamamlanmamışlığı, birçok kuramcı için el alabileceği bir zenginlik olmuş ve değişime kapalı olmayan bu ortam, psikanalizin Freud sonrası gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

Tam da bu nedenle, bir Freud makalesinin tek başına, öncesi ve sonrası dikkate alınmadan okunmasının, Freudyen anlamda bütünlüklü bir görüş oluşturmayı zorlaştırdığından söz edilebilir. Kitaptaki bölümler, bu noktalar dikkate alınarak oluşturulmuş; bu bağlamda Freud'un düşlerin yorumu,

dürtüler, narsisizm, nesne ilişkileri, anksiyete, savunma mekanizmaları, aktarım (transference) gibi konular üzerine olan yazıları, tarihsel süreklilik gözetilerek ele alınmıştır. Yine aynı nedenlerle, Hartmann, Melanie Klein, Winnicott gibi kuramcılarının Freud sonrasına ait katkılarına, Freud Okumaları içinde yer verilmiştir.

Elinizdeki kitabın, Freud'un görüşlerini, sonrasına ait kimi etkileri de içerecek şekilde, bütünlüklü olarak kavramaya bir katkı olmasını diliyorum. Kitapta yer alan Freud sonrası yazarların özgün fikirleri ve psikanalitik kurama katkılarıyla zenginleşen bir çerçevede, tabii ki.

İyi okumalar dilerim...

FREUD'UN TEMEL METİNLERİ ÜZERİNDEN OKUMALAR

DÜŞLERİN YORUMU ÜZERİNE*

Düşlerin Yorumu Freud'un en önemli yapıtlarından biridir. Freud'un düşlere ilgisinin, bu kitabın yazılmasının çok daha öncesine, çocukluğuna kadar gittiği; yaşamının erken dönemlerinden başlayarak, düşlerine yönelik iyi bir gözlemci olmasının yanında, onları kaydettiği de bilinmektedir. Jones, Freud'un düşlerin yorumuna ilgisinin iki noktadan başladığını belirtir: İlki, hastalarının, sıklıkla içinde bir düş anlatımına yer verdiğini gözlemlediği çağrışımlarını izlemesi, diğeri ise psikotik hastalarının istek doyurma özelliğinin belirgin olduğunu düşündüğü varsanlarıyla (hallusination) ilgili deneyimdir.¹ Freud için, başlangıçta şüpheyle yaklaştığı düşlerin temelini gizli bir isteğin doyurulması olduğu düşüncesi, 1885 yılında, “Irma'nın enjeksiyonu” adıyla bilinen kendi düşünün analizi sonrasında doğrulanmış olur. Freud, tam bir analizini yaptığı ilk düşü olan Irma'nın enjeksiyonu düşüne, *Düşlerin Yorumu* kitabının ikinci bölümünde yer vermiştir.

Freud, “Bilimsel Bir Psikoloji Projesi” isimli monografında, birincil ve ikincil süreçler adını verdiği iki temel zihinsel süreç tanımlamış ve düş yaşantısında birincil sürecin egemen olduğunu belirtmiştir.² Freud'un otoanalizine (self-analysis)

* *Psikanaliz Yazıları*, 1, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

¹ E. Jones [1953] *The Life and Works of Sigmund Freud*, Pelican Books, New York, 1984, s.300.

² S. Freud, [1895] *Project for a Scientific Psychology*, Standart Edition, Volume I., Hogarth Press, London, 1986, s.335-337.

başlamadan önceki yıllarında yazdığı, zihnin açıklayıcı bir kuramına ulaşmaya yönelik en önemli çalışmalarından biri olan bu yapıtı, daha sonra *Düşlerin Yorumu* kitabında ilk kez ortaya koyduğu yorumlayıcı yönteminin kökenlerini içermektedir. Freud, düşlerin “istek doyurmalar” olduğunu ilk kez “Bilimsel Bir Psikoloji Projesi”nde açıklamış, Irma'nın enjeksiyonu düşünden, kısaca da olsa, yine ilk kez bu çalışmasında söz etmiştir.³

Düşlerin Yorumu, bilimsel bir çalışma olmasının yanında, düş örnekleri ve analizlerinin kişisel yönüyle otobiyografik bir özelliğe de sahiptir. Freud, 1897 yazında, babasının ölümünden yaklaşık bir yıl sonra, “Düşlerin Yorumu”nun ilk bölümlerinin baskıya gönderilmesinden ise iki yıl önce, otoanalizine başlamıştır.⁴ 1909'daki ikinci basıma yazdığı önsözde belirttiğine göre, *Düşlerin Yorumu* kitabı, Freud için ancak tamamlandıktan sonra kavradığı öznel bir önem taşımaktadır. Freud bu yapıtını, otoanalizinin bir parçası; bir erkeğin yaşamındaki en acı olay olarak nitelediği babasının ölümüne bir tepki olarak görmektedir.⁵

Freud'un otoanalizi sırasında, dolayısıyla *Düşlerin Yorumu* kitabının yazımı sürecinde, tümüyle yalnız olduğu da söylenemez. Berlin'de yaşayan arkadaşı Fliess ile yazışmalarının kitabın oluşumuna katkısı, sözü edilmeye değerdir. Düş kitabının taslağı, Freud'un Fliess'e gönderdiği düş örnekleri ve analizlerini içeren mektuplarla oluşmaya başlamıştır.

³ A.g.y., s.338-343.

⁴ E. Jones, *The Life and Works of Sigmund Freud*, 1953, a.g.y., s.299-308.

⁵ S. Freud [1900] *Düşlerin Yorumu I*, İngilizce'den çeviren: E. Kapkın, Pazel Yayınevi, İstanbul, 1991, s.46.

Özellikle de 1897-1898 yıllarındaki yazışmalarında, Fliess, Freud için, kitabı oluşturan düş analizleri ve kuramsal görüşlerinin ilk okuru ve eleştirmeni olma işlevini üstlenmiştir.⁶

1897 yılının sonlarında başladığı tahmin edilen *Düşlerin Yorumu* kitabı, yaklaşık iki yıllık bir çalışmanın ürünü olarak, 1899 yılının Eylül ayında tamamlanmıştır. İlginç bir not olarak şunu da ekleyelim. Jones'un belirttiğine göre, yayımlanma tarihini 1900 yılı olarak bildiğimiz bu kitap, aslında 1899 yılı Kasım ayında basılmış, ancak yayıncı tarafından kitaba tarih olarak 1900 yılı düşülmüştür.⁷ Yine aynı kaynaktan edindiğimiz bir diğer bilgi, kitabın 600 adet olarak basılan ilk baskısının ancak sekiz yılda tükenmiş olmasıdır.

Basımından bu yana 100 yıl geçmesine karşın, psikanalizin gelişimindeki köşe taşlarından biri olarak değerini koruyan *Düşlerin Yorumu* kitabında yer alan temel görüşler, aşağıdaki bölümlerde kitabın akışı göz önüne alınarak özetlenmiştir.

Düşleri Yorumlamanın Yöntemi

Düş yorumlaması, düşün gelişimini ve anlamını keşfetmek için bir girişimdir. Bu keşfin gerçekleşmesi, ancak düşün anlamının kişinin geçmişi, şimdiki durumu ve arzularıyla bağlantısı kurulduğunda mümkün olur.

Freud, düş yorumlaması tekniğinin amacını, *Düşlerin Yorumu*'nun ikinci bölümünün ilk paragrafında şu cümleyle

⁶ J. Forrester [1997] *Freud Savaşları*, İngilizce'den çeviren: H. Atalay, Ayınntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.160-209.

⁷ E. Jones, *The Life and Works of Sigmund Freud*, 1953, a.g.y., s.306.

açıklar: "Bir düşü yorumlamak, ona bir anlam yüklemek, yani, onu bizim zihinsel eylemlerimizin zincirinde, diğerlerine eşit derecede geçerliliği ve önemi olan bir halkayla değiştirmektir."⁸

Freud, yorumlama yöntemini kullanarak, kendinden öncekilerin yaptığı gibi düşün ardında yatan anlamı bulmaya çalışmıştır. Ancak, bunu yaparken, kendinden öncekilerden ayrı bir yol izlemiştir. Freud tekniğinin, önceki yöntemlerden ayrıldığı noktayı, kitaba 1914'te eklediği bir dipnotta şu şekilde açıklar: "İlerdeki sayfalarda betimlediğim teknik, antik yöntemden teknik bir noktada ayrılmaktadır: Yorumlama işini düş görenin kendisine bırakır. Düşün belli bir öğesiyle ilişkili olarak yorumcуда ne olup bittiği ile ilgilenmez, düş görende olup bitenlerle ilgilenir."⁹

Freud, en eski zamanlardan beri düşlerin yorumlanmasıyla ilgili birbiriyle temelden farklı iki yöntemin kullanıldığını belirtir. Bu yöntemlerden ilki, düş içeriğinin bir bütün olarak alınıp, onun yerine özgün olanla bazı bakımlardan benzeşen bir başka içeriğin yerleştirildiği "simgesel" düş yorumudur. Bu yöntem, anlamsal bütünlüğü olmayan, karmaşık düşlerle karşılaşıldığında işe yaramamaktadır. Diğer ise, düşleri, her işaretin sabit bir anahtara göre bilinen anlamı olan başka bir işarete çevrildiği bir tür şifre olarak alan, "şifre çözme" yöntemidir. Şifre çözme yönteminin temeli, düşü bir bütün olarak almak yerine, düş içeriğinin her bir parçasını bağımsız olarak alma üzerine kurulmuştur. Freud, şifre çözme yöntemi-

⁸ S. Freud [1900] *Düşlerin Yorumu I*, a.g.y., s.149.

⁹ A.g.y., s.151.

minin keşfinin karmaşık ve bağlantısız düşler nedeniyle yapıldığını, herşeyin “anahtar”ın güvenilirliğine bağlı olduğu bu yöntemde hiçbir bir güvencenin olmadığını ifade eder.

Freud, her iki yöntemin de bilimsel bir inceleme için kullanılamayacağından kuşku duymadığını ifade etse de, uyguladığı düş yorumlama yönteminin “simgeleştirme” yönteminin daha çok “şifre çözme” yöntemine yakın olduğunu; yorumu, şifre çözme yönteminde olduğu gibi bütün halinde değil, ayrıntıda kullandığını; düşleri, yine şifre çözme yönteminde olduğu gibi, bileşik yapıda ruhsal oluşumlar kümesi olarak gördüğünü belirtir.

Freud'un ilgisini düşlere yöneltmesi, nevrotik hastaların semptomlarının analizi çalışmasının bir sonucudur. Analiz sürecinde hastaları, düşlerini, “patolojik düşünce”yle çağrışımlarının bir parçası olarak getirmektedir. Freud bunu şöyle açıklar: "Hastalarım herhangi bir konuyla bağlantılı olarak kendilerinde oluşan her düşünceyi benimle konuşmaları öğütlenmişti; öteki şeylerin yanısıra bana düşlerini de anlattılar ve böylece bana bir düşün patolojik bir düşünceden geriye, belleğin içine değil, izi sürülmesi gereken ruhsal bir zincire yerleştirilebileceğini öğrettiler. Bundan sonra düşün kendisini bir semptom olarak ele almak ve düşlere de semptomlara uygulanan yorum yöntemini uygulamak için küçük bir adım yetiyordu."¹⁰

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Freud, düş yorumlaması tekniğini geliştirirken, düşün kendisini bir semptom olarak ele almış ve düşlere de semptomlara uygulanan yorum

¹⁰ A.g.y., s.153.

yöntemini uygulamıştır. Bunun için de, düş görende iki değişimin gerçekleştirilmesini hedeflemiştir: Kendi ruhsal algılamasına yönelttiği dikkatin artırılması ve normalde içinde oluşan düşünceleri elemesine yol açan eleştirinin giderilmesi. Freud, bu yöntemi uygulamadaki ilk basamağın, dikkatin, bir bütün olarak düşe değil, onun içeriğinin ayrı parçalarına yöneltilmesi olduğunu belirtir. Düş, parçalara ayrılmış olarak ele alınırsa, düş gören, her parça için “geri plan düşünceleri” diye betimlenebilecek bir dizi çağrışım yapacaktır. Düş görüldükten sonra, düş görme ile yorumlama arasındaki zamanda, çağrışımlar, görünür düş içeriğini gizli düş düşüncelerine bağlayan yolları keşfetmemize olanak sağlamaktadır. Tüm bu açıklamalar, aslında, düş yorumlamasının ve genelde psikanalizin temeli olan “serbest çağrışım” için gerekli koşulu oluşturmak üzere atılmış adımlar olarak alınabilir.

Amacı düş içindeki isteği keşfetmek olan düş yorumlaması, isteğe doğru gerisin geri giderek, düşün kendisini oluşturduğu sürecin tersine çevrilmesidir. Düşün öğelerinin yalıtılması ve her bir öğe için çağrışımların izlenmesiyle, düş gören, düşün ardındaki isteğe ve özgün olarak bu isteği taşıyan bilinçdışı düşüncelere ulaşır. Bu düş düşünceleri bir kez bilinçli oldu mu, bütünleşebilir, düş görenin düşüncelerinin geri kalanıyla ilişki içinde görünebilir ve böylece anlamları ortaya çıkabilir.

İsteğin Doyurulması Olarak Düş ve Sansür

Freud'un her düşün bir istek doyurmayı temsil ettiği biçimindeki görüşü, düş kuramının temelidir. Düşlerin etkinliği,

isteklerin doyurulmasından başka hiçbir amacı olmayan ve emrinde dürtüler dışında hiçbir güç bulunmayan bilinçdışı sisteminin ürünü olmalarından ileri gelir. Bilinçli bir istek, ancak aynı doğrultuda bir bilinçdışı isteği uyandırmayı ve ondan takviye almayı başardığında bir düş kışkırtıcısı haline gelebilmektedir.

Zihinsel işlevi belirleyen iki kuraldan biri olan haz ilkesi, organizmanın, enerji boşaltımı yoluyla gerginliği azaltarak acıdan kaçınma ve haz arama eğilimi olarak tanımlanabilir. Zihinsel işlevi belirleyen ikinci kural olan gerçeklik ilkesi ise, organizmanın, gerçekliğin dayattığı koşullar nedeniyle engellenmeleri (frustration) ve buna ilişkin deneyimleri sonucunda oluşur ve haz ilkesini dış gerçekliğin taleplerini karşılayacak biçimde değiştirir. Haz ilkesi gereğince, gerginliğin giderilmesi zevk olarak yaşanır ve düş bu tarzda gerginlik giderilmesinin bir örneğidir. İstek ise, gerginliğin boşalımının aracıdır. “İsteğin doyurulması” kavramı yoluyla, haz ilkesi, kişinin arzularının bir parçası olarak, kişinin amaçlı etkinliğiyle bütünleşir. Freud öncesi yazarlar tarafından günün gerginliğine karşı fizyolojik bir yanıt olarak görülmüş olan bu rahatlama (gerginliğin boşalımı), *Düşlerin Yorumu*’nda, kişinin ruhsal olaylar yoluyla gerçekleştirdiği bir durum olarak görülür.

Düş işlemi, tüm rahatsız edici düşünceleri karşıtlarıyla değiştirmeyi ve onlara bağlı hoşnutsuzluk verici duyguları baskılamayı başardığında, düşün “istek doyurma” yönü daha açık olarak ortaya çıkacaktır. Ancak, rahatsız edici düşünceler, az ya da çok değişmiş olsalar da, ayırt edilir biçimde düşün görünür içeriğine girerlerse, düşlerin istek doyurma

olduğu kuramının geçerliliğine gölge düşecek midir? Freud'un bu soruya yanıtı, hoşnutsuzluk veren düşlerin istek doyurma konusunda diğerlerinden hiçbir farkının olmadığı yönündedir. Anksiyete ya da hoşnutsuzluk geliştiren herhangi bir ruhsal süreç, bir yönüyle istek doyurma olabilir. Freud, bu durumu, isteğin bir sisteme, bilinçdışına ilişkin olduğu, ancak onun diğer sistem, bilinçöncesi tarafından reddedildiği ve baskılandığı biçiminde açıklamıştır. Bilinçdışındaki düşünceler kendi gidişlerine bırakılsalar haz niteliğinde olan bir duygu ortaya çıkacak iken, “bastırma” süreciyle birlikte bu duygu hoşnutsuzluk halini almaktadır.

Freud, akıl sağlığımızın bekçisi olarak tanımladığı bilinçöncesi ile bilinçdışı arasındaki sansürün uykuda etkinliğini gevşetmesiyle bilinçdışındaki bastırılmış dürtülerin sahneye çıktığını belirtir, hemen ardından da telaş etmeye gerek olmadığını ekler; bu dürtüler dış dünyayı değiştirebilecekleri tek aygıt olan hareket aygıtını çalıştıramayacakları için zararsız olarak kalırlar. Freud'a göre, uyku durumuyla savunulması gereken kalenin güvenliği güvence altına alınmıştır.

Buraya kadar anlattıklarımızda da görüldüğü gibi, düşlerin amacı ve ortaya çıkış biçimiyle ilgili iki kavram öne çıkmaktadır. (1) İlki, isteğin doyurulmasıdır. Düşün biçiminin amacı uyuma isteğine hizmet eder ve bu, Freud'u, düşlerin uykunun bekçileri olduğu görüşünü ifade etmeye yöneltmiştir. Bu görüş, düş düşüncelerine eşlik eden ruhsal enerjinin, eğer bu düşünceler bilince dönüşüme uğramadan geçerlerse, kişiyi uykudan uyandıracak olmasına işaret eder. Düşüncelerin, düş işlemi yoluyla aldıkları biçim, kişinin uykuda kalmasını sağlamaktadır. (2) Merkezi konumda olan ikinci kavram,

sansür ya da bastırmadır. Görünür düş içeriği, özgün düş düşüncelerinin çarpıtılmış bir biçimidir. Bu çarpıtma, uyuma isteğine hizmet ettiği kadar, uyanıklık yaşamında ortaya çıkan düşün anlaşılmasını engellemeye de hizmet etmektedir. Bu yolla, ruhsal düşüncelerin enerjisi kısmen bastırılır, ancak anlamları, uyanıklık bilincine yönelik çatışma ya da gerginliğe neden olma tehdidiyle, uyanıklık düşüncelerinden ayrı tutulur. Böylece, düş işleminin hem olumlu hem de olumsuz bir amacı vardır. Bir yandan, düşün sürmesine izin verecek bir biçim yaratır; diğer yandan kılık değiştirmemiş halini taşımanın bilinç için son derece sıkıntılı olabileceği düşüncelere karşı koruyucu bir işlev görür. Daha sonra ortaya atılmış olan yapısal kuramın diline göre, düş işlemi, uyuma isteğinde benliğe; kılık değiştirmiş biçimde de olsa, yasaklanmış bilinçdışı düşüncelerin ortaya çıkmasında ise altbenliğe hizmet eder.

Freud, bilinçdışı sisteminin tek görünümünün düşler olmayacağını, düşler dışında başka tür anormal istek doyurmaların da olması gerektiğini belirterek, psikonevrotik semptomların bilinçdışı isteklerin doyurulması olduğuna dikkati çekmiştir. Bastırılmış dürtünün uyku sırasında benliğin savunmalarından kurtularak düşün görünür içeriğini oluşturması ile bastırmadan kurtulan bir dürtünün psikonevrotik bir semptom oluşturması arasındaki bir benzerlikten söz edilebilir; sonuçta, her ikisi de altbenlik lehine uzlaşma oluşumlarıdır.

Düşlerin Malzemeleri ve Kaynakları

Freud'a göre, her düş, görünür içeriğiyle yeni, gizli içeriğiyle de eski yaşantılara bağlanmaktadır. Düşler, en alttaki en

erken çocukluğa dek uzanan bir isteğin doyurulması olmak üzere, birbiri üzerine binmiş bir dizi anlamı ve istek doyurmayı içerebilmektedir.

Freud, düşlerin malzemelerinin düş görenin yaşamındaki herhangi bir kesimden seçilebileceğini belirtir. Burada tek koşul, düşten önceki günün yaşantısını daha eskilere bağlayan bir düşünce silsilesinin bulunmasıdır.

Düş malzemeleri, ya görünür biçimde önemlidir ya da çarpıtılmıştır. İçeriğinde önemsiz yaşantıların bulunduğu bir düşün analizi, her zaman ruhsal olarak önemli bir kaynağı ortaya çıkartacaktır. Düşlerde, ruhsal olarak önemli olanın yerine önemsiz olanın geçirilmesi, “yer değiştirme” (displacement) aracılığıyla olmaktadır.

Düşlerin kaynakları arasında bedensel uyarılmalar da yer almaktadır. Freud, üç değişik bedensel uyarılma kaynağından söz eder: dış nesnelerden doğan nesnel duyusal uyarılar, duyu organlarının öznel temeldeki içsel uyarılma durumları ve içsel bedensel uyarılar. Buna göre, ağrı, açlık, susama gibi bedensel uyarılma durumları, düş içeriğinin belirlenmesinde rol oynayabilmektedir. Bu tür bedensel uyarı kaynaklarının düşün biçimlenmesine katkıları, düşün ruhsal kaynaklarından türeyen düşünsel içeriğine uygunlukları ölçüsünde olacaktır. Freud, bunlara, nasıl kullanılacağını kendisi belirleyen değerli bir malzeme gibi değil, her zaman el altında bulunup gerektiğinde kullanılan ucuz malzeme gibi davranıldığını belirtir.

Düş İşlemi

Freud, kendinden öncekilerin, düş sorununu çözmek için düşlerin belleğimizde bulunan görünür içerikleriyle ilgilendiklerini ve bu görünür içeriklerden bir yoruma varmaya ya da bunlara dayanarak düşlerin yapısı hakkında bir yargı oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Freud'a göre, bir düşün anlamını bulup çıkarmamızı sağlayan şey, onun görünür içeriği değil, gizli içeriği ya da diğer bir ifadeyle, özel bir yöntemle ulaşılan “düş düşünceleri”dir. Böylece, düşlerin anlamını bulmaya çalışanlar için, önlerine koymaları gereken görev, düşlerin görünür içerikleri ile gizli düş düşünceleri arasındaki ilişkileri araştırmak ve gizli düş düşüncelerini görünür içeriğe dönüştüren süreçlerin izini sürmek olarak tanımlanmıştır.

Freud, *Düşlerin Yorumu*’nda, gizli düş düşüncelerinin düşün görünür içeriğine çevrildiği dört ana yol gösterir: yoğunlaştırma, yer değiştirme, temsil edilme ve ikincil düzeltme.

Yoğunlaştırma

Düş işleminin ilk ögesi, “yoğunlaştırma”dır. Freud, düşlerin, düş düşüncelerinin kapsamı ve zenginliğine kıyasla kısa, verimsiz ve özetlenmiş şeyler olduğunu belirtir. Yoğunlaştırma işlemi yoluyla, gizli düş düşüncelerindeki birçok öge, görünür içerikteki tek bir öge tarafından temsil edilmektedir. Görünür düş içeriği ile gizli düş düşünceleri arasındaki ilişkiye yoğunlaştırma açısından baktığımızda, sürecin tek taraflı işlemediğini görürüz. Bir düşün öğeleri düş düşünceler-

riyle birçok kez belirlenmekle kalmamakta, tek tek düş düşünceleri de düşte çeşitli öğeler tarafından temsil edilmektedir.

Bir düşün tümüyle yorumlandığından emin olmak ise olanaksızdır. Yorumlama ileriye götürüldükçe, düşün gerisine gizlenmiş daha başka düşünceler ortaya çıkartılabilir. Freud, bu durumu şöyle ifade eder: "Çözüm, doyurucu ve boşluksuz bile görünse, düşün hâlâ bir başka anlamı olma olasılığı her zaman vardır. O halde yoğunlaştırmanın miktarını belirlemenin olanaksız olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz."¹¹

Yer Değiştirme

Düş işleminin ikinci ögesi Freud tarafından "yer değiştirme" olarak tanımlanmıştır. Yer değiştirme, vurgunun bir düş öğesinden diğerine değişmesidir. Bir düşün oluşumu sırasında ruhsal değeri yüksek olan temel öğeler, sanki değerleri azmış gibi ele alınabilmekte ve düşte, onların yerine, düş düşünceleri içinde değeri az olan başka öğeler geçebilmektedir. Böylece, düş düşüncesinin esası, düşte sadece geçici, dolaylı bir temsil olanağı bulurken, düş düşüncesinde küçük bir rol oynayan birşey, sanki esas olanmış gibi öne itilmektedir.

Düş oluşumu sürecinde, düş çarpıtmasının iki temel ögesi olan yoğunlaştırma ve yer değiştirme birbirini bütünleyen bir iş görmektedir. Freud bu süreci şu şekilde tanımlar: "Böylece düş işleminde, bir yanda yüksek ruhsal değeri olan öğeleri yoğunluklarından arındıran, öte yandan da aşırı belirlenme aracılığıyla düşük ruhsal değerdeki öğelerden, sonradan düş

¹¹ S. Freud [1900] *Düşlerin Yorumu II*, İngilizce'den çeviren: E. Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 1991, s.13.

içeriğine girmenin yolunu bulan yeni değerler yaratan bir ruhsal gücün çalıştığını varsayabiliriz. Eğer bu böyleyse, düş oluşumu sürecinde ruhsal yoğunlukların bir aktarımı ve yer değiştirmesi ortaya çıkmakta ve düş içeriği ile düş düşüncelerinin metinleri arasındaki fark da bunun sonucunda olmaktadır."¹²

Freud, düşlerdeki yer değiştirmenin amacını, sansüre hizmet etmek olarak görmüştür. Yer değiştirmenin sonucunda, görünür düş içeriği artık gizli düş düşüncelerinin çekirdeğine benzememekte ve düş bilinçdışında var olan düş isteğinin bir çarpıtılması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da sansürden kurtulmanın bir koşulunu oluşturur.

Temsil Edilme

Düş işleminin üçüncü ögesi, düşüncelerin imgelere dönüşümü ya da “temsil edilme”dir. Önce, düşlerde nelerin temsil edilmediğiyle başlayalım. Düşlerde, çelişki ve zıtlıklar göz ardı edilmiştir. Freud bunu şu şekilde ifade eder: "Düşler zıtlıkları tek bir birlikte birleştirme ya da onları bir ve aynı şeymiş gibi temsil etme eğilimindedir. Dahası, düşler kendilerini herhangi bir ögeyi istekli karşıtıyla temsil etmede de özgür sayarlar; öyle ki ilk bakışta bir karşıtını kabul eden herhangi bir ögenin düş düşüncelerinde bir olumlu olarak mı yoksa bir olumsuz olarak mı bulunduğu karar vermenin hiçbir yolu yoktur."¹³

“Ya-ya da” seçenekleri düşlerde yer almaz. Her iki seçenek de düşün metni içine sanki eşit derecede geçerliymiş

¹² A.g.y., s.41.

¹³ A.g.y., s.52.

gibi yerleştirilir. Freud, bir düşte “ya-ya da” kullanıldığında, yorumlama açısından şu tür bir kural önerir: "Görünürdeki iki seçeneği eşit geçerlilikte sayın ve onları bir “ve” ile birbirine bağlayın."¹⁴

Psikanalitik kuram, nedensellik varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu varsayıma göre, davranışları, duyguları, düşünceleri ve eylemleri içeren tüm ruhsal olaylar, rastgele değil, nedensel olarak önceki olayların sonucunda oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her ruhsal olay kendinin öncülü olan bir başka olay tarafından belirlenmektedir. Düş düşünceleri arasındaki mantıksal bağlantıların temsil edilmediği düşlerde, nedensellik, zamansal bir ardışıklık ile temsil edilmektedir. Buna göre, düşlerde yan yana bulunan düş düşünceleri, düş malzemesinin rastlantısal, bağlantısız parçaları olarak değil, oldukça yakın bağlantılı parçaları olarak alınmalıdır.

Freud, düşlerdeki temsil sürecini anlatmak için “yer değiştirme”ye başvurur. Daha önce, yer değiştirme, belli bir düşüncenin onunla bir biçimde yakından ilişkili bir diğerinin yerine geçmesinden ibaret bir işlem olarak anlatılmıştı. Burada, düş oluşumu sürecinde ortaya çıkan ikinci bir yer değiştirme türünden söz edilmektedir; düş düşüncesindeki renksiz ve soyut bir ifadenin resimsel ve somut bir ifadeye dönüştüğü bir yer değiştirme. Freud'a göre, bu tür değişimin amacı, bir düş açısından resimsel olan bir şeyin temsil edilme yeteneğinde yatmaktadır. Soyut biçimde ifade edildiğinde kullanışsız olan düş düşüncesi resim diline çevrildiğinde, düş işleminin gereksindiği zıtlıklar ve özdeşlikler çok daha kolay

¹⁴ A.g.y., s.50.

kurulabilecektir. Böylece, gizli düş düşüncelerinin görünür düş içeriğine dönüşümünde üçüncü bir etmenden söz etmek mümkün olmaktadır; görsel imgeler halinde temsil edilebilirlik.

Düşlerdeki temsil işlemi, düş işleminin asli bir özelliği olarak düşünülmeyen, ancak önemsiz de görülmemesi gereken, düş oluşumunun yeni bir alanına yol açar. Bu, düşlerde simgelerin kullanılmasıdır. Düşlerde gizli düşüncelerin kılık değiştirmiş temsili için kullanılan simgecilik, Freud'un da belirttiği gibi, sadece düşlere özgü değildir; insanlarda bilinçdışı düşünme biçiminin bir özelliği olarak, folklorda, mitlerde, söylencelerde, deyimlerde, atasözlerinde ve güncel esprilerde de bulunmaktadır.

Psikanalizde düş yorumu, esas olarak düş gören tarafından gerçekleştirilir. Çağrışımlar yoluyla, kişi, düş işlemi tarafından kullanılan yaşantı ya da imgelemindeki çeşitli öğelerin kökenlerine inebilme olanağını bulacaktır. Buna karşın, düşlerdeki simgeler, sıklıkla düş görenin onlarla ilgili hiçbir bilgisi olmadan ortaya çıkmaktadır. Düşlerde simgelerin varlığı, düş görenin çağrışımlarını kullanmadan yorumlamayı mümkün kılmaktadır. Analist tarafından sabit bir anahtara göre çevrilen simgelere atfedilen önemin artmasıyla birlikte, psikanalitik ve diğer yorumlama biçimleri arasındaki en önemli fark ortadan kalkmakta mıdır? Freud bu noktada, düş yorumunda simgelerin öneminin abartılmasına karşı çıkarak, şu tür bir uyarıda bulunur: "Düş yorumunun iki tekniği birbirini tamamlamalıdır. Ama gerek uygulamada gerekse kuramda birinci sırayı, başlangıçta tanımlamış olduğum ve düş görenin sözlerine belirleyici bir önem yükleyen yöntem alma-

lı; simgelerin çevirisi ise açıkladığım gibi elimizde yardımcı bir yöntem olarak bulunmalıdır."¹⁵

İkincil Düzeltme

Düşlerin oluşumuyla ilgili etmenlerin dördüncüsü “ikincil düzeltme”dir. Düş gören sıklıkla düşün kendisi ya da bir parçası yüzünden şaşırmakta ya da rahatsız olmaktadır. Oldukça sık olarak da, düş görende uyanma aşamasında "o yalnızca bir düş" düşüncesi ortaya çıkar. Freud'a göre, bu, düş görme olduğunun ayırmsanmasıyla giderilen bazı rahatsız edici duygulara işaret eder. Kişi, bu sözle, bir yerde o anda yaşanmış olan şeyin önemini azaltmayı ve olacıklara katlanmayı amaçlamaktadır. Bir düşte, hiçbir zaman tam olarak devre dışı kalmayan sansür, geçmesine izin verilmiş bir düş tarafından gafil avlandığını duyumsamış ve bu yüzden düşün uyardığı anksiyeteyi ya da rahatsız edici duyguları karşılayabilmek için bu sözleri kullanmıştır. Freud, o ana dek etkisi yalnızca düş içeriğinin kısıtlanması ya da atlanması olarak tanınan sansürün, düşe bir şeyler sokuşturma ve eklemekten de sorumlu olduğunu ifade eder. Bu, bir anlamda, sansürün düşün içeriğine onu çarpıtmak üzere eklenmesi olup ikincil düzeltme sürecinin en önemli noktasını oluşturur.

İkincil düzeltme, düş bilince takdim ediliyor gibi işlemektedir. Boşluklar doldurulur, bağlantılar kurulur ve böylece düş saçmalık ve bağlantısızlık görünümünü yitirerek anlamlı bir bütünlüğe ulaşır. Bu anlamlılığa karşın, Freud, ikincil düzeltmenin birincil olarak sansürün amacına hizmet ettiğini

¹⁵ A.g.y., s.90.

düşündür. İkincil düzeltmeyle, yüzeysel bir açıdan mantıklı ve akla yakın gibi görünebilen düşler ortaya çıksa da, ortaya çıkan anlam gerçek anlamından olabildiğince uzağa taşınmıştır. İkincil düzeltme tümünden başarısız olduğunda ise, karşımıza anlamsız, bölük pörçük bir malzeme yığını çıkacaktır.

Sonsöz Olarak

Düş oluşumu ve yorumlanması kuramı, psikanalizin gelişimindeki en önemli aşamalardan birini oluşturmuştur. Freud, *Düşlerin Yorumu*'nun 1931 tarihli İngilizce üçüncü baskısının önsözünde, kitabın yazıldığı tarihten o yana nevrozlar hakkında görüşlerin pek çoğunun değişmesine karşın, kitabın temelinde değişmeden kalmış olduğunu belirtir; bu çalışmasının keşfetmesi kendisine nasip olmuş tüm keşiflerinin en değerlisi olduğunu ifade eder.¹⁶

Freud, *Düşlerin Yorumu*'nda, düş işlemi aracılığıyla günümüzde de geçerliliğini koruyan bilinçdışı süreçler ve işleyiş biçimlerine ilişkin temel tanımlamalar ortaya koyarken, düş yorumlamasıyla da bilinçdışı süreçlerin analizinin bir yöntemini sunmaktadır.

Düşlerin Yorumu, Freud'un ilk çalışması değildir. Ancak, bu çalışmanın onun düşünce sürecinde bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Bu çalışmayla birlikte, psikanaliz, açıklayıcı bir kuram olmanın yanında, bir yorumlama yöntemi ve kuramı olarak da kabul görmeye başlamıştır.

¹⁶ S. Freud [1900] *Düşlerin Yorumu I*, a.g.y., s.53.

DÜRTÜ KURAMININ TARİHSEL GELİŞİM ÖYKÜSÜ*

Dürtü, zihinsel (mental) yaşamın yönünü belirler. Tüm davranışların altında yatan güç olduğu için de, psikanalitik modelin kaynağını oluşturur.

Dürtü kuramının iki yönü, analistler için özel bir önem taşır: İlki, kuramın, itkilerin (impulse) dinamik bilinçdışının içeriğinin çoğunu oluşturan dürtülerden ortaya çıktığını ve dürtülerin çatışmanın can alıcı belirleyicileri olduğunu varsaymasıdır. İkincisi, Freud'un formüle ettiği gibi, kuramın, çatışmanın içeriğini olduğu kadar kaynağını da tanımlamasıdır. Dürtülerin enerjisi beden içinde ortaya çıkar ve dürtü türevleri ihtiyaçların doyurulmasını sağlayarak aklın (mind) esas yürütücüsü olma işlevini üstlenir.¹

Psikanalitik öğretilerde kavramsal olarak merkezi konumda olan dürtüler, Freud'un kuramında başından beri yer almamaktadır. Freud, dürtü (trieb) terimine, ilk kez, 20 yıllık bir klinik çalışmanın ardından, *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* (1905) isimli makalesinde yer verir.² Dürtü kuramını

* *Psikanaliz Yazıları*, 4, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002'de yer alan "Dürtü Kuramından Benlik Psikolojisine Tarihsel Gelişim Öyküsü" başlıklı yazının bir bölümüdür

¹ J.R. Greenberg, Heinz Hartmann and Drive Theory: A Reevaluation, *Psychoanalytic Inquiry*, 6: 523-541, 1986.

² S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standard Edition, Volume VII, Hogarth Press, London, 1986.

anlamak için, biraz geriye gitmek ve kuramın gelişim sürecinde yer alan görüşlere bir göz atmak uygun olacaktır.

Uyarılma Kuramları

Freud, 1880'lerde, o dönemdeki bilim ve tıp ortamının ürünü olan bir dizi düşünceden yararlanarak nevrozlar üzerindeki çalışmalarını başlatmıştır. Histerik belirtilerin mekanizmalarını açıklamak üzere tasarlanmış olan ilk kuramlarında, psikolojik kavram ve açıklamalar ağırlık taşımamaktadır. O dönemdeki açıklamalarında, nörofizyolojik bir yaklaşımın ifadesi olan "sinir sisteminde uyarılma (excitation)" kavramının önemli bir yer tuttuğu dikkati çeker. Örneğin, 1888'de histerik olguyu karakterize eden ruhsal değişiklikleri, sinir sistemi üzerinde sabit miktardaki uyarılmanın normal dağılımındaki değişiklikler olarak açıklamıştır.³ Bu tür bir yaklaşımda, anatomik sistem ve fizyolojik sürecin kavramlarının zihinsel olguyu açıklamak için kullanıldığı görülmektedir.

Uyarılma kavramı üzerinden yapılan açıklamalar, Freud'un kuramsal önermelerinin önemli bir parçasını oluşturmuş ve bu tür bir yaklaşım dürtü kuramının daha sonraki gelişim evrelerinde de önemini sürdürmüştür. Sonraki 10 yıl boyunca Freud, kuramının psikolojik kısmını katkılarıyla önemli oranda geliştirmiş olsa da, fiziksel enerji ve nörofizyolojik uyarılma kavramları kuramsal önemini korumayı sürdürmüştür.

Freud, histerik belirtilerin gizeminin açığa çıkartılması üzerine çalışırken, "bilimsel" bir psikolojinin yaratılması

³ S. Freud [1888] *Hysteria*, Standard Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.49.

üzerine odaklanır. Bu alandaki çalışması, aklın geleneksel görüşü üzerinde temellenir; akıl dış uyaran tarafından enerji verilen edilgen bir yapıdır. Freud, akli enerji verilen bir yapı olarak gördüğü için, bir enerji kaynağına gereksinim duyar. En eski kuramında, enerjiyi duygulanım (affect) ile eşdeğer görür ve duygulanımı basitçe bireyin olaylara duygusal tepkisi olarak tanımlar.⁴

Freud'un 1895'te yayımlanan "Bilimsel Bir Psikoloji Projesi" isimli eserinde ortaya koyduğu görüşler, psikolojik ve nörofizyolojik kavramları kullanarak geliştirdiği kuramında önemli aşamalardan birini oluşturmuştur.⁵ "Proje", ağırlıklı olarak nörolojik bir döküman olsa da, içinde Freud'un daha sonraki psikolojik kuramlarının çekirdeğini içermektedir. Bu çalışmada, vurgu ağırlıklı olarak çevrenin etkisi ve organizmanın tepkilerinde odaklanmış, dürtüler iç kaynaklı uyarılmalar olarak temsil edilmiştir.⁶ Freud, bu eserinde, haz (pleasure) ve hoşnutsuzluk (unpleasure) terimlerine yer vererek, ruhsal yaşamda hoşnutsuzluktan kaçınma eğilimi olduğunu; hoşnutsuzluğun niceliksel olarak artan bir baskıyla, hazzın ise bu baskının azalması ya da boşalımıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir.⁷ Ardından, 1900'de, ruhsal aygıtın genel işleyişine yer verdiği yayımlanmış ilk kuramında, içsel gereksinimler tarafından üretilen uyarılmaların "içsel değişim" olarak tanımlanabilecek bir devinimde boşalım aradığını ve bu değişimin içsel

⁴ J.R. Greenberg, a.g.y.

⁵ S. Freud [1895] *Project for a Scientific Psychology*, Standard Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986.

⁶ A.g.y., s.291.

⁷ A.g.y., s.312.

uyarımı sonlandıran bir doyum yaşantısına ulaşılsa gerçekleşebileceğini ifade eder. Özgün doyum ortamını yeniden kuracak olanın ise, "istek" denilen şey olduğunu belirtir.⁸

Freud daha sonraları da, uyarılmayla ilgili düşüncelerini korumuş; belli bir düzeyde uyarılmayı sürdürmenin gereğine vurgu yaparken, uyarılma düzeyinde azalma ve artma ile haz ve hoşnutsuzluğun ilişkisi üzerinde durmuştur.

Freud'un Cinsellik Üzerine Erken Dönem Görüşleri

Freud'un histeri üzerine erken dönemdeki çalışmalarında, cinsellik çatışmanın ortaya çıkışında klinik olarak önemli görülse de, kuramsal düzeyde cinselliğin rolüne yeteri kadar ağırlık verilmemiştir. Freud'un ilk kez, sonradan güncel (actual) nevrozlar adını verdiği anksiyete nevrozu ve nevrasteniyi tanımlarken cinselliğe kuramsal bir önem atfettiği görülür. Güncel nevrozlar, geçmiş değil, şimdiki cinsel yaşantılar nedeniyle ortaya çıkmakta ve ruhsal değil bedensel süreçlerden gelişmektedir.^{9,10} Freud'un cinsellik üzerine görüşleri, özellikle de anksiyete nevrozu üzerine olan çalışmalarında belirli bir yer tutar. Cinsellik, bu çalışmalarda, son organ baskısını rahatlatmak için özgül ya da yeterli eyleme ihtiyaç gösteren bir iç kaynaklı uyarılma biçimi olarak tanımlanmıştır.^{11,12}

⁸ S. Freud [1900] *The Interpretation of Dreams*, Standard Edition, Volume V, Hogarth Press, London, 1986, s.565.

⁹ S. Freud [1898] *Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*, Standard Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.279.

¹⁰ S. Freud [1895] On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia Under the Description 'Anxiety Neurosis', Standard Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.114-115.

¹¹ A.g.y., s.108-109.

Güncel nevroz ve anksiyete kuramlarının ardından Freud, psikonevrozlarda cinselliğin rolü üzerine olan görüşlerini toparladığı "baştan çıkarma (seduction) kuramı"nı ortaya atmıştır.¹³ Freud'a göre hastanın nevrozu, anısı bastırılmış olan gerçek bir dış olayın (çocuklukta olan cinsel bir istismarın) ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Freud, kuramını formüle ettikten sonra, 1890'ların ortalarında gerçekleştirdiği bir dizi analizde, bastırılmış anıyı ortaya çıkarma çabası içinde, bunu ispatlamaya çalışmış; ancak başarılı olamamıştır. Freud'un, 1897 yılında Fliess'e yazdığı mektupta ortaya koyduğu görüşler, "baştan çıkarma" konusunda hatasını kabul etmesi, bir anlamda da bu konudaki görüşlerini terk ettiğinin bir ifadesi olarak alınabilir.¹⁴ Ancak, görüşlerindeki değişikliği daha açık bir ifadeyle ortaya koyması için, 9 yıllık bir sürenin geçmesi gerekecektir.¹⁵ Hastalarının çocuklukta baştan çıkarılmalarıyla ilgili bildirimlerinin mutlak bir gerçek olmadığının anlaşılması ve bu konuda karşılaştığı zorluklar, Freud'u, nevrozun patogenezinin tahmin edilenden daha karışık olduğunu düşünmeye yöneltir. Geldiği bu noktada, nevrozun kaynağını, basitçe geçmiş bir dış olayın bastırılmış bir anısı olarak görmemekte; ancak, bilinçdışı bir fantezinin ona eşlik eden bir dış olayla pekişebileceğini düşünmektedir.

¹² S. Freud [1894] *Draft E, How Anxiety Originates*, Standard Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.192.

¹³ S. Freud [1896] *Heredity and the Aetiology of the Neuroses*, Standard Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.152.

¹⁴ S. Freud [1897] *Letter 69*, Standard Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.259-260.

¹⁵ S. Freud [1906] *My Views on the Part Played by Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*, Standard Edition, Volume VII, Hogarth Press, London, 1986, s.274-275.

Bu görüşler, Freud'un, daha sonraları nevrozların patogenezi üzerine olan özgün kuramını geliştirmesindeki ilk adım olmuştur. Dış olaylar, artık ikincil bir rol oynuyor; bilinçdışı bir fanteziyi pekiştirebiliyor, ancak bir nevrozun gelişimi açısından gerekli bulunmuyordu. Diğer yandan, gerekli bilinçdışı fantezi mevcutsa, bu, dış gerçekliğin çok fazla yardımı olmadan da, bir nevroz oluşumuna yol açabiliyordu. Freud böylece, nevrotik semptomların güncel olaylardan çok istek doyurucu fantezilerle ilişkili olduğundan hareketle, nevrozlarda ruhsal gerçekliğin maddi gerçeklikten daha önemli olduğu sonucuna ulaşır.¹⁶

Kuramsal açıdan ortaya çıkan yetersizlik, Freud'u, "ruhsal gerçeklik" kavramına götürmüştür. Ruhsal gerçeklik fikrinin oluşturulmasındaki en önemli unsur ise, dürtü kuramı, özellikle de cinsel dürtü kuramıdır. 1890'ların sonunda, Freud'un nevrozlara bakışı, nörolojik olandan psikolojik olana doğru köklü bir değişikliğe uğramış; nevrozların oluşumu kuramında öncelik, çevresel olaylardan zihinsel olaylara kaydırılmıştır.

1905'teki Cinsellik Kuramı

Freud'un çalışmalarında cinsel dürtü kavramı ilk kez 1905'te *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* isimli yazısında karşımıza çıkmaktadır. "Üç Deneme"de dürtülerin, dürtü öncesi modeldeki bilinçdışının enerji sistemi gibi, birincil sürece göre iş gördüğü belirtilmektedir. Fakat bu özelliğe özgül içerik eklenmiştir; bu, en eski modelde yer alan çatış-

¹⁶ S. Freud [1925] *An Autobiographical Study*, Standard Edition, Volume XX, Hogarth Press, London, 1986, s.34.

maya ait unsurlardır. Bu özellikler açık olarak cinsel dürtü olgusunda kendisini gösterir.

Freud'un kuramındaki çatışma ve enerji kavramlarını birleştiren değişim, iki noktadan ele alınabilir. Bir yandan çatışma öğeleri bedenselleştirilmiştir; kaynağı bireyin bedendindedir. Diğer, ruhsal enerji kaynağına içeriği verilmiştir. Freud kuramını, kaynağını bedenden alan enerjiyle işleyen zihinsel bir yapıyı varsayarak, akıl ile beden arasındaki ilişki üzerinde konumlandırır.¹⁷

Cinsel dürtü, insanda, beslenme dürtüsüyle benzerlik kurularak, cinsel gereksinimlerin varlığını açıklamaya yönelik biyolojik kökenli bir varsayım olarak ortaya atılmıştır. Bu anlamda libido açlığa, esas olarak da cinsel iştaha karşılık gelir. Cinsel nesne, cinsel çekiciliğin kaynağını oluşturan kişi; cinsel amaç, cinsel dürtünün yöneldiği eylemdir.¹⁸ Normatif cinsel durum, karşıt cinsiyetten cinsel olgunluktaki bir kişiyle genital bir birleşmeye yönelik bir eylem içinde olmak biçiminde alınabilir; hem nesne hem de amaç, biyolojik üreme hedefiyle uyumludur.

Freud'un *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'deki dürtü tanımı şu özellikleri içerir: (1) Dürtü öncelikle bir güç, bir baskı, bir taleptir; (2) Bir organdaki uyarılma sürecini içeren bedensel bir kaynak vardır; (3) Dürtünün amacı, kaynağı oluşturan organdaki uyarılma durumunu ortadan kaldırmaya karşılık gelen doyumdur.

¹⁷ J.R. Greenberg, a.g.y.

¹⁸ S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, a.g.y., s.135-136.

Freud'un 1905'te ortaya koyduğu cinsellik kuramının temel varsayımları ise şu şekilde sıralanabilir: (1) İnsan cinselliği cinsel dürtünün bir ifadesidir; (2) Cinsel dürtü doğumdan itibaren organizmada mevcuttur ve bir gelişim sürecine tabi olur; (3) Cinsel birleşme, gelişim sürecinin sonucu olarak, daha önce mevcut olan kısmi (component/partial) cinsel amaçların bir örgütlenmesinin sonucudur.

Freud, dürtülerle ilgili kavramların sadece psikolojik bir yaklaşımla açıklanamayacağını belirtmiştir. İki açıklayıcı yapı önerir; erotojenik bölgeler ve kısmi dürtüler.¹⁹ Kısmi dürtü kaynağını erotojenik bölgeden alır. Erotojenik bölge ise bedene ait bir organ ya da alandır ve dürtü sürecine cinsel uyarılma ile katılır. Önerilen erotojenik bölgeler ve onlarla ilişkili kısmi dürtüler şu şekilde belirlenmiştir: Oral / oral uyarılma; anal / anal uyarılma; genital / genital uyarılma; göz / skopofili ve egzibisyonizm; deri (ya da kas) / sadizm ve mazoşizm. İlk üç durumda bölgeler açık olarak tanımlanmışken, son ikisinde tartışmalı bir durumdadır; ne göz ne de deri (ya da kas) cinsel etkinliklerle uyarılmamaktadır.²⁰

Kısmi dürtü kavramından yola çıkılarak şu tür varsayımlar ileri sürülmüştür: (1) Cinsel sapkınlıklar (perversion), kısmi cinsel amaçların ifade biçimleri, gelişimsel bir duraklama ya da her ikisinin bazı birleşimleri olarak anlaşılabilir; (2) Çocuğun cinsel davranışı kısmi cinsel dürtülerin bir ifadesidir; (3) Nevrotik hastaların cinsel yaşamı çocuksu

¹⁹ A.g.y., s.167-169, 183-193.

²⁰ A. Compton, On the Psychoanalytic Theory of Instinctual Drives—I: the Beginnings of Freud's Drive Theory. *Psychoanalytic Quarterly*, 50: 190-218, 1981.

(infantile) bir durumda kalır ya da bu duruma geri döner; yani kısmi dürtüler yoluyla ifade bulur. Sapkınlıklarda olanın tersine, bu dürtüler uzaklaştırılır, yani farkındalığın dışına (bilinçdışına) itilir.

Freud'a göre erken döneme ait çocuksu cinsel oluşumların iki temel özelliği vardır; cinsel nesneleri henüz yoktur, bu nedenle de otoerotiktir ve cinsel amaç erotojenik bölge tarafından belirlenmektedir.²¹ Otoerotizm, dürtünün diğer insanlara yönelmediği, doyumun kişinin kendi bedeninden elde edildiği cinsel etkinliğin bir özelliği olarak tanımlanmıştır.

İlk İkili Dürtü Kuramı

1910'da Freud, tüm dürtülerin açlık ve aşk olarak sınıflandırılabilirliğinden söz eder.²² Açlığın paradigmatik olduğu kendini koruma (self-preservative) dürtüleri için benlik dürtüleri terimini kullanır. 1911'de “Bir Paranoya Olgusunun Otobiyografisi Üzerine Psikanalitik Notlar”da benlik dürtüleri ve cinsel dürtüler birbirlerine zıt bir biçimde kurgulanmıştır.²³ 1912'de Freud, cinsel dürtülerin benlik dürtüleri tarafından ortaya konulan değerlere kendilerini bağlayarak ilk nesnelerini bulduklarını, ilk cinsel doyumların yaşamın

²¹ S. Freud [1905] Three Essays on the Theory of Sexuality, a.g.y., s.182-183.

²² S. Freud [1910] *The Psycho-Analytic View of a Psychogenic Disturbance of Vision*, Standard Edition, Volume XI, Hogarth Press, London, 1986, s.214.

²³ S. Freud [1911] Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides), Standard Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986, s.74.

korunması için gerekli olan bedensel işlevlere bağlanma içinde yaşantılandığını belirtmiştir.²⁴

Freud 1914'te "Narsisizm Üzerine: Bir Giriş" makalesinde dürtü kuramını formüle etmiş; cinsel dürtüler ve benlik dürtüleri olarak iki dürtü tanımlamıştır.²⁵ İki dürtü arasındaki farkın ilk planda, açlık ve aşk arasındaki ayrıma dayandığını belirtir. İlk otoerotik cinsel doyum, kendini koruma amacına hizmet eden yaşamsal işlevlerle bağlantılı olarak yaşanmaktadır. Böylece, cinsel dürtüler başlangıçta benlik dürtülerinin doyumuna bağlanmakta, ancak sonradan bunlardan bağımsız hale gelmektedir.²⁶

Freud, yine aynı makalede benlik libidosu ile nesne libidosunu tanımlar.²⁷ Narsisistik libido olarak da isimlendirilen benlik libidosu, doyumun kişinin kendi bedeninden sağlandığı kısmi cinsel dürtülerin otoerotik ya da narsisistik evresiyle ilişkilendirilebilecek özellikler taşır. Benlik libidosu ile nesne libidosunun bir karşıtlık içinde kurgulandığı görülmektedir. Libidinal enerji yatırımı (cathexis) benlikten nesnelere gönderilir, aynı zamanda da benliğe geri dönecek şekilde çekilebilir; biri daha fazla olduğunda diğeri daha az olacaktır. Bir nesne, nesne libidosu ya da narsisistik libido yoluyla seçilebilmektedir. Çocuğun beslenmesi, bakımı ve korunmasıyla ilgili kişiler, yani annesi ya da onun yerine geçen bir

²⁴ S. Freud [1912] *On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love* (Contributions to the Psychology of Love), Standard Edition, Volume XI, Hogarth Press, London, 1986, s.180-181.

²⁵ S. Freud [1914] *On Narcissism: An Introduction*, Standard Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986, s.78-79.

²⁶ A.g.y., s.87.

²⁷ A.g.y., s.76.

kişi, çocuğun ilk cinsel nesnesi olacaktır; bu, "bağlanma (anaclitic/attachment)" tipinde bir nesne seçimidir. Aşk nesnesi seçimlerinde annelerini değil, kendilerini model olarak alan ve bir aşk nesnesi olarak kendilerini arayanların ise, "narsisistik" tip nesne seçimi sergilediği belirtilir.²⁸ Bağlanma ve narsisistik tipteki nesne seçimlerine göre insanlar iki farklı gruba ayrılmamakta; ancak, birine daha fazla öncelik verilebilmektedir.

Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme'nin 1915 baskısında, yaşamsal bir bedensel işleve bağlanma, otoerotizm ve erotojenik bölgenin hakimiyetiyle birlikte, erken döneme ait çocuksu cinsel davranışın üçüncü temel ögesi olarak kabul edilmiştir.²⁹ Freud, "Dürtüler ve Dürtülerin Akıbeti" (1915) makalesinde, benlik dürtüleri ve cinsel dürtüler ayrımını tekrar gündeme getirmiş³⁰; ancak, sonraki yıllarda benlik dürtüleri üzerine olan görüşlerini geliştirme yoluna gitmemiştir. 1917'de "Psikanalize Giriş Konferansları"nda libidoyu daha merkezi bir konuma yerleştirirken, benlik dürtülerine belirli bir rol vermeyi de sürdürmektedir.³¹

Saldırganlık Üzerine İlk Görüşler

Freud, saldırganlıkla (agression) ilgili ilk görüşlerini, *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'de (1905) sadizm bağlamın-

²⁸ A.g.y., s.87-88.

²⁹ S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, a.g.y., s.182.

³⁰ S. Freud [1915] *Instincts and Their Vicissitudes*, Standard Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986, s. 124,137.

³¹ S. Freud [1917] *Lecture XXVI, The Libido Theory and Narcissism*, Standard Edition, Volume XV, Hogarth Press, London, 1986, s.412-430.

da belirtmiştir. Freud, bu eserinde, saldırganlık dürtüsüyle ilgili şu görüşlere yer vermiştir: "Erkeklerin cinselliği saldırganlığın bir ögesini içerir; boyun eğdirmeye yönelik bir arzu-dur... Böylece, sadizm, bağımsız ve abartılı olan ve yer değiştirme ile liderlik konumunu ele geçiren, cinsel dürtünün saldırgan (agresive) bir bileşenine karşılık gelir."³²

Saldırganlık, olgu bildirimlerinde, sadece sadizmle değil, nefret, kıskançlık ve rekabetle de ilişkili olarak kendini gösterir. Örneğin, 1909'da Küçük Hans olgusunun anlatıldığı yazıda saldırganla ilgili ifadeler yer almaktadır.³³ Hans'ın annesiyle ve özellikle babası ve kız kardeşiyle ilişkisi sevmeye ve nefret etmeye ya da düşman olma terimleriyle tanımlanmıştır. Aynı makalede, Hans'ın babasına ve kızkardeşine yönelik ölüm isteklerinden söz edilir. Bunlar, saldırganlık dürtülerine giriş olarak düşünülebilir; ancak bu eğilimler için henüz kuramsal bir çerçeve oluşturulmuş değildir.

Aynı yazıda yer alan sözü edilmeye değer ilginç bir nokta, Adler'in saldırganlığı bir dürtü olarak önermesine karşın, Freud'un bunu reddetmesidir.³⁴ Adler, anksiyetenin saldırgan dürtünün baskılanmasından (supression) ortaya çıktığı görüşünü ortaya atmakta ve bu dürtüyü gerçek yaşamda ve nevrozlarda başköşeye oturtmaktadır. Freud, Küçük Hans olgusunda, anksiyetenin, Hans'ın saldırgan (babasına karşı düşmanca, annesine karşı sadistik) eğilimlerinin bastırılmasına

³² S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, a.g.y., s.157-158.

³³ S. Freud [1909] *Analysis of a Phobia in a Five-Year-Old-Boy*, Standard Edition, Volume X, Hogarth Press, London, 1986, s.113-114, s.136-139.

³⁴ A.g.y., s.140-141.

(repression) bağılı olduğunu, bunun da Adler'in görüşünün bir onaylanması olarak alınabileceğini düşünür. (Belirtmekte yarar olabilir; Freud, daha sonraları anksiyete kuramına son şeklini verirken, bastırmanın anksiyete oluşturmadığını, tehlike durumlarında sinyal işlevi gören anksiyetenin bastırma mekanizmasını devreye soktuğunu ifade edecektir.) Ancak, Freud, Adler'in saldırganlığı bir dürtü olarak ele almasını, yanıltıcı bir genelleme olarak görmektedir. Kendisini, kendini koruma ve cinsel dürtülerin yanında ve onlarla eşit değerde özel bir saldırganlık dürtüsünün varlığını kabul etme noktasında görmediğini belirtir. Freud'a göre, Adler, tüm dürtülerin evrensel ve vazgeçilmez niteliği olan baskı yapıcı özelliğine, yanlış olarak özel bir dürtü payesi vermektedir.

Saldırganlık konusu, "Obsesyonel Bir Nevroz Olgusu Üzerine Notlar" (1909) makalesinde de ön plandadır. Freud, bu çalışmasında, çatışmayı aşk ve nefret arasında görmekte; aşkın sıklıkla nefret olarak algılanabileceğini, aşkın doyumdan yoksun kalırsa kısmen nefrete çevrilebileceğini belirtmektedir.³⁵ Freud'un ele aldığı şekliyle sorunun kaynağı, Fare Adam'ın (Rat Man) babasından nefreti ya da aşk ve nefretini birlikte aynı kişiye yöneltmesidir. Freud, aynı makalenin 1923 baskısında, bu durum için, Bleuler'in "çiftedeğerlilik" (ambivalence) terimini kullanmanın uygun olduğunu belirtir.³⁶ Fare Adam makalesinde, adı sonradan konulan çiftedeğerliliği açıklamak için iki yaklaşım sunulmaktadır: İlki, Fare Adam'ın, babasını çocukluğundaki tensel arzuları için bir

³⁵ S. Freud [1909] *Notes upon a Case of Obsessional Neurosis*, Standard Edition, Volume X, Hogarth Press, London, 1986, s.238-240.

³⁶ A.g.y., s.239.

engel olarak görmesinden köken alan, nefretidir.³⁷ Bu, bir anlamda, engellenmeye bağlı gelişen saldırganlığı ifade etmektedir. Diğer, aşkın sadistik bileşeninin, nefret biçimindeki ısrarlı bilinçdışı sadizmle sonuçlanacak şekilde abartılması ve baskılanmasıdır.³⁸ Freud'un bu aşamada, saldırgan görünüşleri belirtmek için çiftedeğerlilik kavramını kullandığını; bu kavramın, kuramsal düzeydeki sorunlarla başa çıkmada, tümüyle tatminkâr olmasa da, anahtar bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

"Dürtüler ve Dürtülerin Akıbeti" (1915) makalesinde, saldırgan ve yıkıcı eğilimleri ve nefreti, cinsel dürtülerden çok kendini koruma dürtüleriyle ilişkilendirme yönünde bir çaba dikkati çeker.³⁹ Freud, nefretin, nesneler tarafından ortaya konulan hoşnutsuzluk tepkisinin bir ifadesi olarak, kendini koruma dürtüleriyle yakın bir ilişki içinde olduğunu belirtir. Freud'un burada, nefreti benlik dürtülerinin işlevi altında tasavvur ettiği; aşk ve nefret şeklindeki bir tasarlanımın, libido ve benlik dürtülerinden yaşam ve ölüm dürtülerine geçişin ara bir evresini oluşturduğu söylenebilir. Böylece, daha sonraki saldırganlık kavramının temelleri kuramsal sisteme sunulmuş olur.

Ölüm Dürtüsü ve Saldırganlık Kuramı

Saldırganlığın kuramsal olarak ifade edilişi ise, klinik olarak tanınmasının tersine, Freud'un çalışmalarının görece geç

³⁷ A.g.y., s.239.

³⁸ A.g.y., s.240.

³⁹ S. Freud [1915] *Instincts and Their Vicissitudes*, a.g.y., s.139.

bir evresine rastlar. Saldırganlık dürtüsü Freud'un kuramında dolaylı bir biçimde "ölüm dürtüsü" olarak ifade bulmuştur.

1920'de "Haz İlkesinin Ötesinde"de, Freud, kendini koruma dürtüleri ve cinsel dürtüler kuramını reddeder ve yaşam ve ölüm dürtüleri ikiliğinin (dualism) yer aldığı yeni kuramını ortaya atar.⁴⁰ Bu kuramını formüle ederken, 1915'te "Dürtüler ve Dürtülerin Akıbeti"nde yazdıklarından farklı olarak, kendini koruma dürtülerinin libidinal özelliğine vurgu yapar ve benlik dürtülerinin libidonun kendini koruma yönünde kullanımından daha fazla birşeye karşılık gelmediğini varsayar. 1933'te "Yeni Giriş Konferansları"nda benlik dürtüleri kavramını "Haz İlkesinin Ötesinde"de yaptığı gibi dışarıda bırakarak, cinsel ve saldırgan dürtü ikiliğini gündeme getirir.⁴¹

Temel ikilik kavramındaki bu değişiklik, sadece dürtülerin yapısal kuramındaki bir değişiklik değildir; aynı zamanda da dürtülerin kaynağı temel alınarak oluşturulan bir kuram terk edilmiştir.⁴² Freud bundan sonra dürtülerin amaçlarının genel anlamlarından söz etmeye başlar; yaşam ve ölüm üzerinde durur, anabolizma ve katabolizma benzetmesine başvurur.

Freud'un saldırganlığı bir dürtü olarak ele almayı düşünmemiş olması, kimi yazarlarca, Adler'in birincil saldırgan dürtü varsayımını kabul etmeye gönülsüz olmasıyla açıklanmak istenmiştir. Saldırganlığın bir dürtü olarak

⁴⁰ S. Freud [1920] *Beyond the Pleasure Principle*, Standard Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986, s.51-52.

⁴¹ S. Freud [1933] *Lecture XXXII, Anxiety and Instinctual Life*, Standard Edition, Volume XXII, Hogarth Press, London, 1986, s.102-105.

⁴² S. Novey, A Re-Evaluation of Certain Aspects of the Theory of Instinctual Drives in the Light of Modern Ego Psychology, *The International Journal of Psychoanalysis*, 38: 137-145, 1957.

düşünülmemesindeki diğer neden kaynak sorunudur. Bir dürtü kavramı, bedensel kaynakla doğuştan bağlantılıdır. Freud'un örnekleri açlık, susama ve cinselliktir. Açlık, açık bir şekilde bedensel kökeniyle, benlik dürtüleri için paradigmatik özelliktedir. Saldırganlık için ise böyle bir kaynak gösterilememiştir.⁴³

Freud'un kuramsal yapısında saldırganlık için yer bulmanın üçüncü zorluğu, haz ilkesiyle ilgili olarak karşımıza çıkar. Saldırganlık ya da yıkıcılıkla ilişkili olan olgulardan biri olan mazoşizm, acıdan haz alınmasıyla karakterizedir. Yine de, cinselliğin hazzın düzenlenmesine bağlı olduğu kuram doğal bir biçimde işlerken, aynı işleyiş saldırganlık açısından yeterli düzeyde tanımlanmış değildir. Saldırgan dürtü kuramı zihinsel yaşamda haz ilkesinin işleyişi açısından daha sınırlı bir olanak sunmaktadır.⁴⁴

"Yineleme kompulsiyonu (repetition compulsion)" kavramı, bu zorluklar açısından dolaylı da olsa bir açıklama sunar. Freud, yineleme kompulsiyonu kavramını ilk kez 1914'te psikanaliz tekniğini tartıştığı bir yazısında ortaya atar.⁴⁵ Aynı kavram, 1919'da, bilinçdışında baskın bir kompulsiyon olarak, dürtülerden ortaya çıkan, dürtülerin doğasında yer alan ve haz ilkesini geçersiz kılan bir özellikte ifade edilir.⁴⁶

⁴³ A. Compton, On the Psychoanalytic Theory of Instinctual Drives—IV: Instinctual Drives and the Ego-Id-Superego Model, *Psychoanalytic Quarterly*, 50: 363-392, 1981.

⁴⁴ A.g.y.

⁴⁵ S. Freud [1914] Remembering, Repeating and Working-Through (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis), Standard Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986, s.149-155.

⁴⁶ S. Freud [1919] *The Uncanny*, Standard Edition, Volume XVII, Hogarth Press, London, 1986, s.238.

"Haz İlkesinin Ötesinde"de (1920) ise, yineleme kompulsiyonu, klinik gözlemlerden yola çıkılarak, yaşam ve ölüm güçleriyle ilgili açıklamalar için temel oluşturur. Freud'a göre, analitik aktarımda ve semptomu olmayan kişilerin yaşamlarında bastırılmış arzuların dışa vurumu, hiçbir zaman haz verici olmamış ve olmayacak olan yaşantıların tekrarına yol açmaktadır.⁴⁷ Freud'un aynı makalede, "haz ilkesinin ölüm dürtülerine hizmet ettiği" ifadesine yer verdiğini;⁴⁸ bu açıdan yaklaşıldığında yineleme kompulsiyonuna "haz ilkesinin ötesinde" bir yer vermenin bir güçlük, daha doğru bir ifadeyle bir çelişki oluşturduğunu da belirtmek gerekiyor.

Yineleme kompulsiyonu kavramı görece geç bir dönemde ortaya atılsa da, "yineleme" psikanalizin daha önceki dönemlerine ait yazılardan tanışık olduğumuz bir olgudur. Genel anlamda, bastırılanın şimdide düş, semptom ya da eyleme dökme (acting-out) biçiminde geri gelmeye çabaladığından söz edilebilir. Psikanaliz sırasında ortaya çıkan aktarım olgusunda, bastırılmış çatışmanın analistle ilişki içinde yeniden canlanması anlamında, kompulsif yönü de vurgulanarak, yineleme kavramına başvurulur. Analiz deneyimi, tekrarlanan hoşnutsuzluk, hatta acı verici olduğunu ortaya koyar.

Kompulsif yinelemenin işlevinin ne olduğu sorusuna kesin bir yanıt vermek zor görünse de, şu tarz bir çıkarsama çok da yanlış olmayabilir: Yaşam güçleri cinsellik ile kendini ortaya koyarken, ölüm güçleri yineleme kompulsiyonunda ifade bulmaktadır.

⁴⁷ S. Freud [1920] *Beyond the Pleasure Principle*, a.g.y., s.20-21.

⁴⁸ A.g.y., s.39.

NARSİSİZM VE BENLİK İDEALİ*

Bebeklik Çağının Nesne İlişkileri ve Narsisizm

Ruhsal yaşamımızın ve diğer insanlarla olan ilişkilerimizin gelişmesinin önemi ilk kez Freud tarafından gösterilmiştir. Bu ilişkilerin ilki doğal olarak anne-babayla kurulan ilişkidir. Çoğu kez bu ilişki ilk kez yalnız anneyle ya da anne yerine geçen biriyle kurulmuştur. Ancak bir süre sonra çocuğun, babası, kardeşleri, diğer yakın okul arkadaşlarıyla olan ilişkisi başlar.

Freud, ilk yıllarda bağlanmış olduğu insanların çocuğun ruhsal yaşamında, başka hiçbir şeyle karşılaştırmayacak kadar önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Çocuğun bu insanlarla bağı, aşk ya da nefretle de olsa, ya da daha sık rastladığımız gibi aşk ve nefret bir arada da olsa, bu geçerlidir. İlk ilişkilerin önemi, çocuğun ilk yıllarda uzun süre aciz olmasından ve uzayan acizliğin sonucunda korunmak, gereksinimlerini gidermek ve yaşamak için diğer memelilerden çok daha uzun bir süre çevresine bağımlı kalmasındandır. Bu yönüyle biyolojik etkenlerin çocukta, diğer insanlarla olan etkileşiminin önemini ve biçimini belirlemesi açısından önemli rol oynadığı söylenebilir.

Psikanalitik yayınlarda "nesne" terimi psikolojik açıdan bireyin ruhsal yaşamında önemli olan dış çevredeki canlı ya da cansız insan ve eşyalara verilen isimdir. Nesne ilişkileri de, bireyin bu tür nesnelere olan tutum ve davranışlarını anlatır.

* Benlik ideali üzerine olan bölümler, "Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası, S. M. Tura (Ed), Metis Yayınları, İstanbul, 1998"de yer alan "Freud'un Metinlerinde Ego İdeali" başlıklı yazıdan alınmıştır.

Yaşamın en erken dönemlerinde bebeğin, nesneleri nesne olarak farkında olmadığını ve gelişiminin ilk aylarında kendini diğer nesnelerden ayırt etmeyi yavaş yavaş öğrenmeye başladığını biliyoruz. Yine bebeklik çağıında en önemli nesnelerden bir bölümü, çocuğun kendi bedeninin parçaları, örneğin el, ayak parmakları ve ağızdır. Bütün bu bölgeler, libido ile yüklenmiş kabul edilir ve çocuk için haz kaynakları olmaları yönünden son derece önemlidir.

Freud bu şekilde kendine yönelmiş libidoya, kendine aşık olan genç Narcissus efsanesine dayanarak "narsisizm" adını vermiştir.

Freud'un narsisizmi ele aldığı temel metin, 1914 tarihli "Narsisizm Üzerine: Bir Giriş" isimli makalesidir. Freud, narsisizm konusunu, ayrıca, "Bir Paranoya Olgusunun Özyaşamsal Öyküsü Üzerine Psikanalitik Notlar" (1911), "Grup Psikolojisi ve Benlik Analizi" (1921) ve "Benlik ve Altbenlik" (1923) gibi yapıtlarında da ele alır.

Üç bölümden oluşan "Narsisizm Üzerine" makalesi,¹ Freud'un narsisizm üzerine olan görüşlerini anlamak açısından iyi bir olanak sunar.

Benlik ve Nesne Libidoları Arasında Bir Karşıtlık Olarak Narsisizm

"Narsisizm Üzerine"nin ilk bölümünde², narsisizm teriminin 1899 yılında Paul Nacke tarafından kişinin kendi bedeni-

¹ S. Freud, [1914] *On Narcissism: An Introduction*, Standart Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986.

² A.g.y., s.73-81.

ne cinsel bir nesnenin bedenine davrandığı şekilde davranması tutumunu ifade etmek üzere seçildiği vurgulanır ve narsisizm konusunda açıklamalara yer verilir. Freud bu bölümde, görüşlerini benlik libidosu ile nesne libidosu arasındaki karşıtlık üzerine kurar. Narsisizm konusunu ele almaya makalenin ilk bölümüyle başlayalım.

Freud'a göre, narsisistik tutum özellikleri psikiyatrik bozukluklardan rahatsız olan birçok insanda bulunur. Narsisizm olarak tanımlamayı hak eden libidonun bu tür bir yerleşimi, insanın cinsel gelişiminin olağan seyri içinde yer alır. Bu anlamda narsisizm kendini koruma dürtüsü için libidinal bir tamamlayıcıdır.

Freud, şizofreni yerine parafreni terimini kullanarak parafreni hastalarının iki temel özellik ortaya koyduklarını belirtir: Megalomani ve ilgilerinin dış dünyadan çekilmesi. Bu ikinci özellikleri nedeniyle bu hastaların psikanalizin etkilerine kapalı duruma geldikleri ve psikanalizle iyileştirilemedikleri belirtilmektedir. Histeri ve obsesyonel nevroz hastası da hastalığı ölçüsünde gerçekte ilişkisini bozmaktadır. Ancak analiz, bu tür hastaların insan ve nesnelerle olan erotik ilişkilerinin kopmamış olduğunu, fantezilerinde sürdüğünü gösterir. Bu grup hastalar, bir yandan gerçek nesnelerin yerine imgesel olanları koyar ya da imgesel olanları gerçek olanlarla karıştırırlarken, diğer yandan da bu nesnelerle bağlantılı amaçlarına ulaşmak için motor aktivitelerini başlatmaktan vazgeçerler. Parafrenikler ise, libidolarını insanlardan ve eşyalardan, fantezilerinde bunların yerine başka bir şey koymaksızın çekerler.

Freud, parafrenide dış dünyadan çekilen libidoya ne olduğu sorusuna yanıt ararken, bu hastaların megalomanik özelliklerine işaret eder. Megolamani nesne libidosu pahasına gelişir. Dış dünyadan çekilen libido kendine yönelmekte ve narsisizm olarak tanımlanan bir tutuma neden olmaktadır. İkincil olarak, nesne yatırımının çekilmesi yoluyla ortaya çıkan narsisizmin, çeşitli etkilerle muğlaklaşan birincil narsisizmin üzerine eklendiği belirtilir.

Benliğin, bir kısmı sonradan nesnelere gönderilen ve temel olarak varlığını sürdüren özgün bir libidinal yatırımı vardır. Freud, bu durumun nesne yatırımı ile ilişkisini, amibin pseudopotları ile kurduğu ilişkisine benzetir. Libidonun yerleşiminin bu noktası başlangıçta önemli ölçüde gizli kalır. Farkında olunan tek şey, libidonun yayılması, gönderilen ve geri çekilen nesne yatırımıdır.

Benlik libidosu ile nesne libidosu arasında bir karşıtlık söz konusudur. Biri daha fazla olduğunda diğeri daha azdır. Nesne libidosu gelişiminin en üst noktası aşık olma durumudur. Bu durumda kişi nesne yatırımı lehine kişiliğinden vazgeçer. Bu durumun öteki ucu ise, paranoyağın dünyanın sonu fantezisinde görüldür. Narsisizm durumunda cinsel bir enerjiyi (libido), benlik dürtülerinin bir enerjisinden ayırmayı mümkün kılacak bir nesne yatırımı olmadıkça, analiz bunları ayırmada yetersiz kalmaktadır.

Narsisizm ve Nesne Seçimi Tipleri

Freud, “Narsisizm Üzerine”nin ikinci bölümünde,³ organik rahatsızlığı olan kişileri, uyku durumunu ve hipokondriyi, libidinal yatırımın benlik ve nesneler arasındaki akışkanlığını açıklamak üzere gündeme getirir. Ardından da, kadın ve erkekte farklı olduğunu belirttiği erotik yaşamın gözlenmesinden yola çıkarak, iki farklı nesne seçimi tipine ulaşır. Bu bölümde anaklitik ve narsisistik olarak tanımlanan nesne seçimleri, kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki farklılıklar dikkate alınarak açıklanır.

Organik bir rahatsızlığı olan kişi, dış dünyanın nesnelere olan ilgisini bırakır. Yakın gözlem bize, bu tür hastaların aşk nesnelerinden libidinal ilgilerini çektiklerini göstermektedir. Hasta bir kişi libidinal yatırımını benliğine geri çekmekte, iyileştiği zaman ise nesnelere geri göndermektedir.

Uyku durumu, libidonun kişinin kendiliği üzerine narsisistik çekilmesi yönünden hastalığa benzetilebilir. Rüyaların bencilliği bu çerçeveye çok iyi oturmaktadır.

Organik hastalık gibi hipokondri de, kendini acı ve sıkıntı verici bedensel duyumlarla ortaya koyar. Hipokondriyak bir kişi, dış dünyanın nesnelerinden hem ilgisini, hem de libidosunu çeker ve her ikisini de dikkatinin toplandığı organı üzerine yoğunlaştırır.

Bedenin herhangi bir bölümünün zihne cinsel uyaran gönderme aktivitesi, o beden bölümünün erotik uyarıcılığı (erotogenicity) olarak tanımlanır. Bedenin belli bölümleri (erotojenik bölgeler), cinsel organları ikame eder tarzda işlev görür ve

³ A.g.y., s.82-91.

onlara benzer bir biçimde davranır. Erotik uyarıcılığı bütün organların genel bir özelliği olarak değerlendirebilir ve beden belli bir bölgesinde artmasından ya da azalmasından söz edebiliriz. Organların erotik uyarıcılığındaki her bu tarz bir değişiklik için, benlikteki libidinal yatırımda buna koşut bir değişiklik olabilmektedir. Freud'a göre, bu etkenler hipokondrinin altında yatanın ne olduğunu göstermektedir.

Narsisizmin incelenmesine diğer bir yaklaşım, kadın ve erkekte çeşitli yönlerden farklı olan insanın erotik yaşamının gözlenmesi ile olur. Bebeklerin ve küçük çocukların nesne seçimleriyle bağlantılı olarak ilk fark ettiğimiz, cinsel nesnelerin doyum yaşantılarından türetilmesidir. İlk oto-erotik cinsel doyum, kendini koruma amacına hizmet eden yaşamsal işlevlerle bağlantılı olarak yaşanır. Cinsel dürtüler başlangıçta benlik dürtülerinin doyumuna bağlanırlar ve sonradan bunlardan bağımsız hale gelirler. Özgün bağlanma (attachment), çocuğun ilk cinsel nesneleri olan, beslenmesi, bakımı, korunması ile ilgili kişiler üzerine olur. Bu, ilk anda anne ya da onun yerini tutan kişidir. Nesne seçiminin bu tipi, "anaklik" olarak da ifade edilen "bağlanma tipi" olarak adlandırılır. Freud, psikanalitik araştırmanın, ilkiyle yan yana ikinci bir nesne seçimi türü ortaya koyduğundan söz eder. Eşcinseller gibi, libidinal gelişmesinin bazı bozukluklar gösterdiğini düşündüğü kişilerde, sonraki aşk nesnesi seçimlerinde annelerinin değil, kendilerinin model alındığını belirtir. Freud'a göre, bu kişiler aşk nesnesi olarak kendilerini ararlar ve "narsisistik" olarak adlandırılması gereken bir nesne seçimi tipi sergilerler.

Anaklitik ve narsisistik tipe uyan nesne seçimlerine göre insanların iki farklı gruba ayrıldığı söylenemez. Her iki tipte nesne seçimi her kişiye açıktır. Kişi birine ya da diğerine öncelik verebilir. İnsanda özgün olarak iki cinsel nesne bulunur: Kendisi ve kendisini besleyen kadın. Herkeste birincil bir narsisizm vardır ve bu narsisizm bazı olgularda nesne seçiminde belirleyici olabilmektedir.

Freud, kadın ve erkek cinsiyetleri arasında, evrensel olmasa da, nesne seçimleri açısından temel farklılıkların olduğuna dikkati çeker. Bağlanma tipindeki tam nesne aşkı erkek cinsiyetinin bir özelliğidir. Burada, çocuğun özgün narsisizminden türeyen, belirgin bir cinsel açıdan aşırı değer verme vardır ve bu durum, narsisizmin cinsel nesneye aktarılmasına karşılık gelir. Cinsel açıdan aşırı değer verme, aşık olma durumunun kökenidir ve libidonun aşk nesnesi lehine yatırımı, benliği bir yoksullaşmaya kadar götürebilmektedir.

Freud'a göre, kadın cinsiyetinde ise farklı bir seyirle karşılaşırız. Ergenliğin başlamasıyla birlikte kadın cinsel organlarının olgunlaşması, özgün narsisizmin yoğunlaşmasını ortaya çıkartır. Bu durum, eşlik eden cinsel açıdan aşırı değer verme ile birlikte, gerçek bir nesne seçiminin gelişmesi için uygun bir koşul oluşturmaktan uzaktır.

Freud, kadınların, özellikle de iyi bir görünümle büyüdülerse, nesne seçimlerinde onlara dayatılan sosyal kısıtlamaları telafi etmeye yönelik bir kendinden hoşnutluk geliştirdiklerini belirtir. İhtiyaçları sevme yönünde değil, sevilme yönündedir. Böyle kadınlar erkekler için büyük bir cazibeye sahiptir. Bu sadece estetik nedenler için değildir. Başka bir kişinin narsisizmi, kendi narsisizminin bir kısmından vazgeçen ve

nesne aşkı arayışında olanlar için büyük bir çekiciliğe sahiptir. Ayrıca, erkeksi tipe göre seven ve bu tipe uygun cinsel açıdan aşırı değer verme geliştiren kadınların da olduğu belirtilir.

Erkeklerle karşı tutumu soğuk olan narsisistik kadınlar için bile, eksiksiz nesne aşkına giden bir yol vardır. Doğurdukları çocuğu kendi narsisizmlerinden çıkmış bir nesne olarak karşılar ve ona tam bir nesne aşkı verebilirler. Diğer bir grup kadın da, ikincil narsisizminden nesne aşkına adım atmak için bir çocuğu olmasını beklemez. Ergenlik öncesi kendisini erkeksi olarak hissetmiş ve gelişimini erkeksi bir çizgide sürdürmüştür. Böyle bir durumda, kadını olgunluğa ulaşıp, bu eğilimin kesilmesinden sonra da, erkeksi bir ideal özlem düzeyinde sürdürülür.

Freud, buraya kadar anlattıklarından hareketle, nesne seçimine giden yolların kısa bir özetini verir:

“Bir kişi narsisistik bir tipe göre;

- a) Kendisi ne ise onu (kendisini),
- b) Kendisi ne idiyse onu,
- c) Kendisi ne olmak istediye onu,
- d) Kendisinin bir parçası olmuş kişiyi sever.

Bir kişi anaklitik (bağlanma) tipe göre;

- a) Kendisini besleyen kadını,
- b) Kendisini koruyan erkeği sever.”

Çocuklarına karşı sevgi dolu ebeveynlerin tutumları incelenirse, çoktan terketmiş oldukları kendi narsisizmlerinin bir canlanması ve yeniden üretilmesinin görüleceği belirtilir. Nesne seçiminde narsisistik bir stigma olarak tanıdığımız

aşırı değer verme, ebeveynlerin emosyonel tutumlarını belirlemektedir. Böylece ebeveynler her mükemmelliği çocuğa atfetme kompulsiyonu altında olurlar ve çocuğun bütün kusurlarını gizlerler ve unuturlar. Çocukta cinselliğin yadsınması da bununla bağlantılıdır.

Çocuk ebeveynlerin hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri rüyalarını gerçekleştirecektir. Erkek çocuk babanın yerinde büyük bir adam, bir kahraman olacak, kız çocuk annesi için gecikmiş bir telafi olarak bir prensle evlenecektir.

Freud, bu bölümde son olarak, çok dokunaklı ve temelde çok çocuksu olan ebeveyn sevgisinin, ebeveyn narsisizminin yeniden doğmasından başka birşey olmadığını belirtir.

Benlik İdeali Kavramının Ortaya Atılması

Freud, Narsisizm Üzerine'nin son bölümünde⁴ benlik ideali kavramını ortaya atar ve bu kavramı narsisizmle ilişkisi içinde ele alır. Benlik idealinin, Freud'un yazılarında değişmez bir anlamını bulmak oldukça zordur. Kronolojik olarak izlendiğinde, bu kavramın Freud'un yazılarında başlıca iki anlamda kullanılmış olduğu dikkati çeker. Bunlardan ilki, çocukluğun narsisistik mükemmeliyetinin, ebeveynlere yansıtılarak yeni bir biçimde oluşturulması anlamında bir kavramdır. İkinci olarak, özellikle de ruhsal aygıtın yapısal kuramının gelişimiyle birlikte, benlik ideali kavramsal düzeyde önemli bir değişikliğe uğrar ve giderek ebeveynlerle, onların yerine geçenlerle ya da kolektif ideallerle özdeşleş-

⁴ A.g.y., s.92-102.

meden kaynaklanan ruhsal bir yapıyla, yani üstbenlikle eş anlamda kullanılır hale gelir.

Benlik idealinin Freud'un metinlerinin izi sürülerek ele alınması, bu kavramın anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu tür bir gözden geçirme sırasında, "Narsisizm Üzerine" makalesinde yer alan benlik ideali kavramıyla ilgili açıklamalara tekrar döneceğiz.

Benlik İdeali Kavramının Gelişimi

Freud'un yazılarını incelediğimizde, benlik idealini tanımlamadan önce, bu kavrama temel oluşturabilecek bazı görüşler ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Bu görüşlerin ilkinin, insanın yaşamının başlangıcındaki çaresizliği oluşturmaktadır. Çocuk doğumdan sonra uzunca bir süre aciz durumdadır ve uzayan acizliğin sonucunda korunmak, gereksinimlerini gidermek ve yaşamak için diğer memelilerden çok daha uzun bir süre çevresine bağımlı kalmaktadır. Bu durumun, çocuğun diğer insanlarla olan ilişkisini belirlemesi açısından önemli rol oynadığı söylenebilir. Freud, "Bilimsel Bir Psikoloji Projesi" (1895) yazısında, başlangıçta insan organizmasının, dış dünyada iç uyaranlarda bir azalma ortaya çıkartabilecek bir değişiklik oluşturma (örneğin, gerginliğin ortadan kalkmasına bağlı olan bir doyum yaşantısını oluşturmak üzere besin bulma) yeteneğinden yoksun olduğunu belirtmektedir. Bu tür bir boşalmanın dış yardımla sağlandığı, bunun da iletişim gibi önemli bir ikincil

işleve sahip olduğu ifade edilmiştir.⁵ Freud’a göre, insanın başlangıçtaki çaresizliği, tüm ahlaki güdülerinin birincil kaynağıdır. Freud 1915’te yazdığı “Dürtüler ve Dürtülerin Akıbeti” yazısında yer alan bir dipnotta bu konuya tekrar değinerek, çaresiz ve bakıma muhtaç olunan ve gereksinimlerin bir dış etken tarafından doyurulduğu bir evreden geçilmemiş olsa, birincil narsisistik evreden öteye gelişimin mümkün olamayacağını belirtir.⁶

Benlik ideali kavramına giden yolda bir diğer önemli görüş ise, Freud’un çocukların oyunlarına ilişkin gözlemlerinden çıkartılabilir. Freud, “Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşü Görme” (1908) yazısında, çocukların oyunlarını incelerken, bir çocuğun oyununun arzuları tarafından, özellikle de büyük olma ve büyümüş olma arzusu tarafından belirlendiğini yazmıştır. Freud’a göre, çocuk her zaman büyümüş olmayı oynamakta ve oyunlarında büyüklerinin yaşantısı hakkında bildiklerini taklit etmektedir.⁷

Çocuğun oyunları ideali ile uyumludur. Bu bağlamda, büyümüş olma, erişkin olma, erişkinler gibi olma arzusunun, gelişimin normal seyrinde, bir çocuğun benlik idealinin temel bileşenlerinden birini oluşturduğu ileri sürülmüştür.⁸

⁵ S. Freud [1895] *Project for a Scientific Psychology*, Standart Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.318.

⁶ S. Freud [1915] *Instincts and their Vicissitudes*, Standart Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986, s.134.

⁷ S. Freud [1908] *Creative Writers and Day-Dreaming*, Standart Edition, Volume IX, Hogarth Press, London, 1986, s.146.

⁸ J. Chasseguet-Smirgel [1975] *The Ego Ideal*, Free Association Books, London, 1985, s.222.

Freud'a göre fantezilerin güdüleyici güçleri doyurulmamış arzulardır ve her fantezi bir arzunun gerçekleştirilmesi, doyumsuz kalan gerçekliğin düzeltilmesidir. Bu arzuların, tutkulu ya da erotik olarak iki gruba ayrıldığı belirtilir; her iki tip arzu çoğunlukla birlikte bulunmaktadır.⁹

Freud, "Aile Romansları" (1909) yazısında, çocuğun büyümüş olma arzusunu daha açık olarak tanımlar. Burada, en azından tanımlama düzeyinde, benlik ideali kavramına yaklaşılr. Çocuğun, erken yaşlardaki en yoğun ve en önemli arzusu, kendi cinsiyetinden ebeveyni gibi olmaktır.¹⁰ Freud, bu yazısında, arzuların gerçekleştirilmesi ve gerçek yaşamın düzeltilmesine hizmet eden, amacını erotik ve tutkulu olarak ifade ettiği fantezinin iki tipine tekrar değinir. Erotik amaç tutkulu olanın ardına gizlenmektedir.¹¹ Çocuğun tutkusundan ve engellenmiş aşkından aile romansı ortaya çıkmaktadır.¹² Baba aşırı değerli sayılmalı, idealize edilmelidir. Çocuğun, gerçek babasının yerine daha yüksek statüde birisini koymas; babasını erkeklerin en asili, en kuvvetlisi, annesini de kadınların en sevgilisi olarak gördüğü, yitirdiği mutlu günlerine duyduğu bir özlemi ifade etmektedir.¹³ Sanki çocuk bu aşamada, erken çocukluğunda büyüttüğü babasını yeniden keşfetme arzusundadır.

⁹ S. Freud [1908] *Creative Writers and Day-Dreaming*, Standart Edition, Volume IX, Hogarth Press, London, 1986, s.146-147.

¹⁰ S. Freud [1909] *Family Romances*, Standart Edition, Volume IX, Hogarth Press, London, 1986, s.237.

¹¹ A.g.y., s.238.

¹² J. Chasseguet-Smirgel, *The Ego Ideal*, 1975, a.g.y., s.224.

¹³ S. Freud [1909] *Family Romances*, a.g.y., s.241.

Freud, “Bir Paranoya Olgusunun Otobiyografisi Üzerine Psikanalitik Notlar” (1911) yazısında,¹⁴ benlik ideali ve narsisizm sorununa, benlik ideali terimini kullanmadan değinir. Freud, bu yazısında, zulmedilme (persecution) paranoyasından dinsel bir paranoaya geçişi ve bu gelişimi mümkün kılacak edilgen eşcinsellik fantezisi üzerinde durmaktadır. Bir kadına dönüşüm şeklindeki birincil hezeyan, ciddi bir yaralanma ve zulmedilme olarak yaşanmaktadır.¹⁵ Freud bu durumu, bir utanç, düşmanca bir niyetle gözden düşürülme meselesi olarak alır. Schreber’in edilgen eşcinsel arzusunun nesnesi bir dönüşüme uğradığında, söz konusu nesne hekimden Tanrı’ya dönüştüğünde, bu utanç kaybolur.

Benlik için son derece tehlikeli olan iğdiş edilmenin, Tanrı yararına olduğunda, narsisistik olarak kabul edilebilir olduğu görülür. Böylece, eşcinsel nesne ile ilişki ne kadar çatışmalı, ne ölçüde cinselleştirilmiş olarak kalıyor ise, benlik ideali de o kadar fazla soyut ve büyüklencici (grandiose) bir figüre, en uç noktada Tanrı’nın kendisine yansıtılmış olur.¹⁶

Totem ve Tabu (1913) yazısında Freud, benlik ideali terimini kullanmadan, benlik idealini tanımlamaktadır. Benlik idealini, çocuksu megalomani ile nesne aşkı arasına yerleştirmiştir. Freud, kişinin evrensel görüşünün gelişimini, animistik, dinsel ve bilimsel olarak üç evreye ayırır: “Animistik evrede insanlar tümgüçlülüğü kendilerine atfetmektedirler.

¹⁴ S. Freud [1911] *Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)*, Standart Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986.

¹⁵ A.g.y., s.18.

¹⁶ J. Chasseguet-Smirgel *The Ego Ideal*, 1975, a.g.y., s.226-229.

Dinsel evrede tümgüçlülüğü Tanrılara aktarırlar; ancak, arzularına uygun yollarla Tanrıları etkileme gücünü korudukları için, tümgüçlülüğü kesin olarak da terketmezler. Evrenin bilimsel görüşü, kişinin tümgüçlülüğü için yer bırakmaz; insanlar kendi küçüklüklerini kabul ederler; ölüme ve doğanın diğer gerekliliklerine teslimiyetle boyun eğerler.”¹⁷

Freud, animistik evreyi narsisizmle karşılaştırır. Nesne ilişkilerinin geliştirildiği aşama, dinsel evreye karşılık gelmektedir. Çocuk bu evrede, kendi birincil megalomanisini nesnesi lehine terketmek zorunda olduğunu kabul etmektedir. Freud daha sonra, “Narsisizm Üzerine” (1914) yazısında, çocuksu narsisizmin ebeveynlere yansıtılmasının benlik idealinin temeli olduğunu belirtecektir. Bilimsel evre ise, bireyin gerçekliğin gerekliliklerini kabul ettiği olgunluk evresidir.

Benlik İdeali ve Narsisizm

Daha önce de belirtildiği gibi, Freud, “Narsisizm Üzerine” yazısının üçüncü bölümünde benlik idealini ele alırken, çocuğun, libidoyu ilgilendiren her yerde olduğu gibi, bir kere zevk aldığı doyumdan vazgeçmeyi istemediğini, aynı şekilde çocukluğunun narsisistik mükemmelliyetinden de vazgeçmek niyetinde olmadığına değinir. Çocuk, büyüdüğünde, başkalarının ve kendi eleştiriye yargısının uyarıları sonucunda, bu mükemmelliyeti daha fazla sürdüremez ve kendisinden alınmış olan erken döneme ait bu mükemmelliyeti, benlik ideali şeklindeki yeni bir biçimde, yeniden oluşturma arayışına girer.

¹⁷ S. Freud [1913] *Totem and Taboo*, Standart Edition, Volume XIII, Hogarth Press, London, 1986, s.88.

Benlik ideali olarak yansıttığı da, çocukluğunun yitirilmiş narsisizmin ikamesidir.¹⁸

“Narsisizm Üzerine” makalesinde tanımlanan benlik ideali, ruhsal bir yapıya eşdeğer olarak yorumlamak yanlış olacaktır. Daha doğru olarak, kısmen bilinçdışı kalabilen ve ebeveynin etkisi altında kaybolan narsisistik mükemmelliye-
tin bir ürünü olarak görülebilir. Diğer yandan, benlik ideali ile yan yana gelişen, benlik idealinden narsisistik doyumun sağlamasını izleme görevini yerini getiren, güncel (actual) benliği gözleyen ve onu ideali ile ölçen “özel bir ruhsal oluşum”dan söz edilmektedir. Freud, bunun vicdanımız dediğimiz şey olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Freud’a göre, benliğin gelişimi, birincil narsisizmden bir ayrılmayı içerir. Bu ayrılma, libidonun dışardan dayatılan bir benlik idealine yer değiştirmesi yoluyla ortaya çıkar ve doyum bu idealin gerçekleştirilmesinden elde edilir.

Freud yazısını, benlik idealinin grup psikolojisini anlamada çok önemli role sahip olduğunu belirterek bitirir. Benlik idealinin, sadece kişinin narsisistik libidosunu değil, aynı zamanda da eşcinsel libidosunu bağladığını yazar: “İdealin gerçekleştirilmemesinden kaynaklanan doyum isteği, eşcinsel libidoyu serbestleştirmekte, bu da suçluluk duygusuna (toplumsal anksiyete) dönüşmektedir.”²⁰

Bu yazıda, benlik idealinin narsisizmle ilişkisini ele alan görüşlerin yanında, dikkati çeken önemli bir diğer nokta; ilk kez,

¹⁸ S. Freud [1914] *On Narcissism: An Introduction*, a.g.y., s.94

¹⁹ A.g.y., s.95.

²⁰ A.g.y., s.102.

görevi güncel benliği gözlemek ve onu benlik ideali ile ölçmek olan özel bir ruhsal oluşumdan (vicdan) söz edilmiş olmasıdır.

Benlik İdeali ve Grup Psikolojisi

“Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi” (1921) yazısında, benlik ideali, önemli oranda narsisistik anlam içerirken, aynı zamanda da, daha sonra üstbenliğe ait olarak tanımlanacak ve eleştirici oluşuma (vicdan) atfedilecek olan özellikleri kapsamaya başlamıştır.²¹ Bu yazıda yer alan görüşler, benlik idealinin, narsisizmin mirasçısı olma konumundan, ödipal nesne ilişkilerinin yerini alma konumuna doğru değişimine ait izler taşıması açısından önemlidir.

Bu yazının “Özdeşleşme” bölümünde, Oedipus karmaşası ile ilişkisi göz önüne alınarak özdeşleşmenin önemi üzerinde durulmaktadır. Erkek çocuk, ideali olarak alacağı babası gibi olmak arzusundadır. Özdeşleşme için üç tür kaynaktan söz edilir: 1) Özdeşleşme, nesneyle emosyonel bağın özgün biçimini oluşturur. 2) Özdeşleşme, gerileyici bir biçimde, nesnenin benliğe içe yansıtma (introjection) yoluyla, libidinal bir nesne bağının bir ikamesi olur. 3) Özdeşleşme, cinsel dürtünün nesnesi olmayan diğer kişilerle paylaşılan ortak bir niteliğin yeni olarak algılanmasıyla ortaya çıkabilir. Bu ortak nitelik ne kadar önemli olursa, kısmi özdeşleşme de o kadar başarılı olacak ve yeni bir bağın oluşmaya başladığını gösterecektir.²² Bu tür bir özdeşleşme, bir grubu oluşturan kişilerin; her

²¹ S. Freud [1921] *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Standart Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986, s.109-110.

²² A.g.y., s.107-108.

bireyi lidere bağlayan bağdan kaynaklanan paylaşılmış duygu nedeniyle, bir diğer kişiye bağlanmasını açıklamaktadır.²³

Freud aynı yazıda, melankoli örneğinden yola çıkarak, benliğin iki parçaya bölündüğünü belirtir ve birinin diğerine karşı olan öfkesinden söz eder. Benliğin öfkeli olan kısmı, benliğin içinde eleştirici bir oluşumu, vicdanı içermektedir.²⁴ Burada, “Narsisizm Üzerine” yazısında ilk kez sözü edilen “özel bir ruhsal oluşum” daha açık bir biçimde tanımlanmıştır. Ancak, tanımlama düzeyinde iki yazı arasındaki önemli bir fark dikkati çekmektedir: İlkinde, “özel bir ruhsal oluşum”un benlik idealinden farklı olduğunun özellikle vurgulanmasına karşın; ikincisinde, bu tür bir oluşum benlik ideali olarak adlandırılmıştır. İşlevleri dolayısıyla benlik idealine atfedilenler şunlar olmuştur: kendini gözleme, ahlaki vicdan, rüyaların sansürü ve bastırmadaki ana etki. Benlik idealinin, bu tanımıyla, eleştirici ruhsal oluşum ile ayrımı açık değildir. Bunun yanında, aynı yazıda, benlik idealinin çocuksu benliğin kendine yetmekten zevk aldığı özgün (original) narsisizminin mirasçısı olduğu belirtilmiş, bir anlamda “Narsisizm Üzerine” yazısına gönderme yapılmıştır.

“Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi” yazısının diğer bölümlerinde, benlik idealinin henüz özgül konumunu ve narsistik özelliklerini koruduğu görülmektedir. Freud bu makalede, aşık olma durumunu, hipnozu ve grup oluşumunu incelemiştir. Aşık olma durumunda, aşık olunan nesne idealizasyona uğramakta ve benlik idealinin yerine konulmaktadır.

²³ J. Chasseguet-Smirgel, *The Ego Ideal*, 1975, a.g.y., s.235.

²⁴ A.g.y., s.109.

Freud şöyle ifade eder: “Nesneye, kendi benliğimize olduğu gibi davranılmaktadır. Böylece aşık olduğumuzda, önemli bir miktarda narsisistik libido nesneye akmaktadır. Nesne seçiminin birçok biçiminde, nesnenin, erişilemeyen kendi benlik idealimizin bir ikamesi olarak hizmet ettiği açıktır. Biz onu, benliğimiz için ulaşmaya çalıştığımız ve dolambaçlı yolla narsisizmimizi doyurmak için elde etmek istediğimiz mükemmelliklerden dolayı sevmekteyiz.”²⁵ Freud’a göre, hipnoz yapan, öznesiyle ilişkisi açısından, aşık olunan nesneyle aynı konumdadır. Böylece, hipnoz yapan, benlik idealinin yerine konulmaktadır. Hipnotik ilişkinin, gruptaki bir bireyin lidere bağlanmasına benzer olduğunu belirtilir.²⁶

Freud, grup liderini ilk nesne ilişkilerindeki babanın konumunda görür. Grup, sınırsız bir güç tarafından yönetilmeyi arzu etmektedir.²⁷ Bireysel benlik ideali, liderin şahsında somutlanan grubun benlik ideali lehine terkedilir.²⁸ Böylece, ortak bir dış nesne (grup lideri) benlik ideali yerine konulurken, benlik düzeyinde, grup üyeleri birbirleriyle özdeşleşme yaşarlar.

Freud, aynı yazının bir diğer bölümünde, benlik idealini benlikten ayrılmış bir oluşum olarak görür. Belirli yapılarda, benlik ve ideali arasındaki ayrılmamış bir duruma gerileme olmaktadır. “Ancak, benlik ideali, benliğin kabul etmek zorunda kaldığı bütün sınırlamaların bir toplamını içerir ve bu nedenden dolayı idealin kaldırılması, benlik için, yeniden kendi kendisiyle doyumu yaşayacağı muhteşem bir

²⁵ A.g.y., s.112.

²⁶ A.g.y., s.114.

²⁷ A.g.y., s.127.

²⁸ A.g.y., s.129.

şenliktir.”²⁹ Benlikte bir şey benlik ideali ile örtüştüğünde, her zaman için bir zafer duygusu söz konusudur. Suçluluk duygusu ise, benlik ile benlik ideali arasındaki bir gerginliğin ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Benlik İdeali ve Üstbenlik

Freud’un yapısal kuramını geliştirmiş olduğu “Benlik ve Altbenlik” (1923) yazısı, benlik ideali kavramı açısından önemli bir değişim noktasıdır. “Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi” yazısında, yukarda da belirtildiği gibi, benlik idealinin, “eleştirici oluşum”dan ayrımı netliğini yitirmiş de olsa, narsisizmle ilişkisi tümünden koparılmış değildir. “Benlik ve Altbenlik” yazısında ise, “eleştirici oluşum” artık üstbenlik olarak adlandırılmakta ve üstbenlik ile benlik ideali eş anlamda kullanılmaktadır.³⁰ Benlik idealinin “Benlik ve Altbenlik”te yer alan bu biçimi ile, “Narsisizm Üzerine” yazısında tanımlanan narsisistik özellikteki öncülü arasında artık ortak bir yan bulunmadığını söyleyebiliriz.

Oedipus karmaşasının baskın olduğu cinsel evrenin genel sonucu; anne ve babayla özdeşleşmenin bazı yollarla birbiriyle birleşmesi ve benlik içinde bir tortunun oluşması olarak alınabilir. Benliğin bu değişimi, benlik ideali ya da üstbenlik olarak benlik içindeki bir ayrımlaşmaya karşılık gelmektedir.³¹

Özdeşleşmeler, ödipal karmaşaya ait, anne-babaya yönelik cinsel nesne ilişkilerinin bırakılmasının sonucudur. Özdeş-

²⁹ A.g.y., s.131.

³⁰ S. Freud [1923] *The Ego and the Id*, Standart Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986, s.28.

³¹ A.g.y., s.34.

leşmelerin nesne yatırımının yerini almasıyla, kaybolan bir nesnenin benlik içinde tekrar kurulması mümkün olmaktadır. Dürtüsel yatırımlar bu nesneden geri çekilince, yeni bir nesne arama çabaları, benlik içindeki ilk nesneyle özdeşleşmeye yol açar ve yatırımlar buna bağlanır. Benliğin özel bir bölümünü oluşturan da, benlikte ortaya çıkan bu özdeşleşmelerdir. Böylece altbenlik yönünden üstbenlik, ödipal nesne ilişkilerinin mirasçısıdır ve onların yerini almaktadır.³²

Benlik, dürtüleri algılamaktan denetim altına almaya, dürtülere boyun eğmekten onları engellemeye doğru gelişmektedir. Bunu başarırken en büyük yardımcısı benlik ideali, yani üstbenliktir. Benlik idealinin yerleşmesiyle benlik; ödipal karmaşaya hakim olur ve aynı zamanda kendini altbenliği hükmü altına alma konumuna getirir. Esas olarak dış dünyanın, gerçekliğin temsilcisi olan benliğin karşısında üstbenlik, altbenliğin yani iç dünyanın temsilcisi olarak zıt bir konumda durur. Altbenlik içinde derinliğe ulaşır ve bu nedenle bilinçten benliğin olduğundan daha uzaktır. Bu yönüyle benlik ile ideal arasındaki çatışma, dış dünya ile iç dünya arasındaki zıtlığı yansıtmaktadır.³³

Üstbenlik, basitçe erken nesne seçimlerinin bir kalıntısı olmanın ötesinde, bu tür seçimlere karşı enerjik bir karşı tepki oluşumunu (reaction formation) temsil eder. Benlik ile ilişkisi sadece, "onun (baban) gibi olmalısın" şeklinde değildir. Aynı zamanda yasak da içerir; "onun (baban) gibi olma-

³² A.g.y., s.36.

³³ A.g.y., s.36.

yabilirsin". Bu, "onun yaptığı herşeyi yapmayabilirsin, bazı şeyler onun ayrıcalığıdır" anlamındadır.³⁴

Benlik idealinin bu ikili yönü, benlik idealinin Oedipus karmaşasını bastırma görevinin olmasından çıkar. Ebeveynlerini ve özellikle de babasını ödipal arzuların gerçekleşmesinde bir engel olarak algılayan erkek çocuğun çocuksu benliği, aynı engeli kendi içinde oluşturarak bastırmanın gerçekleşmesi için babasından ödünç kuvvet alır. Üstbenlik, sonraki bütün etkilere açık olsa da, baba karmaşasından köken alması dolayısıyla kendisine verilen karakteri yaşam boyu korur. Bir anlamda, üstbenlik babanın karakterini alıkoymaktadır.³⁵

Çocuğun büyümesiyle baba rolü, öğretmenler ve diğer otoriteler tarafından yerine getirilir. Onların emir ve yasakları benlik idealinde güçlü bir biçimde kalır ve moral sansürün çalışması vicdan formunda sürer. Vicdanın talepleri ve benliğin aktüel performansı arasındaki gerilim, bilinçdışı bir suçluluk duygusu olarak yaşanır.³⁶ Vicdan ya da bilinçdışı suçluluk duygusu, aynı zamanda üstbenliğin benliğe hükmetme biçimidir.

Bir yandan da, üstbenliğin benlikten ayrımlaşması, bireyin ve türün gelişiminin en önemli özelliğini temsil eder. İnsan zihinsel yaşamının en aşağı parçası, idealin oluşumu yoluyla, en yüksek olana değişir. Toplumsal duygular, aynı benlik ideale sahip olma temelinde, diğer insanlarla kurulan özdeşleşmelere dayanmaktadır.³⁷

³⁴ A.g.y., s.34.

³⁵ A.g.y., s.34.

³⁶ A.g.y., s.36.

³⁷ A.g.y., s.37.

Freud'un bir yıl sonra kaleme aldığı "Mazohizmin Ekonomik Problemi" (1924) yazısında da, üstbenlik, "Benlik ve Altbenlik"te yer alan görüşleriyle aynı doğrultuda tanımlanmıştır: Dış dünyanın olduğu kadar, altbenliğin de bir temsilcisi olarak görülen üstbenlik, altbenliğin libidinal dürtülerinin ilk nesneleri olan anne ve babanın benliğe içe yansıtılmasıyla oluşmaktadır.³⁸

Freud, "Psikanaliz Üzerine Yeni Giriş Konferansları"nda (1933), üstbenlik tanımına bazı yeni açıklamalar getirir. Üstbenliğe, benlik idealinin uygulayıcısı olma işlevi atfedilmiştir. Freud'a göre, "bu benlik ideali şüphesiz, ebeveynlerin eski görünümünün bir kalıntısı, çocuğun onlara atfettiği mükemmelliğe hayranlığın ifadesidir."³⁹

Üstbenlik bu yazıda, kendini gözlemlene, vicdan ve idealin işlevlerini üzerinde toplayan kapsamlı bir yapı olarak tanımlanır. Vicdan ve idealin işlevleri arasındaki ayrım, Freud'un suçluluk duygusu ve aşağılık duygusu arasında oluşturmaya çalıştığı farklılıkta kendini gösterir. Bu iki duygu, benlik ve üstbenlik arasındaki bir gerginliğin sonucudur; ancak, suçluluk duygusu vicdanla, aşağılık duygusu ise güçlü bir erotik kökene sahip olmasıyla benlik idealiyle ilişkilidir.⁴⁰

³⁸ S. Freud [1924] *The Economic Problem of Masochism*, Standart Edition, Volume XIX. Hogarth Press, London, 1986, s.167.

³⁹ S. Freud [1933] *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Standart Edition, Volume XXII, Hogarth Press, London, 1986, s.65.

⁴⁰ S. Freud, *a.g.y.*, s.65.

Sonsöz Olarak

Freud'un "Narsisizm Üzerine" makalesi, narsisizm üzerine olan görüşlerinin ilk kez yer almış olmasının yanında, narsisizm ile ilişkisine özel bir vurgu yapılarak benlik ideali tanımına ilk kez yer verilmesi açısından da önemlidir. "Narsisizm Üzerine"den uzaklaştıkça, Freud'un metinlerindeki benlik ideali tanımlarının, narsisizmin ebeveynlere yansıtılmasından, idealize edilmiş ebeveynlerin içe yansıtılmasına doğru kaydığı dikkati çeker. Benlik ideali kavramının, kişinin kendi için (yitirdiği mükemmeliyetini tekrar elde etmek için) yarattığı bir benlik idealinden, ebeveyn modelleriyle ilişkili bir ideale doğru değişim gösterdiği söylenebilir.

"Benlik ve Altbenlik" yazısından sonra uzunca bir süre sözü edilmeyen benlik ideali, "Yeni Giriş Konferansları"nda (1933) yer alan birkaç satırla yeniden karşımıza çıkar. Bu satırlarda, altbenliğe benlik idealinin uygulayıcısı olma işlevi atfedilerek, bir anlamda "Narsisizm Üzerine" yazısındaki "özel bir ruhsal oluşum" ile "benlik ideali" ayrımına geri dönmüş olur.

BİLİNÇDİŞİ, TOPOĞRAFİK KURAM VE YAPISAL KURAM

Psikanalitik kuramın temel varsayımlarından biri, “ruhsal gerekircilik” varsayımdır. Bu varsayıma göre, davranışları, duyguları, düşünceleri ve eylemleri içeren tüm ruhsal olaylar, rastgele değil, nedensel olarak önceki olayların sonucunda oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her ruhsal olay kendinin öncülü olan bir başka olay tarafından belirlenmektedir. Bir diğer temel varsayım ise, bilinçdışının ruhsal süreçlerdeki yeri ve anlamıyla ilgilidir. Buna göre, ruhsal süreçler büyük bir sıklıkta ve önemde bilinçdışında seyretmektedir. İki varsayım birbirini tamamlar niteliktedir. Ruhsal olayların tümüyle bilinçte yer aldığını düşündüğümüzde ve onları sadece bilinçliliğe ilişkin verilerle açıklamaya çalıştığımızda, ruhsal süreçleri anlamamız mümkün olamamaktadır.

Bilinçdışının Varlığı

Freud, bilinçdışı üzerine olan görüşlerine yer verdiği 1912 tarihli “Psikanalizde Bilinçdışı Üzerine Bir Not” yazısının ardından, 1915’te konuyu kapsamlı biçimde ele aldığı “Bilinçdışı” yazısını yayımlar.

Freud’a göre, bilinçdışı ruhsal süreçleri doğrudan gözlemleyebilmenin bir yolu yoktur. Bu tür süreçlerin varlığına ilişkin kanıtlar, ilk kez, bir tedavi yöntemi olarak hipnozun kullanılması sırasında elde edilmiştir. Hipnoz altındaki kişiden uyandıktan sonra belli bir eylemi yapması istendiğin-

de, uyandırıldığında istenileni yaptığı gözlenir. Bu sırada bilincinde olduğu sadece o eylemin yapılmasıdır. Eylemle ilgili düşünceler, emri verenin etkisi, hipnotik durumla ilgili anıların tümü bilinçdışındadır. Bilinçdışı materyalin doğasına ilişkin en önemli ipuçları ise, psikanalizin temel kuralı olan, hastanın aklına gelen düşünceleri geldiği şekliyle ifade ettiği “serbest çağrışım tekniği”nin kullanılmaya başlanmasıyla elde edilmiştir.

Normal ruhsal olayların içinde, bilinçdışı süreçlerin en açık görülerek incelenebileceği ürünler düşlerdir. Psikanaliz, her düşün ardında etkin bilinçdışı düşünce ve isteklerin bulunduğunu göstermiştir. Freud'un 1900 tarihli *Düşlerin Yorumu* kitabında yer alan her düşün bir istek doyurmayı temsil ettiği biçimindeki görüşü, düş kuramının temelidir. Düşlerin değişmez biçimde istek doyurmalar olması, onların, isteklerin doyurulmasından başka hiçbir amacı olmayan ve emrinde istekli dürtüler dışında hiçbir güç bulunmayan bilinçdışı sisteminin ürünü olmalarından ileri gelir. Düşlerin amacı ve ortaya çıkış biçimiyle ilgili olan bir diğer kavram, sansür ya da bastırma. Görünür düş içeriği, özgün düş düşüncelerinin çarpıtılmış bir biçimidir. Bu çarpıtma, uyuma isteğine olduğu kadar, uyanıklık yaşamında ortaya çıkan düşün anlaşılmasını engellemeye de hizmet etmektedir. Bu yolla, ruhsal düşüncelerin enerjisi kısmen bastırılır; ancak anlamları, uyanıklık bilincine yönelik çatışma ya da gerginliğe neden olma tehdidiyle, uyanıklık düşüncelerinden ayrı tutulur.

Freud, 1904'te yayımladığı “Günlük Yaşamın Psikopatolojisi” isimli yapıtında, bilinçdışı işleyişin bilinçli davranışa etkilerini açıklar ve bu etkilerin dil sürçmeleri, okuma ve

yazma yanlışları, kazalar, yanlış anımsama ve unutmalar gibi olaylar sırasında görüldüğünü belirtir. Unutma, bastırmanın doğrudan sonucudur. Dil sürçmesi ise, bilinçdışı bir düşünce ya da isteğin tümüyle bastırılamaması sonucunda oluşur. Böyle bir durumda kişi bilinçdışı olarak istediği şeyi, saklama çabasına rağmen ortaya koymaktadır. Sürçmeler, genellikle yorgunluğa, dikkatsizliğe, aceleye veya heyecana bağlanır. Ancak, bunların etkisi yalnızca bilinçdışı süreçlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırma şeklindedir. Benzer şekilde espride de, bilinçdışı eğilimlerin ortaya çıkması ve birincil süreçlerin rolü söz konusudur. Sürçmede bilinçdışı eğilimin ortaya çıkışı benliğin onu kontrol edememesinin sonucu iken, espride benlik, birincil süreç düşüncesine geçici ve kısmi bir gerileme uygular.

Birincil ve İkincil Süreçler

Birincil süreç, ruhsal aygıtın birincil ve özgün işleyiş biçimidir. Çocukluğun erken dönemlerine özgüdür ve aynı zamanda da bilinçdışının zihinsel işleyiş biçimidir. Düşlerde de ön planda olan, birincil süreç düşünce biçimidir. Birincil sürecin temel amacı, isteklerin gerçekleştirilmesi ve dürtüsel boşalımdır. Birincil sürecin egemen olduğu bir işleyişte şu tür özellikler dikkati çeker: Mantıksal bağlantılar dikkate alınmaz. Zıtlıkların eşzamanlı birlikteliğine izin verilir. Bir düşünceye yatırılmış enerji bir diğerine kayabilir (yer değiştirme). Birçok düşüncenin enerjisi biraraya toplanabilir (yoğunlaştırma). Bütünü, parçalarından biri temsil edebilir. Bu süreçte zaman kavramı; geçmiş, şimdi, gelecek ayrımı yoktur. Gerçeklik ilkesi yerine haz ilkesi geçerlidir. Çoğunlukla

çocukluk dönemine ait bilinçdışı dürtü ve istekler, haz ilkesine bağlı olarak boşalım ve doyum arayışı içindedirler.

İkincil süreç ise, büyük ölçüde gerçeklik ilkesinin kurallarıyla yönetilir. Yetişkin insanın düşünce biçimidir. İkincil süreçte, dış gerçeklik ve kişinin ahlaki değerleriyle uyumlu bir biçimde, dürtüsel boşalımın geciktirilmesi ya da ertelenmesi amaçlanır. İkincil süreç, aşağıda anlatılacak olan bilinç ve bilinçöncesinin zihinsel işleyiş biçimidir.

Haz İlkesi ve Gerçeklik İlkesi

Zihinsel işlevi belirleyen iki kuraldan biri olan haz ilkesi, organizmanın, enerji boşalımını yoluyla gerginliği azaltarak acıdan kaçınma ve haz arama eğilimi olarak tanımlanabilir. Zihinsel işlevi belirleyen ikinci kural olan gerçeklik ilkesi ise, organizmanın, gerçekliğin dayattığı koşullar nedeniyle engellenmeleri ve buna ilişkin deneyimleri sonucunda oluşur ve haz ilkesini dış gerçekliğin taleplerini karşılayacak biçimde değiştirir. Böylece, gerçekliğin talepleri, gerginliğin hemen o an giderilmesini geciktirebilecek ya da erteleyebilecek bir kapasiteyi gerekli kılar. Bu yolla ayrıca, uygun koşullar altında daha fazla hazzın elde edilmesi amaçlanır.

Haz ilkesi gereğince, gerginliğin giderilmesi zevk olarak yaşanır ve düş bu tarzda gerginlik giderilmesinin bir örneğidir. İstek ise, gerginliğin boşalımının aracıdır. “İsteğin doyurulması” kavramı yoluyla, haz ilkesi, kişinin arzularının bir parçası olarak, kişinin amaçlı etkinliğiyle bütünleşir. Freud öncesi yazarlar tarafından günün gerginliğine karşı fizyolojik bir yanıt olarak görülmüş olan bu rahatlama (gerginliğin boş-

lımı), *Düşlerin Yorumu* (1900) kitabında, kişinin ruhsal olaylar yoluyla gerçekleştirdiği bir durum olarak tanımlanmıştır.

Topoğrafik Kuram

Freud, “Bilinçdışı” isimli eserinde topoğrafik kurama yer verir ve aralarında geçişlerin olduğu kabul edilen üç zihinsel sistem tanımlar: Bilinç, bilinçöncesi ve bilinçdışı.

Etkin olarak bilinçlilikten ayrı tutulan süreç ve içeriğe “bilinçdışı” adı verilmiştir. Bilinçdışı sistemi, enerji yüklerini boşaltma arayışındaki dürtü temsilcilerini içerir. Diğer bir ifadeyle, bilinçdışının içeriğini, gerçekleştirilme peşinde olan istekler oluşturmaktadır. Bilinçdışı içerik, bilinçli davranış ve düşünce süreçlerinden kesin bir farklılık göstererek, haz ilkesi ve birincil sürecin kuralları doğrultusunda yönetilmekte ve karşıt bir güçle bilinçten uzak tutulmaktadır. Bilinçdışında yer alan bir eylemin, bilinç alanına geçebilmesi ancak karşıt gücü (sansür sistemini) aşmasıyla mümkündür.

Belli bir dikkat ve çabayla bilince getirilebilenler, ”bilinç-öncesi”ni oluşturmaktadır. Bilinçöncesinde yer alan herhangi bir ruhsal etkinlik, henüz bilinçli değildir; ancak bilinçli olma kapasitesine sahiptir. Bilinçli farkındalık içinde oluşan ruhsal olaylar ise, “bilinç” sistemine ait kabul edilirler. Bilinç ve bilinçdışı sistemleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bilinç sistemine ait olan bir düşünce, dikkatin üzerinden çekilmesiyle, bilinçöncesi sistemine dahil olacaktır.

Freud, “Benlik ve Altbenlik” (1923) isimli eserinde, topoğrafik kuramın kavramlarına geri döner. Bu eserinde, bilinçliliğin, doğrudan ve kesin algılamaya dayanan, tanımla-

yıcı bir terim olduğunu belirtir. Freud'a göre, deneyimler, ruhsal unsurun, örneğin bir fikrin sürekli olarak bilinçli olmadığını göstermektedir. Tersine, bilinçlilik durumunun, temel özelliği gereği geçici olduğu kabul edilir. Belirli bir anda bilinçli olan bir fikir, bir sonraki anda artık bilinçli olmayacak; belirli koşullar sağlandığında ise yeniden bilinçli hale gelebilecektir. Artık bilinçli olmayan fikre ne olduğu sorusuna Freud, örtük hale geçtiği yanıtını verir. Örtük hale geçme ifadesiyle, o fikrin her an yeniden bilinçli olma yeteneği taşıdığı da belirtilmiş olmaktadır.

Bilinçdışı kavramına, zihinsel dinamiklerin rol oynadığı deneyimler üzerinde çalışılarak ulaşılmıştır. Zihinsel süreçler ya da fikirler, kendileri bilinçli hale gelmeseler bile, zihinsel yaşam üzerinde güçlü etkiler oluşturmaktadırlar. Psikanalitik kuram, bu tür fikirlerin, belirli bir güç bunlara karşı koyduğu için bilince çıkmadıklarını, öyle olmasaydı bilinçli hale gelebileceklerini varsayar.

Freud, bilinçdışı kavramını açıklarken, bastırma kuramına gönderme yapar; bastırılmış olanın bilinçdışının prototipi olduğunu belirtir. Freud, bu noktada, biri örtük ve bilince çıkabilecek olan, diğeri ise bastırılmış ve kendiliğinden bilince çıkamayacak olan iki farklı bilinçdışına sahip olduğumuzdan söz etmektedir. Bunlar bilinçöncesi ve bilinçdışısıdır. Bilinçöncesinin bilince, bilinçdışının olduğundan çok daha yakın olduğu varsayılmaktadır. Freud, bu kavramları kullanırken, tanım olarak iki tür, dinamik bağlamda ise yalnızca tek bir bilinçdışı olduğundan söz edilebileceğini belirtir.

Yapısal Kuram

Freud, “Benlik ve Altbenlik” (1923) isimli yazısında önemli bir tespitte bulunarak, bilinç, bilinçöncesi ve bilinçdışı olarak yapılan sınıflamanın yetersiz olduğunu belirtir. Her bireyde ruhsal olayların birbirine bağlı, anlamlı bir örgütlenmesi olarak tasarlanan benlik, bunun kesin bir göstergesidir. Freud, bilinci benliğe bağlı olarak tanımlarken, belirli ruhsal olayları bilinçten uzak tutan bastırmaların da benlikten kaynaklandığını belirtmektedir. Bunun yanında, benliğin, kendi içinde olup bilinçdışı olan, tıpkı bastırılmış olan gibi davranan, bilince çıkmazsızın güçlü etkiler gösteren ve bilince çıkartılması için özel çaba gerektiren bir parçası olduğu varsayılır. Freud’a göre, her bastırılmış olan bilinçdışıdır; ancak bilinçdışı bastırılmış olandan ibaret değildir. Benliğin bir bölümünün de bilinçdışı olması, nevrozu, bilinç ve bilinçdışı arasındaki bir çatışma üzerinden açıklamanın zorluğunu göstermektedir. Bilinç ile bilinçdışı karşıtlığının yerine, benlik ile altbenlik konursa, nevrozları açıklamak açısından daha uygun bir yaklaşım ortaya konmuş olacaktır.

Freud, yapısal kuramını ortaya atarken, bilinçli ya da bilinçdışı olma özelliğinin derinlik psikolojisinin karanlıktaki tek ışık kaynağı olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğini de ayrıca vurgular.

“Topoğrafik kuram”, psikanalizin gelişim sürecinde bir geçiş modeli olarak düşünülebilir. Bu model, dürtü kuramının gelişimi açısından da uygun bir altyapı oluşturmuştur. Ancak, zamanla daha sistematik bir ruhsal yapı kavramına ihtiyaç duyulmuştur. Freud, 1923’te, ruhsal içerik ve süreçlere uygu-

ladığı bilinçlilik ve etkin olarak bilinçdışında bırakılıştan daha farklı ölçütler kullanarak, “yapısal kuram”ı geliştirir.

Bu yeni kuramda, işleyişleri açısından birbirleri ile bağıntılı üç ruhsal yapı ayırt edilerek, bunlara altbenlik, benlik ve üstbenlik adları verilmiştir. Bu kurama göre, altbenlik başlangıçta ruhsal aygıtın tümünü içine alırken, gelişme sürecinde benlik ve üstbenlik ayrı işlevsel birimler olarak altbenlikten ayrışırlar.

Altbenlik

Altbenlik, dürtülerin ruhsal temsilcilerini kapsamaktadır. Ruhsal aygıtın bu bileşeni birincil sürece bağlı olarak ve gerçekliğe ait taleplerin oluşturduğu sınırlamaları dikkate almadan, haz ilkesinin kurallarına göre işlev görür. Yaşamın başlangıcında ruhsal aygıtın tümünü, doyum arayan dürtülerle birlikte olan altbenliğin kapsadığını söyleyebiliriz. Bebeğin dürtülerini geciktirme, denetleme ya da engelleme yeteneği henüz gelişmemiştir. Gelişim sürecinde altbenlikten ilk olarak benlik, daha sonra da üstbenlik gelişir.

Benlik

Duygu ve duyular ancak algı sistemine ulaşarak bilinçli hale gelmektedir. Bilinçdışı fikirlerin bilince çıkması için bağlantı halkalarının üretilmesi gerekirken, doğrudan iletilen duygular için buna gerek yoktur. Bilinç ve bilinçöncesi arasındaki fark, duygular açısından bir anlam taşımamaktadır. Bilinçöncesi burada devreden çıkar; duygular ya bilinçli ya da bilinçdışıdır.

Benlik, çekirdeği olarak kabul edilen algı sisteminden çıkmakta ve önce anı kalıntılarıyla yan yana duran bilinçöncesi kapsamaktadır. Benlik aynı zamanda da bilinçdışıdır.

Freud, 1923'te yayımladığı “Benlik ve Altbenlik” yazısında, algı sisteminden yola çıkan ve bilinçöncesi olarak işe başlayan oluşuma “benlik”, bu oluşumun içine uzandığı bilinçdışı imiş gibi davranan zihnin diğer kısmına da “altbenlik” denilmesini önermiştir. Bu tanımda, benliğin altbenlikten keskin sınırlarla ayrılmadığı, benliğin alt kısmının altbenlikle kaynaştığı belirtilir.

Benlik, altbenliğin algı-bilinç aracılığıyla dış dünyadan gelen etkilerle değişmiş olan bir bölümü olarak kabul edilir. Benlik, dış dünyanın etkilerini, altbenlik ve onun eğilimleri üzerinde geçerli kılmaya çalışmakta, altbenlikte sınırsız bir biçimde hüküm süren haz ilkesinin yerine gerçeklik ilkesini geçirmeye çabalamaktadır. Benlik için algılama, altbenlikte dürtülerin oynadığı rolü oynamaktadır. Benlik, tutkuları içeren altbenliğin aksine, akıl ve sağduyu olarak adlandırılabilir. Devingenlik üzerindeki kontrol, benliğin üzerindedir. Freud, benlik ile altbenlik ilişkisini açıklarken, at ile binicisi arasındaki ilişkiyi örnek olarak verir. Benlik, atın gücünü dizginleyecek biniciye benzetilirken, iki durum arasındaki farkın, binicinin bunu kendi gücüyle yapmaya çalışmasına karşın, benliğin ödünç alınmış güçlerle çalışması olduğu vurgulanır. Freud yaptığı benzetmeyi daha ileri götürür ve tıpkı attan düşmek istemediği için, başka çare kalmadığında, atın onu kendi istediği yere götürmesine razı olan binici gibi, benliğin de altbenliğin

isteklerini, kendi istekleriymişçesine eyleme geçirmeye gayret ettiğini belirtir.

Motor denetim, duysal algılamalar, bellek, duygular, düşünme benliğin işlevleri arasında yer alır. Benlik, uyarıları ve dürtüleri gözleyebilme, seçebilme ve düzenleyebilmesini sağlayan yeteneklere sahiptir. Ayrıca, bu amaç için hazır tutulan enerji miktarlarını kullanarak, reddedilmiş dürtüleri eyleme geçmekten alıkoyma yöntemleri geliştirir.

Benlik, altbenlik ve dış dünya arasında aracı rolü oynar. Dürtülerden kaynaklanan istekler ve bizzat dürtüler üzerinde bir dereceye kadar denetim ve hakimiyet kurmaya çalışmakta, bir yandan da dış dünya ile uyumu gözetmektedir. Benlik, dış dünyanın talepleriyle uyumlu biçimde dürtülerin boşalmasına karşı çıkarak ya da boşalmasını düzenleyerek, acı ve hoşnutsuzluktan kaçınır. Çevreden gelen düşmanca isteklere karşı korunmayı, kısıtlayıcı bir dış dünyaya karşı da organizmanın doyumunu sağlar.

Benlik ile altbenlik arasındaki tek ilişki, çatışma değildir. Bir yandan da benlik, dürtüler için yerine getirici, uygulayıcı bir işlev görür. Ancak ikisi arasında bir çatışma mevcutsa, birini diğerinden ayırmak mümkün olabilmektedir. Böyle bir çatışma durumunda, benlik, dürtüleri denetim altına almaya, engellemeye çalışırken, en büyük yardımcısı üstbenliktir.

Benlik, gelişimine koşut bir biçimde gerçeklikle ilişkilerini düzenler. Benliğin gelişim sürecinde önce gerçeklik duygusu yerleşmeye başlar. Bebek, ilk olarak kendi beden duyularını farkına varır. İlerleyen süreçte, dış dünyayı, kendi bedeninden ayırt etme kapasitesi gelişir. Dış dünyayı nesnel olarak değerlendirmeye ve yargılama kapasitesi olan gerçeği değerlendirme

yetisinin gelişmesi, haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçiş ile mümkün olur. Bunun ardından gelişecek olan benlik işlevi, gerçekliğe uyumun sağlanmasıdır.

Üstbenlik

Ruhsal aygıtın üçüncü yapısı olan üstbenlik, içselleştirilmiş ahlaki değerleri, yasakları ve ebeveynlerin oluşturduğu standartları içerir. Freud, "Benlik ve Altbenlik" yazısında, üstbenlik üzerine olan görüşlerini, zaman zaman eşanlamda benlik ideali terimini kullanarak, ayrıntılı biçimde aktarır.

Üstbenliğin başlangıcının ödipal öncesi dönemde olduğu kabul edilir. Anne-babanın ya da anne-baba yerine geçen kişilerin ahlaki istekleri ve yasakları çocuğun ruhsal yaşamına erken dönemlerden itibaren etki eder. Birinci yılın sonunda bu etki görülebilmektedir. Bu tür etkilerin en önemlilerinden biri de temizlik eğitimidir. Ferenczi, üstbenliğin bu öncülerini "sfinkter ahlakı" olarak adlandırmıştır.

Ödipal öncesi dönemde çocuk, kendinden istenilenleri çevrenin bir parçası olarak algılar. Örneğin, çocuk anneyi sevindirmek istiyorsa, kendi istediğini yapmaktan vazgeçebilir ya da anneye kızgın olduğunda, cezayı göze alarak kendi istediğini yapmayı tercih edebilir. Beş altı yaş dolayında ahlak daha kişisel bir nitelik kazanmaya başlar; dokuz on yaşlarında da bütün yaşamı boyunca sürekli olacak biçimde kökleşir. Bu içselleştirme (internalization) sürecini ortaya çıkartan olay, ödipal karmaşanın çözülmesidir.

Dürtüsel kontrol ve ahlak açısından altbenlik tümüyle ahlak dışıdır. Benlik ahlaklı olmaya çabalar. Üstbenlik aşırı

ahlaklı ve ardından da ancak altbenliğin olabildiği kadar zalim olabilmektedir. Kişi, dışa karşı saldırganlığını ne kadar kontrol ediyorsa, üstbenlik de o kadar şiddetlidir. Başka bir ifadeyle, saldırganlığını daha çok kontrol eden bir kişide, üstbenliğin benliğe karşı saldırganlık eğilimi daha yoğun olur. Bu, kendi benliğine dönme, bir yer değiştirmedir.

Üstbenlik bir model olarak alınan ebeveynle özdeşleşmeden ortaya çıkar. Her böyle bir özdeşleşme, cinsellikten arınma (desexualization), hatta bir yüceltme yapısındadır. Bu süreçte, benlik nesnenin özelliklerini üzerine alarak, kendini bir aşk nesnesi olarak altbenliğe dayatmaktadır. Altbenliğin kaybını, "bak beni de sevebilirsin, ben de aynı nesne gibiyim" diyerek gidermeye çalışır.

Bu süreçte, aynı zamanda dürtünün ayrışması (defusion) ortaya çıkmaktadır. Yüceltmeden sonra, erotik bileşen artık yıkıcılığının tümünü bağlama gücünde değildir ve bu, saldırganlığa ve yıkıcılığa eğilim biçiminde kendini gösterir. Dürtünün ayrışması, sertlik ve zalimlik olarak karşımıza çıkar.

Benliğin yüceltme çalışmaları, dürtünün ayrışması ve üstbenlikte saldırgan dürtülerin açığa çıkması ile sonuçlandığından, benliğin libidoya karşı mücadelesi onu kötü davranım ve ölüm tehlikesi ile karşı karşıya bırakır.

Böylece, üstbenliğin ortaya çıkışı, ödipal karmaşanın çözülmesiyle birlikte, anne-babaya karşı cinsel yönelimli nesne ilişkilerinin, yerini anne-babayla özdeşleşmelere bırakmasının bir sonucu olarak görülmelidir. Üstbenliği oluşturan, benlikte ortaya çıkan bu özdeşleşmelerdir. Benlik ve üstbenlik birbirleriyle uyum içinde olduklarında, üstbenliğin farkına varmayız.

Üstbenlik ancak, benlik ve üstbenlik arasındaki gerginlik suçluluk duygusu olarak kendini gösterdiğinde, ayırt edilir.

Kaynakça

- Akvardar, Y., Çalak, E., Etaner, U., Hürol, C., Sunat, H., Tükel, R., Üçok, A., Yücel, B., *Psikanalitik Kurama Giriş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Brenner, C., *An Elementary Textbook of Psychoanalysis*, International Universities Press, New York, 1973.
- Freud, S. [1900] *The Interpretation of Dreams*, Standard Edition, Volume V, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1904] *The Psychopathology of Everyday Life*, Standard Edition, Vol. VI, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1912] *A Note on the Unconscious in Psychoanalysis*, Standard Edition, Vol. XII, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1915] *The Unconscious*, Standard Edition, Vol. XIV, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1923] *The Ego and the Id*, Standard Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986.
- Tükel, R., Sigmund Freud (1856-1939), *Psikanalitik Psikoterapiler: Temel Kavramlar, Kuramlar ve Yöntemler*, A.A. Köşkdere, A. Gürdal Küey, M. Özmen, T. Parman, N. Taşkıntuna, R. Tükel (Ed), Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, 2011.

NESNE İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE OEDIPUS KARMAŞASI

Freudyan yaklaşımda, nesne ilişkilerinin gelişiminde erken dönem yaşantılarının, özellikle de Oedipus karmaşasının kritik bir önemi vardır. Bu yazıda, Freud'un "Benlik ve Altbenlik" (1923) ve "Oedipus Karmaşasının Çözülümü" (1924) isimli makalelerine başvurularak Oedipus karmaşası üzerinden nesne ilişkilerinin gelişim süreci ele alınmıştır.

Çocuğun farkına vardığı ilk nesnelere olan tutumu tümüyle bencildir. Çocuk ilk önce nesnenin verebileceği hazlarla, yani nesnenin kendi gereksinimlerini doyurucu yönüyle ilgilidir. Böylece, çocuk bir nesneye yatırımını ilk kez, o nesne yoluyla karşılanabilecek bir gereksinim duyması dolayısıyla yapar. Nesneyle sürekli bir ilişki, yani ani bir gereksinim olmadığında bile sürekli bir nesne yatırımı ise zamanla gelişir. Çocuk için en erken nesneler "kısmi nesneler"dir. Tek bir nesnenin değişik yönleri çocuk için bir bütün ya da birbiri ile bağıntılı nesneler olmak yerine, ayrı ayrı nesnelerdir. Bu, annenin çocuk açısından tek bir nesne olarak ortaya çıkması için uzun zaman geçmesinin gerektiği anlamına gelir.

Sürekli nesne ilişkileri ilk yılın son yarısında gelişmektedir. İlk nesne ilişkilerinin önemli özelliklerinden biri, çifte-değerli (ambivalent) olmalarıdır. Bu durum, özellikle yaşamın ikinci yılında, çocuğun aynı nesneye karşı sevgi duyduğu ölçüde öfke duyması şeklinde kendini belli eder.

İlk çiftedeğerlilik normal olarak yaşam boyu sürer; ancak derecesi çocukluğun ilk devrelerinde, iki ile beş yaş arasında olduğundan daha azdır. Ergenlikte ve ardından yetişkinlik döneminde daha da azalır. Aslında, çiftedeğerliliğin azalması görünüştedir. Nesneye karşı olan bilinçli duygular çiftedeğerliliğin sadece bir parçasını yansıtır. Diğer bölümü bilinçdışında tutulan çiftedeğerlilik, çoğu kez şiddetli nevrotik çatışmalarla birlikte gider.

İlk nesne ilişkilerinin başka bir özelliği de, nesneyle özdeşleşme kurulmasıdır. Bu dönemde nesne ilişkileri; özdeşleşme eğilimi, yani o nesne gibi olma isteği taşır. Benlik gelişmesi ne kadar ilkelse, özdeşleşme eğilimi de o kadar kuvvetli olur. Yaşamın daha sonraki dönemlerinde de, erken çocukluktaki kadar önemli rol oynamamasına karşın, fazlaca yatırım yapılmış nesnelerle özdeşleşme eğilimi bilinçdışı olarak sürer. Eğer özdeşleşme yetişkinin yaşamındaki nesne ilişkilerinde önemli bir rol oynamaya devam ediyor ise, bu, benliğin patolojik kabul edilecek kadar az gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. Helene Deutsch, bu durum için "sanki kişilik"* terimini kullanmıştır.

Çocuk iki buçukla üçbuçuk yaş arasında yaşamın en derin ve belirleyici nesne ilişkileri dönemine girer. Bu dönemde çocuğun ruhsal yaşamı anal dönemden fallik döneme geçer. Bu, çocuğun dürtüsel yaşamında nesnelere karşı duyduğu en kuvvetli istek ve dürtülerin artık fallik nitelikte olacağı anlamına gelir. Fallik dönemde çocuğun benliği önceki dönemlere göre daha deneyimli ve daha bütünleşmiştir. Bu değişikliklerle-

* As if personality.

rin bir yönü de nesne ilişkileri ile bağlantılıdır. Çocuğun nesne ilişkileri artık süreklilik kazanmıştır. Nesneye yöneltilmiş yatırımlar, nesneye gereksinim duyulmasa bile sürer. Yine bu dönemde, çocuk nesneleri kendisi gibi düşünce ve duyguları olan bireyler olarak algılar ve bu yönden kendini diğer nesnelerden ayırt eder. Kısaca, fallik döneme gelindiğinde çocuğun nesne ilişkilerinin, her yönden eşit olmasa bile, yetişkin ya da büyük çocuklarla kıyaslanabilecek bir düzeye erişmiş olduğu görülür.

Fallik dönemin en önemli nesne ilişkileri, ödipal karmaşa adı altında toplanmıştır. Yaklaşık olarak ikibuçuk yaşından beş yaşına kadar olan süreye "fallik dönem" ya da "ödipal dönem" denir.

Oedipus Karmaşası

Oedipus karmaşası erken çocukluk cinselliğinin en önemli olgusudur. Analizler bu dönemin acı veren hayal kırıklıkları yaşantısı olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde iki etkene bağlı olarak oldukça karışık bir süreç yaşanır. Bu etkenler, ödipal durumun üçlü karakteri ve her bireyin yapısal çiftcinselliğidir (bisexuality).

Olay bir erkek çocukta basitçe şöyle tanımlanabilir: Çok erken bir yaşta küçük çocuk, anne memesiyle ilişkili olarak annesine bir nesne yatırımı geliştirir. Bu anaklitik modelde bir nesne seçiminin bir prototipidir. Erkek çocuk babasıyla, onunla özdeşleşme yoluyla ilişkiye geçer. Bir süre sonra iki ilişki yan yana gelişir. Bu durum, çocuğun annesine yönelik cinsel arzuları çok yoğun oluncaya kadar sürer. Babası bu

dönemde çocuk için bir engel olarak algılanır. Buradan Oedipus karmaşası gelişir. Çocuğun babasıyla olan özdeşleşmeleri, bundan böyle düşmanca bir renk alır ve annesinin yanında babasının yerini almak için babasından kurtulma arzusuna dönüşür. Çocuğun babasıyla ilişkisi artık çiftedeğerli bir nitelik kazanmıştır. Sanki baştan beri özdeşleşmede var olan çiftedeğerlilik görünür hale gelmiş gibidir. Babasına karşı çiftedeğerli tutumu ve annesine karşı cinsellik içeren türde bir nesne ilişkisi, erkek çocukta basit olumlu Oedipus karmaşasının içeriğini oluşturur.

Basit ödipal karmaşa en yaygın biçim değildir. Pratik amaçlarla bir basitleştirmeyi ya da şemalaştırmayı temsil etmektedir. Daha dikkatli incelemede, olumlu ve olumsuz olarak iki yönlü ödipal karmaşanın açığa çıktığı görülür. Bu durum, özgün olarak çocukta mevcut olan çiftcinselliğe bağlıdır. Bu, erkek çocuğun babasına karşı sadece çiftedeğerli tutum içinde olması, annesine karşı cinsellik içeren nesne seçimi göstermesi değil; bir kız çocuk gibi davranarak babasına karşı cinsellik içeren kadınsı tutum ve annesine karşı kıskançlık ve düşmanlık sergilemesidir. Ebeveynler ile ilişkide sergilenen çiftedeğerlilik tümüyle çiftcinselliğe atfedilir.

Bu şekilde, ödipal karmaşanın çocuğa doyum açısından iki olasılık sunduğunu görürüz; etkin ve edilgen olan. Birinci olasılık, erkek çocuğun kendini erkeksi bir tarzda babasının yerine koyması ve annesiyle, sonradan bir engel olarak hissedeceği babasının yaptığı gibi bir cinsel ilişkiye girmeyi istemesini içerir. İkincisi ise, annesinin yerini almayı ve babası tarafından seilmeyi istemesi şeklindedir.

Oedipus Karmaşasının Çözülmesi

Erkek çocuk ilgisini cinsel organına döndürdüğünü, onunla oynayarak ortaya koyar. Ardından, erişkinlerin bu davranışını onaylamadığını fark eder. Kendisinin çok değer verdiği bu parçasının kendisinden alınacağı tehdidi belirginleşmeye başlamıştır. Genellikle tehdit kadınlardan gelir; sıklıkla babaya ya da hekime işaret ederek yetkelerini kuvvetlendirme arayışı içindedirler. Baba ya da hekim cezayı uygulayacak olandır. Bir dizi olguda kadınlar bu tehdidi, kesilecek olanın cinsel organ değil, suçlu olan el olduğunu söyleyerek simgesel bir tarzda yatıştırırlar. Küçük erkek çocuk sadece penisıyla oynadığı için değil, geceleri yatağını ıslattığı ve temiz kalamadığı için de iğdiş edilme ile tehdit edilir. Burada gece idrar kaçırma, çocuğun penisine ilgisinin bir kanıtı ve sonucu olarak görülür. Uzun süre devam eden yatak ıslatma erişkinlerdeki boşalma ile eşdeğer kabul edilir. Bu, çocuğu bu dönemde mastürbasyon yapmaya iten cinsel organındaki uyarılmanın benzer bir ifadesidir.

Çocuğun fallik örgütlenmesinin yıkılmasına yol açan da, aynı iğdiş edilme tehdididir.

Psikanaliz, bütün çocukların geçtiği iki deneyime önem verir. Bu iki deneyim, onları bedenlerinin oldukça değerli parçalarını kaybetmeye hazırlamaktadır. Bu deneyimler; anne memesinden çekilmeleri ve barsak içeriklerini bırakmaları yönünde onlar üzerindeki günlük taleplerdir. İğdiş edilme tehdidi ortaya çıktığı zaman, bu deneyimlerin herhangi bir etkisinin olduğunu gösteren bir kanıt yoktur.

Erkek çocuğun iğdiş edilmeye inanmaması, kadın cinsel organının görünüşüne ait gözlem ile kırıılır. Penise sahip olmaktan dolayı çok gururlu olan çocuk, er ya da geç küçük kız çocuğunun genital bölgesini görür ve bunun yaratılış sorunu olduğunu anlayamaz. Bu gözlem ile birlikte, kendi penisinin kaybı tasavvur edilebilir olur ve iğdiş edilme tehdidi etkisini gösterir.

Ebeveynlere karşı ödipal bir tutum içinde olan çocukta, mastürbasyon ödipal karmaşaya bağlı cinsel uyarılmanın genital bir boşalım olarak, bu dönemin cinsel yaşamı içinde yer alır ve daha sonraki yıllarda da bu ilişkiye ait önemini sürdürür.

Çocuk doyum veren cinsel birleşmenin ne olduğuna ilişkin müphem bir kanıya sahiptir. Penis bunda bir rol alıyor olmalıdır ve cinsel organındaki duyular bunun bir göstergesidir. O zamana kadar, kadınların penise sahip olmasından şüphe etmesine neden olabilecek bir olay olmamıştır. Ancak şimdi, iğdiş edilme olasılığının kabulü, kadınların iğdiş edilmiş olduğu yönündeki algısı, ödipal karmaşadan doyum sağlamanın her iki yolunun da sonunu getirir. Her iki doyum yolu da penisin kaybını gerektirmektedir; erkeksi olan bir cezalandırmanın sonucu olarak, kadınsı olan bir ön koşul olarak. Eğer ödipal karmaşa alanında sevgiden doyum çocuğun penisi pahasına olursa, çatışma bedenin o parçasına olan narsisistik ilgi ile ebeveynlere libidinal yatırım arasında olacaktır. Bu çatışmada normal olarak, bu güçlerin ilki zafer kazanır ve çocuğun benliği ödipal karmaşadan vazgeçer.

Bu süreçte, erkek çocuğun annesine yönelik nesne yatırımını terkedilmek zorundadır. Yeri ya annesiyle ya da baba-

ısıyla olan özdeşleşmenin yoğunlaşması ile doldurulabilir. İkinci sonuç daha normal kabul edilmektedir. Baba özdeşleşmesi, olumlu karmaşaya ait olan anneyle nesne ilişkisini koruyacak ve aynı zamanda “invert” karmaşaya ait olan babayla nesne ilişkisinin yerine geçecektir. Bu, bir ölçüde annesiyle olan aşk ilişkisine izin verilmesidir. Bu yolla Oedipus karmaşasının çözülmesi, erkek çocuğun karakterinde erkeksiliği yoğunlaştırır.

Böylece, ödipal karmaşadan uzaklaşma, nesne yatırımının terkedilmesi ve özdeşleşmeler ile yer değiştirmesi yoluyla olmaktadır. Babanın ya da ebeveynlerin otoritesi benlik tarafından içe yansıtılır ve bu, üstbenliğin çekirdeğini oluşturur. Üstbenlik babanın şiddetini üzerine alır ve enste karşı onun yasaklarını sürdürerek, benliği libidinal nesne yatırımının geri dönüşüne karşı güvence içinde tutar.

Ödipal karmaşaya ait libidinal eğilimler, cinsellikten arındırılır ve yüceltilmiş, kısmen amaçları ketlenmiş, aşk dürtülerine dönüşür. Tüm bu süreç, bir yandan yok olma tehlikesini ortadan kaldırarak cinsel organı muhafaza ederken, diğer yandan işlevinden uzaklaştırarak onu felç etmektedir.

Benliğin ödipal karmaşadan uzaklaşması bir bastırma olarak tanımlanabilirse de, aslında bir bastırmadan daha fazlasını içerir. İdeal olarak oluşursa, karmaşanın yıkılmasına ve ortadan kaldırılmasına eşdeğerdir. Eğer benlik karmaşanın bastırmasından daha fazlasını başaramaz ise, bu durum altbenlik içinde bilinçdışı olarak sürer ve patolojik etkisini daha sonraları gösterir.

Analitik gözlem, fallik örgütlenme, Oedipus karmaşası, iç-diş edilme tehdidi, üstbenlik oluşumu ve gizil (latent) dönem

arasındaki bağlantıları tanımamıza olanak sağlar. Tanımlanan bu süreç ile sadece erkek çocuklarına gönderme yapılmaktadır. Peki, küçük kız çocuklarında buna karşılık gelen gelişme nasıl olmaktadır?

Bu konudaki bilgiler daha müphemdir ve boşluklarla doludur. Doğal olarak, kadın cinsiyetinde de Oedipus karmaşasına bağlı olarak bir üstbenlik, bir gizil dönem gelişmektedir. Peki, kadın cinsiyetine de fallik bir örgütlenme ve iğdiş edilme karmaşası atfedilebilir mi? Bu soruya yanıt olumludur. Ancak, burada durum erkek çocuklarında olanla aynı değildir.

Küçük kız çocuğunun klitorisi başlangıçta penise eşdeğer bir önemdedir. Ancak kız çocuğu, diğer cinsiyetten oyun arkadaşı ile bir kıyaslama yaptığında, kusurlu olarak yaratıldığını algılar. Kendisine haksızlık yapıldığını hissetmektedir. Bu durum, aşağılık duyguları için bir zemin oluşturur. Bir süre kendisini daha sonrasına ait beklentiyle avutur; büyüdüğünde erkek çocuğunki kadar büyük bir uzantıya sahip olacaktır. Buradan kadınların erkeksilik karmaşasının geliştiği belirtilir. Buna göre, kız çocuğu bir cinsiyet özelliği olarak penisten yoksun olduğunu anlayamamaktadır. Bu durumu, daha önceki bir tarihte aynı büyüklükte bir organa sahip olduğu ve sonradan bunu iğdiş edilme ile kaybettiğini farz ederek açıklar. Kız çocuklarında ortaya çıkan temel farklılık, iğdiş edilmeyi tamamlanmış bir olay olarak kabul etmeleridir. Oysa, erkek çocuk bunun olma olasılığından korkmaktadır.

Böylece, küçük kız çocuklarında iğdiş edilme korkusu dışarıda kalmaktadır. Bu, üstbenliğin kurulması, çocuksu cinsel örgütlenmenin yıkılması için güçlü bir güdünün devre dışı kalması anlamına gelir. Kız çocuklarında bu tür değişikliklerle

rin, erkek çocuklarda olandan daha fazla bir şekilde, kız çocuğunu bir aşk kaybı ile tehdit eden yetiştirmenin ve dışardan verilen gözdağının sonucu olduğu ileri sürülür. Kız çocuklarında Oedipus karmaşası erkek çocuklarda olandan daha basittir. Bu durum, nadiren annenin yerini almanın ve babaya karşı kadınsı tutumu benimsemenin ötesine geçer. Kız çocuğu, penisten vazgeçilmesine, telafisine yönelik bazı çabalar olmadan tolerans gösteremez. Kız çocuğu simgesel bir eşitlik düzleminde penisten bebeğe kayar. Kız çocuğunun Oedipus karmaşası, babasından hediye olarak bir bebek alma, ona bir bebek doğurma şeklindeki bir arzuda toplanır. Bir penise ve bir bebeğe sahip olma şeklindeki iki arzu, güçlü bir şekilde bilinçdışında yatırılır ve ikincisi ilkinin yerine geçerek kız çocuğunun daha sonraki cinsel rolü için hazırlanmasına yardımcı olur.

Kız çocuktaki ödipal tutum, annesiyle özdeşleşmenin yoğunlaşması ya da böyle bir özdeşleşmenin ilk kez kurulması ile sonuçlanabilir. Bu durumda kız çocuğunun kadınsı karakteri yerleşecektir. Diğer bir sonuç, terkedilmiş nesneyi benlik içine sunan özdeşleşmelerin olmasıdır. Bu durumda, kız çocuğunun babasını aşk nesnesi olarak terketmek zorunda kalmasından sonra, erkeksiliği belirgin hale gelecek ve babayla özdeşleşecektir. Böyle bir sonuç, erkeksiliğe yatkınlığın yeteri kadar kuvvetli olup olmamasına bağlıdır.

Kız çocuğunun cinsel dürtüsüne sadistik katkının, erkek çocuk ile karşılaştırıldığında daha az güçlü olması, cinsel eğilimlerinin aşk türünden amacı ketlenmiş eğilimlere dönüşümünü kolaylaştırır. Sadistik katkının görece az olması, klitoris gelişiminin güdük kalması ile bağlantılandırıla-

rak açıklanır. Freudyen yaklaşımda, kız çocuklarında bu gelişim süreçlerinin, genelde tamamlanmamış ve müphem olduğu belirtilir.

Psikoseksüel gelişim düz bir çizgi üzerinde seyretmez. Oedipus karmaşası, cinsel gözdağı (iğdiş edilme tehdidi), üstbenlik oluşumu ve gizil dönemin başlaması arasındaki kronolojik ve nedensel ilişkilerde ve olayların birbirine bağlanmasında görülen değişkenlikler, bireyin gelişimi üzerinde önemli etkiler oluşturur.

Kaynakça

Akvardar, Y., Çalak, E., Etaner, U., Hürol, C., Sunat, H., Tükel, R., Üçok, A., Yücel, B., *Psikanalitik Kurama Giriş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Freud, S. [1923] *The Ego and the Id*. Standart Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986.

Freud, S. [1924] *The Dissolution of the Oedipus Complex*, Standart Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986.

FOBİLER ÜZERİNE GÖRÜŞLER*

Freud'un fobilerle ilgili görüşleri üç ana evrede ele alınabilir.¹ Freud, 1905 yılına kadar süren ilk evrede, fobilerin nedeni olarak travmatik olayları ve bu olaylarla ilişkili duyguları görür. 1905'ten 1923'e kadar süren ikinci evrede ana eksen, baştan çıkarma hipotezinin terkedilmesi ve libido kuramının gelişimi üzerine kuruludur. Freud, libido kuramı üzerine çalışmalarını sürdürürken, biri psikojenik bir düzeneğe ağırlık veren, diğeri kümülatif bir biyolojik etkenle, libidonun birikmesiyle (accumulation) açıklanan ve güncel (actual) nevrozlar olarak tasarlanan iki tip fobi tanımlar. 1923 yılında "Benlik ve Altbenlik" isimli makalenin yayımlanarak yapısal modelin ortaya konmasını takiben başlayan üçüncü evrede, özellikle de 1926 yılında, Freud'un sinyal anksiyetesi başta olmak üzere, ağırlığı benliğin savunma işlevlerine verdiği fobilerle ilgili nihai görüşleri şekillenir.

Freud'un Fobiler Üzerine İlk Görüşleri

Freud'un ilk dönem görüşleri, sıkıntı verici bir duyguyu oluşturan bir olayın bastırılmasının, duygunun boşalmasını engellemesi üzerine kuruludur.² Boşalım engellendiğinde ise,

* *Psikanaliz Yazıları*, 8, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004'de yer alan "Freud'un Fobiler ve Anksiyete Kuramı Üzerine Görüşleri" başlıklı yazının bir bölümüdür.

¹ D.S. Spira, The Evolution of Freud's Conceptualization of Phobias, *Psychoanalytic Inquiry*, 11: 376-394, 1991.

² D.S. Spira, 1991, a.g.y.

sonuç nevrotik semptomdur. Geliştirilen psikanalitik kuram bu modele uygun olarak kaynağın, yani travmatik olayın ve onunla ilişkili duyguların keşfedilmesini içerir. Bu şekilde, bilinçdışı karmaşa bilinçli kılınarak, duygu rahatlatılacak ve fobinin ortadan kalkması sağlanacaktır. Bu görüşe göre, herhangi bir sıkıntı veren yaşantı kuramsal olarak fobik bir semptom ortaya çıkarma yeteneğinde olsa da, Freud sonradan, cinsel uyarılmaların daha yüksek bir olasılıkla fobileri ortaya çıkardığını düşünecektir.

Freud'un fobilerle ilgili ilk değinisi 1892 yılında Charcot'un seminerlerinin çevirisine yazdığı bir dipnotta yer alır.³ Charcot bir hastanın histerik atakları, vertigosu ve agorafobisinin gerçek nedeni olarak kalıtımı göstermiştir. Freud aynı fikirde olmadığını belirtir; ona göre, diğer fobilerin çoğunda olduğu gibi agorafobide de en sık neden kalıtım değil, cinsel yaşamdaki anormalliklerdir.⁴ Freud, bu tür bozuklukların belirli yoğunluklarda sonradan edinildiğini, ancak kalıtsal yatkınlığı olan bireylerde daha yoğun olarak oluştuğunu belirtir.

1893-1895 yıllarında Freud, Breuer ile birlikte, "Fransız Okulu" tarafından kabul edildiği gibi, histeriyi bir dejenerasyon tipi olarak değil, bir hastalık olarak yerleştirme çabası içindedir. Compton'un⁵ da belirttiği gibi, burada Fransız Okulu olarak sözü edilen, aslında Charcot'dan başkası değildir.

³ A. Compton, *The Psychoanalytic View of Phobias—Part I: Freud's Theories of Phobias and Anxiety. Psychoanalytic Quarterly*, 61: 206-229, 1992.

⁴ S. Freud, [1892-1894] *Preface and Footnotes to the Translation of Charcot's Tuesday Lectures*, Standart Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.139.

⁵ A. Compton, 1992, a.g.y.

Freud Bayan Emmy olgusunu anlatırken, histerik hastanın ruhsal semptomları arasında fobileri de sayar ve bunların Fransız okulu tarafından nevrotik dejenerasyon olarak etiketlenmesine karşı çıkararak, fobilerin travmatik yaşantılar ile oluştuğunu vurgular.⁶ Freud, hayvan fobileri, gökgürültülü sağanak fobileri gibi bazı fobilerin insanın birincil fobileri olduğunu; bu tür fobilerde, birincil korku daha baskın bir rol oynasa da, travmatik olayların fobinin daha güçlü yerleşmesine neden olduğunu belirtir. Öte yandan, belirli olaylarla açıklanan daha özgül fobiler de vardır. Örneğin, Bayan Emmy'nin yabancı korkusu eşinin ailesi tarafından zulmedildiğinde ortaya çıkmış ve hasta her yabancıyı onlardan biri olarak görmüştür.⁷ Benzer şekilde, aynı hastanın, birinin arkasında durmasından duyduğu oldukça özgül olan korkusu da, gençliğindeki ve sonraki yaşantısındaki bir dizi korkutucu olay sonrasında oluşmuştur. Freud, bu tür ruhsal etkenlerin fobilerin seçilişini açıklayabilirken, sürekliliğini açıklayamadığı düşüncesindedir. Fobilerin sürekliliğini ise, hastaların uzun yıllardır cinsel yoksunluk (abstinence) içinde yaşamalarıyla ilgili nevrotik bir etkene bağlamaktadır.⁸ Freud ardından da, bu tür durumların, anksiyeteye yatkınlığın en sık nedenleri arasında yer aldığını belirtir.

Freud, "Savunma Psikonevrozları" yazısında, dikkatini obsesyon ve fobileri olan hastalardaki bastırılmış cinsel düşüncelere yöneltmiştir. Ancak, bu tür ruhsal düzeneklerin tüm

⁶ J. Breuer, S. Freud [1893-1895] *Studies on Hysteria*, Standart Edition, Volume II, Hogarth Press, London, 1986, s.87.

⁷ A.g.y., s.87.

⁸ A.g.y., s.88.

fobiler için geçerli olmadığını belirtir. Yazının dipnotunda, agorafobinin model olduğu, ruhsal düzeneklere kadar izi sürülemeyen bir grup tipik fobiden söz eder.⁹ Agorafobinin düzeneği, obsesyonun ve ruhsal düzeneklerin rol oynadığı diğer fobilerdekinden, herhangi bir bastırılmış düşüncenin mevcut olmamasıyla ayrılmaktadır. Bu tür fobilerde anksiyetenin kökeninin farklı olduğu belirtilmektedir. Freud, aynı yazıda, saf histerik fobilerin olduğunu söyler. Hemen ardından da, fobilerin ve obsesyonların büyük çoğunluğunda duygunun yer değiştirmesi (transposition) düzeneğinin olduğuna değinir.¹⁰ Compton, Freud'un bu görüşlerini yorumlarken, duygunun yer değiştirmesinin bu tip fobiler için düzenleyici bir kavram olduğunu ve obsesyonel fobiler de denilebilen bu tür durumlarda, duygunun özgün olarak ilişkili olduğu düşünsel içerikten ayrıldığını ve başka bir düşünsel içerikle yer değiştirdiğini belirtir.¹¹ Kısaca, bu metinde Freud'un, (1) agorafobide olduğu gibi, ruhsal düzeneklerin rol almadığı, (2) saf histerik olan, (3) obsesyonlarla benzerlik içinde ele alınan ve "duygunun yer değiştirmesi"nin temel olduğu üç farklı fobiden söz ettiği görülmektedir. Böylece Freud, ilk kez, agorafobinin model olduğu ve tipik olarak adlandırdığı bir grup fobiyi diğerlerinden ayırarak, ruhsal düzeneklerin rol

⁹ S. Freud [1894] *The Neuro-Psychoses of Defence*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.57-58.

¹⁰ A.g.y., s.58.

¹¹ A. Compton, 1992, a.g.y.

almadığını düşündüğü bu tür fobileri (adını sonradan koyacağı) güncel nevrozlarla¹² ilişkilendirmiş olur.

Freud, 1895'teki "Obsesyonlar ve Fobiler" yazısında, iki grup hastalığı karşılaştırmaya odaklanmıştır.¹³ Öncelikli olarak, "travmatik" olduğunu söylediği ve histeriye yakın duran fobi ve obsesyonlardan söz eder. Bu gruptan ayrı olarak, gerçek obsesyonların ve fobilerin olduğunu belirtir ve ikisi arasındaki temel farkı, hastaya kendini zorla kabul ettiren düşünce ve buna eşlik eden emosyonel durum olarak açıklar. Fobilerde görülen emosyonel durum her zaman anksiyete olmasına karşın, gerçek obsesyonlarda, anksiyete kadar şüphe, pişmanlık ya da öfke gibi diğer emosyonel durumlar da görülebilmektedir.¹⁴ Freud'un aynı yazıda, fobileri korkulan nesnenin yapısına göre ikiye ayırdığını görüyoruz: (1) Belli bir dereceye kadar herkesin korkabileceği şeylerden abartılı bir korkuyu içeren yaygın fobiler. Örnek olarak, gece, yalnızlık, ölüm, hastalık, genel olarak tehlikeler, yılan vb. verilmiştir. (2) Normal insanda bir korku uyandırmayan, özel durumlardan korku şeklindeki koşula bağlı (contingent) fobiler. Örnek olarak, agorafobi ve diğer hareket (locomotion) fobileri verilmiştir. Ayrıca, fobilerin düzeneğinin obsesyonlarınkinden

¹² Freud güncel nevroz terimini ilk kez 1898'de kullanır (S. Freud, *Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*, 1898, Standard Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.279).

¹³ S. Freud [1895] *Obsessions and Phobias: Their Psychological Mechanism and Their Aetiology*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986.

¹⁴ A.g.y., s.74.

tümüyle farklı olduğu, fobilerde yerine geçmenin (substitution) baskın bir özellik olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁵

Freud'a göre, agorafobi durumunda, sıklıkla bir anksiyete atağı hatırlanmakta ve hasta kaçamayacağına inandığı özel durumlarda böyle bir atağın olmasından korkmaktadır. Böylece, fobilerde görülen anksiyete, herhangi bir anıdan köken almamakta; korkuların yinelendiği bir anksiyete atağı olarak ortaya çıkmaktadır. Freud bu noktada, ana semptomu anksiyete olan "anksiyete nevrozu"nu nevrasteniden ayırır ve fobilerin anksiyete nevrozlarının bir parçası olduğunu belirtir. Ardından da, anksiyete nevrozlarının cinsel bir kökeni olduğundan ancak bunun cinsel yaşamdan alınmış düşüncelere bağlanmadığı ve hiçbir psikolojik düzeneği olmadığından söz eder. Freud'a göre, anksiyete nevrozunun nedeni, cinsel yoksunluk ya da sona erdirilememiş cinsel uyarılma nedeniyle oluşan cinsel gerginliğin birikmesidir.¹⁶

Freud, anksiyete nevrozunu ilk kez betimlediği yazısında, hastaların temel özellikleri arasında, genel bir sinirlilik hali, anksiyeteli beklenti ve bir düşünce dizisi tarafından oluşturulmadan aniden bilince gelen anksiyete ataklarını sayar.¹⁷ Freud'un, kalp atımında bozukluk, solunum güçlüğü, terleme, titreme ve ürperti, açlık, diyare, vertigo, konjesyon, paresteziler olarak sıraladığı anksiyete atağı belirtilerinin, günümüz

¹⁵ A.g.y., s.80.

¹⁶ A.g.y., s.81.

¹⁷ S. Freud [1895] *On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia Under the Description 'Anxiety Neurosis'*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.92-93.

sınıflandırmalarında yer alan "panik atağı" ölçütlerine benzerliği şaşırtıcıdır.¹⁸

Freud ardından, süregelen anksiyete (anksiyeteli beklenti) ve anksiyete ataklarına eğilim temelinde iki grup fobinin geliştiğinden söz eder.¹⁹ İlk grup, genel fizyolojik tehlikeler, ikinci grup hareketle ilgilidir. İlk grubun içinde yılan, gök gürültülü sağanak, karanlık, haşarat vb. yer alır. Burada, içgüdüsel olarak herkeste mevcut olan iğrenmeyi (aversion) pekiştirmek için eldeki anksiyete devreye sokulur. İkinci grup, hareketle ilişkili olan ve bir vertigo atağı temelinde gelişen agorafobiye içerir. Freud, daha önce tanımladığı "duygunun yer değiştirmesi"nin hem bu iki tip fobi hem de obsesyonel nevrozların fobileri için geçerli olduğunu belirtmektedir. Ancak, anksiyete nevrozlarının fobilerinde, farklı olarak, (a) duygu her zaman aynı renkte; anksiyete şeklindedir; (b) duygu bastırılmış bir fikirden köken almaz. Dolayısıyla bu tür fobilerde ne psikolojik analizle daha derinlere inilebilmekte, ne de psikoterapiye yanıt alınabilmektedir.²⁰ Freud, son olarak, psikonevrozlarda semptom oluşumu için tanımladığı "yerine geçme" düzeneğinin anksiyete nevrozlarının fobilerinde geçerli olmadığını belirtir.

Ancak Freud, bu düşüncelerine karşın, anksiyete nevrozu konusundaki görüşlerine gelen eleştirilere yanıt verirken, fobilerdeki anksiyetenin tümüyle bedensel anksiyete ataklarından daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söyler. Fobilerde anksiyete, belirli bir düşünsel ya da algısal içeriğe

¹⁸ A.g.y., s.94-95.

¹⁹ A.g.y., s.96.

²⁰ A.g.y., s.97.

bağlanmakta ve anksiyetenin ortaya çıkması için ana koşulu, bu ruhsal içeriğin uyarılması oluşturmaktadır. Bu durumda, cinsel gerginliğin libidinal düşüncelerin uyarılmasıyla ortaya çıkmasında olduğu gibi, anksiyete ortaya çıkmaktadır.²¹

Strachey'in²² "Freud'un Fobiler Üzerine Görüşleri" başlıklı ekte yazdığı gibi, Freud başlarda, fobilerin düzenneği konusunda çapraşık açıklamalar getirmektedir. Önce, saf histerik fobileri ve agorafobinin model olduğu bir grup tipik fobiye ayırarak, fobilerin ve obsesyonların büyük çoğunluğunda görülen "duygunun yer değiştirmesi" olarak tanımladığı bir düzenekten söz eder. Daha sonra ise, fobiler ruhsal bir temelin olması ve olmamasına (tipik fobiler) göre iki grup altında ele alınır. Bu ayrımlarda, "obsesyonlar" ile ilişkili olan fobiler her zaman için ruhsal temelli olarak görülürken, anksiyete nevrozunun bir parçası olduğu belirtilen fobilerin bu tür bir temele sahip olmadığı kabul edilir. Bu ayrımlaşma, daha sonraları psikonevrozlar (histeri ve obsesyonel nevroz) ve güncel nevrozlar (nevristeni ve anksiyete nevrozu) olarak bilinen bir gruplandırmanın da temelini oluşturur.

Freud'un erken dönem yazılarında, fobilerin temel özelliği olan anksiyetenin ana nedeni ve kaynağının cinsel olduğu söylenebilir. Bu yönüyle, anksiyete için yeterli bir kuramsal açıklamanın getirilemediği ve bunun da bir sorun oluşturduğu görülmektedir. Compton'ın²³ da belirttiği gibi, Freud'un fobiler

²¹ S. Freud [1895] *A Reply to Criticisms of My Paper on Anxiety Neurosis*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.133-134.

²² J. Strachey [1962] *Appendix: Freud's Views on Phobias*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986, s.83-84.

²³ A. Compton, 1992, a.g.y.

üzerine yukarıda özetlenen tartışmaları temel olarak psikanaliz öncesine; diğer bir ifadeyle dinamik bilinçdışı, çocuk cinselliği ve psikanalitik yöntemin keşfedilmesinden önceki döneme aittir. Öte yandan, yapılan tanımlamaların şimdiki psikiyatrik bakış açısıyla benzerliği oldukça çarpıcıdır.

Libido Kuramının Keşfi ve Fobik Olgu Öyküleri

İkinci evre, 1905 yılında *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* isimli eserin yayımlanması ve Freud'un baştan çıkarma kuramını terkettiğini ilan etmesiyle^{24,25} başlar. Dürtülerin ve çocuk cinselliğinin rolünün keşfi, Freud'un genelde nevrozları olduğu kadar, fobileri anlamasını da değiştirir. Artık terapötik amaç, ilişkili olduğu duyguyla birlikte bastırılmış anıyı ortaya çıkartmak değil; dürtüden köken alan bilinçdışı cinsel fantezileri ortaya çıkarmaktır. Bastırmanın başarısızlığının bir sonucu olan anksiyeteyi açıklayan topoğrafik model ve serbest çağrışımı kullanan terapötik görev, bastırılmış fantezileri ortaya çıkartmayı ve böylece bilinçdışını bilinçli yapmayı amaçlar.

Freud'un Küçük Hans olgusu, fobinin oluşumunda çocukluk çağı cinselliğinin rolünü ortaya koyar. Freud, Hans'ın babasından kurtulmak isteyen ve böylece güzel annesiyle baş başa kalabilmeyi ve onunla uyuyabilmeyi isteyen bir küçük

²⁴ S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standart Edition, Volume VII, Hogarth Press, London, 1986, s.190.

²⁵ S. Freud [1906] *My Views on the Part Played by Sexuality in the Aetiology of the Neuroses*, Standard Edition, Volume VII, Hogarth Press, London, 1986, s.274-275.

Oedipus olduğunu belirtir.²⁶ Babasına karşı ölümcül arzuları, aynı zamanda yoğun biçimde sevdiği bir babaya karşı Hans'ın çiftedeğerliliğinin bir parçasıdır. Bu karmaşa ve onu ortaya çıkartan çatışmalar, Hans'ın hayvan fobisine neden olur ve bu da fobinin oluşumunu daha iyi anlamamıza olanak verir.

Freud, Hans'ın cinsel olarak uyarılmasının anksiyeteye dönüşümünü bir atın kendisini ısırması çerçevesinde tanımlar. Şöyle der: "Hans bir gün sokaktayken bir anksiyete atağı geçirmişti. Henüz korktuğu şeyin ne olduğunu söylememekteydi; ancak bu anksiyete durumunun en başında, babasına hasta olmasının nedenini, hastalıktan kazancını açığa vurmuştu. Annesiyle kalmak ve onunla muhabbet etmek istemişti; babasının da ileri sürdüğü gibi, Hans'ın bebeğin doğumu sırasında annesinin kendisinden ayrıldığına dair anısı, özlemine katkıda bulunmuş olabilir. Artık, anksiyetesinin özleme geri döndürülebilir olmadığı belli olmuştu; annesi onunla birlikte gittiği zaman bile korkuyordu. Bu arada, (şimdi anksiyeteye çevrilmiş olan) libidosunun bağlandığı şeyin ne olduğu konusunda belirtiler oluşmuştu. Hans bu oldukça özgül korkusuna beyaz bir atın kendisini ısıracağı şeklinde açıklama getirmişti."²⁷ Hans'ın annesiyle birlikte olmak yönündeki ödipal arzuları ve babasına yönelik olan kıskançlık ve düşmanlık duyguları, babasından korkmasına ve bunu atlara aktarmasına neden olmuştur.

Freud Hans'ın fobisini, agorafobik hastaların "özel olarak seçilmiş" kişiler eşlik ettiğinde dışarı çıkabildiklerinden

²⁶ S. Freud [1909] *Analysis of a Phobia in a Five-Year-Old Boy*, Standart Edition, Volume X, Hogarth Press, London, 1986, s.111.

²⁷ A.g.y., s.114-115.

dolayı agorafobiden ayırmıştır. Hans'ın fobisi, annesi eşlik ettiğinde dahi düzelmediğinden, agorafobi için gerekli koşulu sağlamamaktadır. Freud, burada daha önce fobilerin ayrı bir sınıflaması olduğu yönündeki görüşünü değiştirir ve nevrozların sınıflandırma sisteminde "fobiler" olarak kesin bir konum ayrılmadığını, fobilerin daha çok çeşitli nevrozların bir parçasını oluşturan sendromlar olarak kabul edilmeleri gerektiğini ve onları bağımsız patolojik süreçler olarak sınıflandırmaya gerek olmadığını belirtir. Freud, Hans'ın fobisi için "anksiyete histerisi" terimini uygun bulmaktadır. Bu terimi ortaya atarken de, anksiyete histerisinin yapısal olarak, bir temel nokta dışında, histeriye benzer olmasından yola çıkar: Anksiyete histerisinde patojenik malzemedan bastırma ile serbest bırakılan libido bedensel alana döndürülmemekte, daha ziyade anksiyete biçiminde serbest kalmaktadır.²⁸ Böylece fobilerin anksiyeteyi "bağlama" işlevine sahip olarak geliştiği varsayılmaktadır. Kuramsal gelişimin bu aşamasında, sınıflandırma sisteminin libidonun dönüşümleri üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede libido, histerik konversiyonlarda bedensel bir alana döndürülmüş; obsesyonel nevrozlarda bir düşünceye bağlanmış; Hans'ın fobisinde anksiyete biçiminde ortaya çıkmıştır.

Freud, anksiyete histerisinin tüm psikonevrotik bozuklukların en yaygın olanı olduğunu belirtir. Anksiyete histerisinin, konversiyon histerisi ve diğer nevrozların tersine, yalnızca yapısal etmenler ya da yalnızca rastlantısal yaşantılar tarafından mı ya da her ikisinin karışımı tarafından mı belirlendiği

²⁸ A.g.y., s.115.

henüz ortaya konmamıştır. Anksiyete histerisi, nevrotik bozukluklar içinde özel bir yapısal yatkınlığa en az bağımlı olan ve yaşamın herhangi bir anında kolayca edinilen bir özellikte görülmektedir. Freud'a göre, anksiyete histerisi giderek daha çok fobiye dönüşme eğilimi gösterir. Burada, fobinin gelişimi anksiyeteyi ruhsal olarak bağlama girişimini temsil etmektedir. Hasta anksiyetesinden tümüyle kurtulduğunda, kendisini ketvurma ve sınırlamalara teslim etmiş olur. Önlemler, ketvurmalar ya da yasaklar şeklindeki zihinsel engeller ortaya konarak anksiyete gelişiminin bütün yolları kesilmektedir. Bize fobiler biçiminde görünen ve hastalığın özünü oluşturanın da bu savunma yapıları olduğu belirtilir.²⁹

Fobi oluşumunu ele alırken sözü edilmesi gereken bir diğer konu, fobik nesnenin seçimidir. Fobinin dürtüsel temeli açıktır. Hans'ın kız kardeşinin doğuşu gibi dış olaylar, daha çok dürtüsel baskıda artmaya yol açtığı ölçüde nevrozun gelişmesiyle ilişkilidir. Hans olgusunda, başlatıcı bir olay vardır: Hastalığı ortaya çıkmadan hemen önce, Hans, annesiyle birlikte yürürken bir arabalı atın düştüğünü ve ayağını kırdığını görür.³⁰ Freud, Hans'ın endişeleri bu olaydan çok önce başladığı için, ortaya çıkartıcı nedene büyük bir önem yüklemenin olanaksız olduğunu belirtir. Freud'a göre nevroz başlangıcını bu rastlantısal olaydan almış olsa da, etkiyi yaratan, atların önceden Hans için özel ilgi nesneleri olmalarıdır. Freud, at simgesine giden çağrışımların, Hans'ın, arkadaşı Fritzl'in atçılık oynarlarken düşmesine tanık olmasından

²⁹ A.g.y., s.116-117.

³⁰ A.g.y., s.125.

geliştiğini ve Fritzl'den babasına giden kolay bir çağrışım yolu olduğunu gösterir. En sevdiği oyun diğer çocuklarla atçılık oynamak olan Hans'ın ilk atının babası olduğu bilinmektedir.³¹ Böylece, bastırılanın geri dönüşü açısından yol açılmış olur: Eşlik eden duygular anksiyeteye dönüştürülürken, bastırılan, patojenik malzemenin yeniden biçimlendirildiği ve at karmaşası üzerine aktarıldığı bir tarzda geri döner.³²

Freud, hastalığın ortaya çıkartıcı nedeni (atın düşüşünü görmesi) tarafından harekete geçirilenin, Hans'taki baskılanmış ve hiçbir zaman ketvurulmadan ifade edilemeyecek olan eğilimler olduğunu düşünür. Bunlar, babaya yönelik düşmanlık ve kıskançlık duyguları ve annesine yönelik sadistik dürtülerdir.³³ Hans'ın bu saldırgan eğilimleri bir çıkış yolu bulamamış; bir yoksunluk ve yoğunlaşmış cinsel uyarım dönemi gelir gelmez de, "fobi" adı verilen savaş başlamıştır. Savaş, çarpıtılmış bir biçimde ve bir başka karmaşaya aktarılacak bilince çıkmaya çalışan bastırılmış düşünceler (fobinin içeriği) ile bastırma güçleri arasındadır. Freud bu noktada, at korkusunun Küçük Hans'ın hareketlerini ve özgürlüğünü sınırlaması, ancak sevgili annesine yakın olmasına izin vermesinden dolayı, nevrozların uzlaşma yanına dikkati çeker.³⁴

Anksiyetenin kaynağı, güncel nevrozlardaki gibi bedensel ya da savunma nevrozlarındaki gibi ruhsal olabilir. Bedensel olsun, ruhsal olsun, her iki durumda da, kaynak boşalmamış libidodur. Freud hipotezini şu şekilde kurar:

³¹ A.g.y., s.126-127.

³² A.g.y., s.136-137.

³³ A.g.y., s.138.

³⁴ A.g.y., s.139.

Bastırma ile, tüm duygular anksiyeteye dönüşme yeteneğine sahiptir; bu da, anksiyetenin kaynağının, tamamen değilse bile, büyük oranda libido olması anlamına gelir. Küçük Hans olgusunda fobi, dönüştürülmüş libido, libidonun fobik bir nesneyle yer değiştirmesi ve ona bağlanması temel alınarak anksiyete kuramı üzerine oturtulmuştur. Bu noktada, zihinsel fenomeni değerlendirmedeki temel ölçüt hâlâ onun bilince erişebilirliği üzerine kuruludur. Böylece, terapötik amaç bilinçdışını bilinçli yapmaktır. Bilinçdışı olan da, bastırılmış cinsel arzulardır.

1917'ye gelindiğinde, Freud fobilere bağlanan anksiyetenin "serbest yüzen anksiyete"den bağımsız olduğunu belirtir. Freud, konversiyon histerisine yakınlığı nedeniyle, tüm fobileri anksiyete histerisi olarak sınıflandırma düşüncesindedir.³⁵ Aynı yazıda, fobilerin genel kuramıyla ilgili şu bilgileri verir: Fobilerde, nevrotik sürecin iki evresi ayırt edilebilmektedir. İlki, bastırma ve daha sonra bir dış tehlikeye bağlanan libidonun anksiyeteye dönüşmesiyle ilgilidir. İkincisi, bu tehlikeyle herhangi bir temastan kaçınılarak, tüm önlemlerin ve teminatların ortaya konmasını içerir.³⁶

Kurt Adam olgusu obsesyonel nevrotik bir erişkinin çocukluğunun yeniden yapılandırılması sırasında karşılaşılan bir fobiyi tanımlar. Bir çocukluk fobisinin ortaya çıkışı, hastanın dördüncü doğum gününden hemen önce görülen kurt rüyasını takip eder ve dört buçuk yaşında ortaya çıkan bir obsesyonel bozukluğun öncesindedir. Burada fobinin genital

³⁵ S. Freud [1917] *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, Standart Edition, Volume XVI, Hogarth Press, London, 1986, s.400.

³⁶ A.g.y., s.410.

örgütlenme düzeyinde ortaya çıktığı ve bir anksiyete histerisinin görece basit bir düzeneğini gösterdiği belirtilir.³⁷ Benlik anksiyete geliştirerek kendisini önemli bir tehlike olarak gördüğü şeye, eşcinsel doyuma karşı korumaktadır. Ancak, bastırma işlemi ardında gözden kaçırılmaması gereken bir iz bırakmıştır. Bilinçte, tehlikeli cinsel amacın bağlandığı nesnenin yerini bir diğeri alır. Bilinçli olan babadan değil, kurttan korkudur. Basit bir içerikteki fobinin oluşmasıyla süreç sonlanmaz. Bir süre sonra kurtun yerini aslan alır. Ayrıca, kurt fobisini yaratmış olan ruhsal düzeneğin aynısıyla kelebek fobisi ortaya çıkar.

Freud, bu fobilerin oluşumuyla ilgili anksiyetenin iğdiş edilme korkusu olduğunu ve bu görüşün anksiyetenin eşcinsel libidonun bastırılmasından kaynaklandığı şeklindeki görüşle bir çelişki oluşturmadığını belirtir. Freud'a göre her iki anlatım tarzı da aynı sürece gönderme yapmaktadır: Libidonun benlik tarafından eşcinsel dürtüden çekilmesi, ardından serbest anksiyeteye dönüşmesi ve sonunda da da fobiye bağlanması.³⁸ Nevrotik süreç ardından obsesyonel bir bozulğa dönüşür. Sadistik-mazohistik cinsel örgütlenme yavaş yavaş sonlanmış; kurt fobisi hızla ortadan kalkmış ve cinselliğin anksiyete ile reddedilmesi yerine, onu bastırmanın daha üst düzeyde bir biçimi ortaya çıkmıştır.³⁹

Kurt Adam olgusundaki önemli bir öge, Küçük Hans'ın olumlu ödipal karmaşasının tersine, burada olumsuz Oedipus

³⁷ S. Freud [1918] *From the History of an Infantile Neurosis*, Standart Edition, Volume XVII, Hogarth Press, London, 1986, s.112.

³⁸ A.g.y., s.113.

³⁹ A.g.y., s.114.

karmaşanın tanımlanmasıdır. Ancak, fobi oluşumunun düzeneği aynıdır; bastırma, fobik nesneye yer değiştirme yoluyla bağlanan anksiyeteye neden olmaktadır. Olgu, aynı zamanda da, fobi (anksiyete histerisi), konversiyon histerisi ve obsesyonel bozukluk arasındaki ilişkiyi tanımlar. Bu özellikleriyle, Freud'un Kurt Adam yazısındaki fobik semptom oluşumu kuramı, 1909'daki formülasyondan özü açısından bir değişiklik içermez; kuramsal çerçeve, bastırmanın başarısızlığından kaynaklanan anksiyete üzerine kuruludur.

Bu olgudaki diğer bir anahtar özellik, birbuçuk yaşında "birincil sahne"nin gözlenmesidir. Kurt Adam için anksiyetenin kaynağı "birincil sahne"nin görüldüğü travmatik bir yaşantıya yerleştirilmiştir. Bu travmatik yaşantı kurt rüyasıyla yeniden canlanır. Freud bu sahnenin canlanmasının sanki yakın geçmişteki bir yaşantıymış gibi bir etkiye sahip olduğunu belirtir. Kurt Adam, ebeveyninin cinsel birleşmesini gözlediğinde, önceden zihnini bir olasılık olarak meşgul eden iğdiş edilmenin gerçekliğine inanır.⁴⁰ Yarayı kendi gözleriyle görmüş ve onun varlığının babasıyla cinsel birleşmenin zorunlu koşulu olduğunu anlamıştır. Anksiyetenin travmatik oluşturucusu olarak birincil sahne, daha sonraki psikanalitik literatürde sıklıkla yer alacaktır.

Freud'un İkinci Fobiler ve Anksiyete Kuramı

Spira'ya göre, Freud'un "Benlik ve Altbenlik" isimli eseri, fobilere hiçbir doğrudan gönderme içermese de, psikanalitik düşüncenin gelişim sürecindeki önemli konumu nede-

⁴⁰ A.g.y., s.45-46.

niyle vurgulanmayı hak etmektedir.⁴¹ Yazar, psikanalitik kuramın üçüncü evresinin bu noktada başladığını belirtir. Bu evreyle birlikte, fobilerde sinyal anksiyetesi ve benliğin savunma işlevlerinin yapısının anlaşılması; agorafobinin yeniden tanımlanarak psikonevrozlar arasında yer bulması mümkün olur. Serbest çağrışım klinik bir yöntem olarak sürdürülürken, terapötik odak, benliğin altbenlik üzerindeki denetimi üzerine çevrilir.

Freud, "Ketvurmalar, Semptomlar ve Anksiyete"de,⁴² zihinsel ekonomi, haz ve hoşnutsuzluk⁴³ ve yapısal model⁴⁴ üzerine olan görüşleriyle uyumlu olarak, anksiyete kuramını gözden geçirir. Fobiler, anksiyete ile çok yakından ilişkili olduğu için, bu çalışma Küçük Hans ve Kurt Adam olgularının yeniden değerlendirildiği bir yazıdır.

Freud, Küçük Hans'ın atlardan korkusunun semptom, sokaklara çıkamamasının benliğin anksiyete-semptom ortaya çıkmaması için kendisine uyguladığı bir ketvurma, bir sınırlama olduğunu belirtir.⁴⁵ Freud, Hans'ın daha özgül bir korkudan, bir atın kendisini ısırmasından yakındığını ve at fobisinin bu özgül fobiyi belli ölçülerde gizlediğini açıklar. Hans'ın fobisi ödipal çatışmayı çözmek ve babasına yönelik düşmanca dürtülerini bastırmak için bir girişimdir. Hans babasının

⁴¹ D.S. Spira, 1991, a.g.y.

⁴² S. Freud [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Volume XX, Hogarth Press, London, 1986.

⁴³ S. Freud [1920] *Beyond the Pleasure Principle*, Standard Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986.

⁴⁴ S. Freud [1923] *The Ego and the Id*, Standart Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986.

⁴⁵ S. Freud [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, a.g.y., s.101.

misillemesinden duyduğu korkunun bilinçli olarak farkında değildir. Babasından korkunun yerine, atın kendisini ısırması korkusunu geçirir ve burada yer değiştirme fobik semptom için en temel ögedir. Örneğin, Hans kendi düşmanca arzuları nedeniyle babasının misillemesinden korksa, bu durum bir fobi olarak değerlendirilmeyecektir. Burada düşmanca dürtünün nesnesi değişmekte, ancak kendisi değişmemektedir.⁴⁶

Kurt Adam olgusu da babanın yerine bir hayvanın, bir kurtun geçmesini ortaya koyar. Kurt Adam'da baba tarafından yutulma düşüncesi, gerilemeye (regression) uğratılmış bir biçimde, babası tarafından genital-erotik bir duyumla sevilmeyle ilişkin edilgen, sevecen bir dürtüyü anlatır.⁴⁷ Ancak, genital dürtü, libidonun oral ve sadistik örgütlenmesi arasındaki bir geçiş evresine ait bir dille ifade edildiği için, amacına ilişkin hiçbir iz göstermez. Bu dürtünün gerileyici bir biçimidir. Burada bastırmanın, sadece benliğin hoş karşılanmayan bir dürtüye karşı savunma amacıyla uyguladığı bir şey olmadığı görülür. Eğer dürtünün geriletilmesi başarılı olursa, dürtüde bastırma ile olandan daha fazla hasar olacaktır. Bazen, dürtü bu yolla gerilemeye zorlanırsa, dürtünün bastırılması gündeme gelir. Kurt Adam olgusunda, fobi oluşurken özellikle yer değiştirme ve gerilemenin işe karıştığını görüyoruz.

Her iki olguda da, babaya karşı düşmanca dürtüler bastırılmıştır. Kurt Adam, bastırma ve gerilemeye uğratılan babaya karşı erotik dürtülerle mücadele etmekteyken, Küçük Hans'ta fobi, annesine sevgi yüklü nesne yatırımını ortadan kaldırma

⁴⁶ A.g.y., s.103.

⁴⁷ A.g.y., s.105.

etkisine sahiptir.⁴⁸ Küçük Hans'ta bastırma Oedipus karmaşasının tüm bileşenlerine karşı uygulanırken, Kurt Adam'da bu daha az belirgindir. Sonuçta, her iki olguda da, fobiyle ödipal çatışma çözmeye çalışılır; çözmeye çalışılan Kurt Adam'da olumsuz Oedipus, Küçük Hans'ta olumlu Oedipus çatışmasıdır. Birinde olumsuz, diğesinde olumlu Oedipus karmaşasının aynı şekilde fobiyle sonuçlanmasını, Freud, güdüleyici gücün her ikisinde de iğdiş edilme korkusu olmasına bağlar.⁴⁹ Hans'ın saldırganlığı, misilleme olarak iğdiş edilme korkusuna yol açmakta ve atın genitallerini ısıracığı korkusuyla yer değiştirmektedir. Kurt Adam'ın edilgen arzuları ise iğdiş edilmeyi gerektiren korkuya neden olmaktadır. Böylece, Oedipus karmaşasının her iki biçiminin de iğdiş edilme korkusuna yol açtığı görülür.

Freud ardından, fobilerde merkezi bir konumda olan anksiyete ögesini ele alır ve anksiyetenin dönüştürülmüş libido yoluyla bastırma düzeneğinden ortaya çıktığı şeklindeki görüşünü değiştirir. Hayvan fobisindeki anksiyete dönüşüme uğramamış bir iğdiş edilme korkusudur. Freud bunun gerçekçi bir korku olduğunu, burada gerçekten olması yakın olan ya da gerçek olarak değerlendirilebilecek bir tehlikenin söz konusu olduğunu belirtir.⁵⁰ Daha önceki görüşünün tersine, bastırma anksiyete ortaya çıkarmamakta, anksiyete bastırmaya neden olmaktadır. Sinyal anksiyetesi artık travmatik anksiyeteden bir kaçınma girişimini ifade eder.

⁴⁸ A.g.y., s.106.

⁴⁹ A.g.y., s.107-108.

⁵⁰ A.g.y., s.108.

Freud, hayvan fobilerinde hissedilen anksiyetenin benliğin iğdiş edilme, agorafobide ise kökeni itibariyle iğdiş edilme korkusuyla bağlantılı olan cinsel ayartma (temptation) korkusu olduğunu belirtir.⁵¹ Freud'e göre fobilerin çoğunda, libidonun taleplerine bağlı olarak benlik tarafından hissedilen bu tür bir anksiyeteye kadar geri gidilebilmektedir. Agorafobide, ek olarak, çocukluğa (uç olgularda annesinin rahminde olduğu zamana) geçici bir gerileme olduğu belirtilmiştir.⁵² Freud, agorafobinin genel olarak sokak, tren ya da yalnız olma gibi özgül durumlarda yaşanan bir anksiyete atağından sonra geliştiğini; anksiyetenin ortaya çıkışının fobi tarafından engellendiğini, ancak koruyucu durum oluşmayabildiğinde tekrar ortaya çıktığını belirtir. Böylece, anksiyete atağı agorafobide birincil olay, bir önkoşul olarak ifade edilmiş olur. Agorafobi bu yazıda dinamikleriyle tam olarak ortaya konabilmiş değildir.

Sonsöz Olarak

Freud'un 1900 öncesi yazılarında yer alan fobiler konusundaki ilk görüşleri, fobilerde temel etyolojinin cinsel yaşamdaki bozulma olduğu; anksiyetenin bedensel olsun, ruhsal olsun, libidonun boşalımını temsil ettiği yönündedir.

Compton'ın belirttiği gibi, Freud'un psikanalitik yöntemi, bilinçdışını ve çocuk cinselliğini keşfetmesinden sonra, şaşırtıcı bir biçimde fobilerle ilgili görüşlerinde çok az değişiklik olmuştur.⁵³ Anksiyete histerisi, savunma ya da aktarım

⁵¹ A.g.y., s.109.

⁵² A.g.y., s.127.

⁵³ A. Compton, 1992, a.g.y.

nevrozlarına dahil edilmiştir. Zihinsel çatışmanın bir sonucu olarak biriken libido, anksiyete biçiminde serbestleşmektedir. Hastalığın başlangıcı, bastırmanın bir başarısızlığı ve bastırılmış olanın bir geri dönüşüyle birlikte ortaya çıkar. Semptom öncesi çatışmada yer almış olan düşünceler, birincil sürece ait yer değiştirme düzeneğiyle anksiyeteyi bağlayacak olan nesnenin seçiminde rol oynamaktadır. Anksiyete histerisi bundan dolayı, anksiyete nevrozu, histeri ve obsesyonel nevrozun düzeneklerini paylaşır görünür. Tüm olgularda hastalık, aynı zamanda, dürtüsel ve bastırma uygulayan güçler arasında bir uzlaşmayı temsil etmektedir.

Freud'un 1926'daki anksiyete kuramı, semptom oluşumu açısından önemli değişiklikler içerir. Bastırmanın anksiyeteye neden olması yerine; sinyal anksiyetesi savunmayı harekete geçirmektedir. Bu görüş çocuksu hayvan fobilerini içeren tüm psikonevrotik semptom oluşumuna uygulanmıştır. Freud korkuyu hayvan fobileri için fallik-ödüpal evreye yerleştirmiş ve agorafobi için aynı korkuya bebekliğe geçici bir gerilemeyi eklemiştir. Freud yer değiştirmeyi birincil sürecin bir özelliği ve evrensel bir olgu olarak gördüğü için, yer değiştirme düzeneği, fobi oluşumu için temel ve belirleyici bir özellik olarak görülür.

FREUDYEN AÇIDAN ANKSİYETE

Anksiyete Üzerine İlk Görüşler

Freud (1895) anksiyete sorunuyla ilk kez, adını daha sonradan koyacağı güncel (actual) nevrozları (nevrasteni ve anksiyete nevrozu) araştırırken karşılaşmıştır. Bu konuda yayımlanmış ilk yazısı, anksiyete nevrozları üzerine olan makalesinin¹ başında yer alır. Bu yazısında Freud, etiyojisi ve mekanizmalarıyla nevrasteniden farklı bir hastalık tanımlar. Ana semptomu anksiyete olan, diğer tüm bileşenlerinin anksiyete etrafında toplandığı ve onunla ilişki içinde olduğu bu sendroma “anksiyete nevrozu” adını verir.²

Yine aynı yıllarda, nörolojik çalışmaların etkisi altında olan ve psikolojik verileri fizyolojik terimler kullanarak açıklamaya çalışan Freud, “süreklilik ilkesi”ni ortaya atar.³ Bu ilkeye göre, sinir sisteminde, sürekliliği sağlamak için, mevcut olan uyarılma miktarının azaltılması doğuştan gelen bir eğilim olarak bulunmaktadır. Bu ilkeden yola çıkarak Freud, anksiyete nevrozu olgularında, birikmiş uyarılmanın dönüşüme uğrayarak anksiyete şeklinde çıkış yolu bulduğunu ileri sürer. Psikonevrozlarda (fobiler ve obsesif nevrozlar) boşalmamış uyarılmanın nedeni, psikolojik bir olay olan

¹ S. Freud [1895] On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia under the Description “Anxiety Neurosis”, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986.

² A.g.y., s. 91.

³ S. Freud [1895] *Project for a Scientific Psychology*, Standard Edition, Volume I, Hogarth Press, London, 1986, s.389.

bastırma olarak kabul edilir. Freud, ilk anksiyete kuramında, özetle, anksiyetenin libidodan ortaya çıktığını ve onun dönüşümünün bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür.

Freud, anksiyete üzerine olan bu görüşlerini, 1926 yılında yazdığı “Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete” isimli makalesine⁴ kadar sürdürür. Bu makalede, Freud, anksiyeteyi dönüşüme uğramış bir libido olarak değerlendirmeyi bırakır. Anksiyete artık, tehlike durumlarına belirli bir model üzerinden verilen bir tepki olarak alınmaktadır.

Freud tarafından 1926 yılında ortaya atılan anksiyete kuramı iki bölümde ele alınabilir. İlk bölüm, “otomatik anksiyete” ile ilişkilidir. Otomatik anksiyetenin temel belirleyicisi travmatik durumun ortaya çıkışıdır. Buna göre, ruhsal yapının hakim olunamayacak ya da boşaltılamayacak kadar büyük bir uyaran dalgası ile kaplanması durumlarında anksiyete gelişmektedir. Bu uyaranlar iç ya da dış kaynaklı olabilirse de, daha sıklıkla altbenlikten, yani dürtülerden kaynaklanırlar. Anksiyetenin otomatik olarak geliştiği durumlara “travmatik durumlar” denmiştir. Otomatik anksiyete benliğin güçsüz ve olgunlaşmamış olduğu erken çocukluk döneminin bir özelliğidir. Freud’a göre, bu tür bir anksiyete erişkinlerde anksiyete nevrozu denilen durumlarda görülmektedir.

Anksiyete kuramının ikinci bölümünde Freud, bir tehlike durumu tehdidi doğduğunda ya da tehlikeli bir durumun önceden sezilmesiyle ortaya çıkan ve sinyal işlevi gören anksiyeteyi açıklar. Freud, erken ve daha geç çocukluk

⁴ S. Freud [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Volume XX, Hogarth Press, London, 1986.

döneminde birbiri ardı sıra ortaya çıkması beklenen “tehlike durumları” olduğunu belirtmiştir. Tehlike durumları karşısında ortaya çıkan ve sinyal işlevi gören bu tür bir anksiyete, gerçek anksiyetenin zayıflatılmış bir şekli olup normal gelişimde önemli rol oynamaktadır. Psikonevrozların karakteristiği olan anksiyete, böyle bir anksiyetedir.

Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete

Freud, “Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete” isimli makalesini anksiyete üzerine olan görüşlerinin olgunlaştığı bir dönemde yazmıştır. Makalede, anksiyetenin ortaya çıkışı tehlike durumlarıyla ilişkilendirilir ve tehlike durumu ile semptomun ortaya çıkışı ve nevrozun aldığı biçim arasında ilişki kurulur. Bu nedenle de, söz konusu makale, psikonevroz oluşum mekanizması için önemli bir kuramsal temel oluşturmaktadır. İçeriğinin önemine binaen, bu bölümde “Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete” makalesinin⁵ bir özetine yer verilmiştir.

Freud, yazısına ketlenmeyle semptom arasındaki farkı açıklayarak başlar. Ketlenme bir işlevin kısıtlanması anlamına gelirken, semptom bir işlevin bazı olağan dışı değişikliklere uğraması ya da bundan yeni bir olgunun ortaya çıkması durumunda kullanılmaktadır. Freud, bazı ketlenmelerin hayata geçirildiğinde anksiyete ortaya çıkartan bir işlevin terkedilmesini gösterdiğini belirtir. Ketlenmeler, bir önlem alma olarak uygulanan ya da enerji yokluğunun sonucu olarak ortaya çıkan, benlik işlevlerinin kısıtlanması iken, semptomu

⁵ A.g.y.

ketlenmeden ayıran, benliğin içinde yer alan bir süreç değil, benlik üzerine bir eylem olmasıdır.

Aynı makalede, bir semptom, hazza ulaşmaktan alıkonmuş dürtüsel bir doyumun ikamesi olarak ifade edilir. Semptom, bastırmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Freud, istenmeyen bir içsel sürece karşı oluşturulan savunmayı anlamak için, bir dış uyarana karşı uygulanan savunmanın model olarak alınabileceğini belirtir. Dış tehlike karşısında benlik, kaçma yönünde bir çaba göstermektedir. Bastırma da, bu kaçma yönündeki çabaya eşdeğerdir. Benlikte, içsel tehlikeye karşı hoşnutsuzluk ve anksiyete sinyali ortaya çıkmakta ve benlik bastırma işlemine başvurmaktadır. Benliğin, anksiyetenin gerçek yerleşim yeri olduğu vurgulanır. Bu şekilde, Freud, bastırılmış dürtü enerjisinin otomatik olarak anksiyeteye dönüştüğü şeklindeki daha önceki görüşünü terketmiş olur. İnsanda anksiyete ilk kez doğum sırasında yaşanmaktadır.

İstenmeyen bir dürtüye karşı sürdürülen savunma çabası, bir semptomun oluşumu ile sonuçlanmaktadır. Semptom, bastırılmış dürtünün gerçek bir ikamesi ve türevi olarak, doyum yönündeki taleplerini sürekli olarak yineleyecektir. Böylece semptom, benliği, hoşnutsuzluk sinyali vermeye ve savunma durumunda kalmaya zorlamış olur.

Semptom oluşumunu daha iyi anlatabilmek için Freud, hayvan fobilerini incelediği iki vaka örneği sunar: Küçük Hans ve Kurt Adam. Her iki vakada da, bastırmanın itici gücü, iğdiş edilme korkusudur. İki vakanın anksiyetelerinde yer alan, bir at tarafından ısırılmak ve bir kurt tarafından yutulmak şeklindeki fikirler, çarpıtma yoluyla babaları tarafından iğdiş edilme fikrinin yerine geçmiştir. Bastırmaya

uğrayan bu fikirdir. Ancak, fobinin temeli olan anksiyete, ne bastırma sürecinden, ne de bastırılan dürtünün libidinal yatırımından gelmektedir. Hayvan fobisine ait olan anksiyete, dönüşüme uğramamış bir iğdiş edilme korkusudur. Freud'un daha önce ileri sürdüğü gibi, bastırma anksiyete doğurmakta, anksiyete bastırmayı ortaya çıkartmaktadır.

Obsesyonel nevrozlarda semptom oluşumu, benliğin üstbenlikten korkusu üzerine kuruludur. Benliğin uzaklaştırmak istediği tehlike durumu, üstbenliğin düşmanlığıdır. Benlik, üstbenliğin emirlerini ve uyarılarını itaatkâr bir biçimde uygulayarak anksiyeteden kendini korumaya çalışır. Bunu yapması engellenirse, anksiyetenin eşdeğeri olarak kabul edilebilecek olan aşırı bir sıkıntı hissi ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak, anksiyete bir tehlike durumuna tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Benliğin o durumdan kaçınacak ya da kendini o durumdan geri çekecek birşey yapmasıyla anksiyete engellenmiş olur. Semptomların anksiyetenin ortaya çıkışından ya da daha doğru bir ifadeyle anksiyetenin ortaya çıkışıyla haberdar olunan bir tehlike durumundan kaçınmak üzere yaratıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Şöyle de ifade edilebilir: Yeni bir tehlike durumu oluştuğunda, böyle bir durumun oluşumunu engellemek ve sinyal vermek üzere anksiyete ortaya çıkmaktadır.

Freud, tehlike durumlarının ilki olarak doğumu görür; kronolojik olarak onun ardından da anne kaybı gelmektedir. Şu şekilde açıklar: Bebek, dış ve algılanabilir bir nesnenin, doğumun kalıntısı olan tehlike durumuna son verebildiğini görünce, korktuğu tehlikenin içeriği nesne kaybı üzerine yer değiştirir. Şimdi tehlike olan, annenin yokluğudur. Tehlikenin

artmasıyla çocuk, korkulan durumun yerleşmesinden önce anksiyete sinyali verir. Bu değişiklik, çocuk tarafından kendilik korunması için yapılan hazırlığa ilk büyük adımın atılmasını sağlar ve aynı zamanda tehlike sinyali olarak, anksiyetenin otomatik ve istemsiz görünümünden, istemli üretilen anksiyeteye bir geçişi temsil eder.

Gerek otomatik bir olgu ve gerekse bir kurtulma sinyali olarak anksiyete, her iki yön açısından da, bebeğin biyolojik çaresizliğinin doğal bir karşılığı olan zihinsel çaresizliğinin bir ürünü olarak görülür.

Freud, tehlike durumlarını gelişim dönemleriyle bağlantılandırarak açıklamayı sürdürür: Bir nesne olarak annenin kaybindan iğdiş edilmeye doğru gidilerek, içerik değişiklikleri izlenebilecektir. Bir sonraki değişiklik, üstbenliğin elinde, iğdiş edilme anksiyetesinin moral ya da sosyal anksiyeteye dönüşümüdür. Benliğin tehlike olarak değerlendirdiği ve anksiyete sinyali ile yanıt verdiği şey, üstbenliğin kızacağı, cezalandıracağı ya da sevmeyi bırakacağıdır. Üstbenlik korkusunun uğrayacağı son değişikliğin, kadere yansıtılmış üstbenlik korkusu şeklinde tanımlanan ölüm korkusu olduğu belirtilir. Tüm bu açıklamalar, anksiyetenin bireyin yaşamındaki her döneme ait uygun belirleyicilerinin bulunduğu anlamına gelmektedir.

Freud, kadınlarda, nesne kaybını en etkili tehlike durumu olarak görmektedir. Burada, erken dönemde görülen nesnenin kendisini kaybetmenin yerini, nesne aşkını kaybetme almıştır. Histeride aşk kaybı, fobilerde iğdiş edilme ve obsesyonel nevrozlarda üstbenlik korkusunun, anksiyetenin belirleyicileri olarak benzer roller oynadığı belirtilir.

Freud, ruhsal çaresizlik tehlikesinin benliğin olgunlaşmamış olduğu yaşam dönemine, nesne kaybı tehlikesinin hâlâ başkalarına bağımlı olunan erken çocukluk dönemine, iğdiş edilme tehlikesinin fallik döneme, üstbenlik korkusunun gizil döneme uygun olduğunu ifade eder. Bir yandan da, tüm bu tehlike durumları ve anksiyete belirleyicilerinin yan yana bulunabileceğine ve benliğin belirli bir dönemde anksiyete ile tepki vermesine neden olabileceğine vurgu yapar. Tehlike durumu ile nevrozun aldığı biçim arasında yakın bir ilişki olduğundan söz edilir.

Benlik, anksiyete ortaya çıkartarak haz-hoşnutsuzluk ilkesini harekete geçiremez ise, altbenlikte hazırlanan ve tehlike tehdidi veren süreci durdurma gücünü kendinde bulamayacaktır. Burada, benliğin üretilen anksiyeteyi en düşük miktara sınırlama ve onu bir sinyal olarak kullanma eğilimi devreye girer. Semptom oluşumuyla tehlike durumu sona erdirilmiş olur.

Sonuçta, benlik kendini iç dürtüsel tehlikelerden, kendi parçası olmayan dış tehlikelerden olduğu kadar etkili koruyamamaktadır. Dürtüsel bir tehlike, ancak benliğin kendi organizasyonunu kısıtlaması ve dürtüyü bozmak için semptom oluşumuna rıza göstermesiyle uzaklaştırabilir. Reddedilen dürtü yeni saldırılarda bulunduğu anda ise, nevrotik hastalık olarak bilinen durumlar ortaya çıkmaktadır.

Freud'un Anksiyete Üzerine Son Dönem Görüşleri

Yukarıda bir özetinin yer aldığı Freud'un 1926'daki anksiyete kuramı, semptom oluşumu açısından önemli değişiklikler

içerir. Bir kez daha belirtmek gerekirse, bastırmanın anksiyeteye neden olmasının yerini, anksiyetenin bir sinyal işlevi görerek savunmayı harekete geçirmesi almıştır. Böylece, Freud, anksiyetenin dönüştürülmüş libido yoluyla bastırma düzeneğinden ortaya çıktığı şeklindeki görüşünü değiştirir. Daha önceki görüşünün tersine, bastırma anksiyete ortaya çıkarmamakta, anksiyete bastırmaya neden olmaktadır.

Freud, aynı yazıda, bir travmaya doğrudan ve otomatik tepki olarak anksiyete ile bir travma gibi yaklaşan bir tehlikenin bir sinyali olarak anksiyete arasındaki farkı ortaya koyar.⁶ Ancak, bu noktada, anksiyetenin ortaya çıkışında boşalım olanağı bulanın kullanılmamış libido fazlasının rolü olduğunu belirtmesi,⁷ anksiyetenin nedeni olarak birikmiş libidoyu gördüğü eski kuramıyla bağlarını tümüyle koparmış olduğunu gösterir. Bu açıklamalar, birkaç yıl sonra tümüyle terkedilecek olan eski kuramın son kalıntılarıdır.

Freud (1933), anksiyete konusu üzerinde son kez "Yeni Giriş Konferansları"nda yazar. Freud'a göre, anksiyetenin ortaya çıkışı ile semptom oluşumu arasında oldukça anlamlı bir ilişki bulunmakta; bu ikisi birbirini temsil etmekte ve birbirinin yerine geçmektedir. Anksiyetenin ortaya çıkışı önce, semptomların oluşumu ise sonradır; sanki semptomlar anksiyete durumunun ortaya çıkışından kaçınmak üzere oluşturulmaktadır. Freud, çocukluk dönemi fobilerinde anksiyetenin başlangıçtaki ortaya çıkışının, bir semptomun sonraki oluşumu ile nasıl yer değiştirdiğinin açık olarak

⁶ S. Freud [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, a.g.y., s.166.

⁷ A.g.y., s.141.

görüldüğünü belirtir.⁸ Freud'un anksiyetenin nedeni konusunda o zamana kadar tam netleşmemiş olan tavrı, libidonun anksiyeteye dönüşmesi görüşünü terkettiğini açık bir biçimde belirtmesiyle⁹ ortadan kalkar.

Anksiyetenin Freudyen Açıklamaları Üzerine Bir Değerlendirme

Freudyen kuramda, anksiyete, zihinsel yaşamın çeşitli fenomenlerinden biri olarak kabul edilir. Freud'un çocuklarda ve erişkinlerde anksiyetenin kökeni konusundaki açıklamaları, bu duygunun ekonomik ve uyuma yönelik yönüne vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, Freud'un başlangıçta anksiyetenin libidoya dönüştüğü görüşü için olduğu kadar, daha sonraları travmatik durumlar ve bu durumların oluşturduğu tehdit ile ilgili açıklamaları için de geçerlidir. Freud'un, anksiyete için, "belirli bir yol üzerinden boşalma eylemiyle birlikte olan hoşnutsuzluğun özel bir durumu" tanımlamasında¹⁰ olduğu gibi, tümüyle psikolojik olan açıklamalarda pek de bulunmadığı görülür. Freud, bu görüşü destekler şekilde, otomatik anksiyeteyi tarihsel bir etkenle bağlantılandırır: Doğum, anksiyete için prototipik bir yaşantı olarak sunulmaktadır. Anksiyete, doğum sırasındaki bir çaresizlik yaşantısının, edilgen olarak acı çekilen bir yaşantının yinelenmesi olarak tanımlanır.

⁸ S. Freud [1933] *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis, Lecture XXXII: Anxiety and Instinctual Life*, Standart Edition, Volume XXII, Hogarth Press, London, 1986, s.83-84.

⁹ A.g.y., s.94.

¹⁰ S. Freud, *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, 1926, a.g.y., s.133.

Freud'a göre, anksiyetenin birincil işlevi kendini korumaya yardımdır. Bu, biyolojik bir uyum sağlamaya yardımcı olduğu için doğumdaki otomatik anksiyete için de geçerlidir. Daha sonra, anksiyete sinyal işlevi görmeye başlayınca, amacının, her zaman başarılı olmasa da, psikolojik uyuma yönelik bir çaba olduğu görülür. Bir sinyal olarak anksiyetenin, benliği tehlikelerden koruma altında tutmaya yardımcı olma şeklinde bir işlevi vardır. Anksiyete, özellikle de ödipal vazgeçişin ardındaki güdüleyici güçlerden biri olarak kabul edilen ve üstbenliğin kurulmasıyla doğrudan ilişkili bulunan iğdiş edilme anksiyetesi, aynı zamanda da yapılandırıcı bir işlev görür. Bu işlev, anksiyetenin kendini koruma şeklindeki birincil işlevini tamamlayıcı yöndedir.

NEVROTİK BİR FENOMEN OLARAK YİNELEME KOMPULSİYONU*

Yaşamsal İşlevler Açısından Yineleme

İnsanda tüm fizyolojik ve psikolojik süreçler yineleyicidir ve bu tür bir yineleme birinci derecede yaşamda kalma, ikinci derecede ise öğrenme süreçleri için gereklidir. Nevrotik yineleme normal yinelemeden, otomatik ve zorunlu olmasıyla ayrılır. Böylece tüm nevrozlar, ne kadar özgül belirtiler sergiledikleri önemli olmadan, zorunlu yinelenmeler içinde bulunurlar. Obsesyonel nevrozlar ve sapkınlıklar (perversion), aslında tüm nevrozların bir özelliği olan yinelemenin kendini açık bir şekilde ortaya koyduğu özel örneklerdir.¹

Normal yineleme erken yaştan itibaren ortaya çıkan evrimsel bir süreçtir. Doğumdan sonra yinelemeler, ilk kez soluk alma, emme gibi basit otomatik işlevlerde görülür. Daha sonra yavaşça öğrenilen vejetatif ve bedensel kassal etkinlik arasındaki karmaşık düzenlemelerde ortaya çıkar. Basit otonomik işlevler ile sonraki işlevler arasında sadece bir derece farkı vardır. Öğrenme süreci her zaman için yinelemelere bağlıdır.² Yineleme, aynı zamanda da, klinik bir fenomen olarak psikanalizin köşe taşlarından biridir.

* *Psikanaliz Yazıları*, 9, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004.

¹ L.S. Kubie, The Fundamental Nature of the Distinction Between Normality and Neurosis, *Psychoanalytic Quarterly*, 23:167-204, 1954.

² L.S. Kubie, The Repetitive Core of Neurosis, *Psychoanalytic Quarterly*, 10: 23-43, 1941.

Yineleme Kompulsiyonu Kavramı

Freud'un yazılarında yineleme kompulsiyonu için farklı tanımlamalar verildiği, birden çok anlamının olduğu görülür. Freud'un yineleme kompulsiyonuyla ilgisi, görünüşte iyi analiz edilmiş olan hastaların semptomlarının kaybolmaması ya da yerine eşdeğerlerinin gelmesi nedeniyledir. Yineleme kompulsiyonu kavramsal olarak, haz ilkesiyle açıklanamayan hoş olmayan yaşantıların dürtüsel yineleme eğilimini yansıtır.

Freud'un erken dönem yazılarının ikisinde yineleme kompulsiyonu kavramının izlerine rastlanır. İlki, Dora'nın analizindeki (1905) ilk düşün yinelenmesinin tartışılması;³ diğeri Küçük Hans (1909) olgusundaki "ertelenmiş boyun eğme" (deferred obedience) hakkındaki notlarıdır.⁴ Freud, Küçük Hans'ta, çocukluk çağındaki tehdit ve emirlerin ertelenmiş işleyişinin onlarca yıl sonra da gözlenebildiğini belirtir. Ardından da, bastırmanın etkisi altındaki ertelenmiş boyun eğmenin hastalığın belirtilerini belirlemede temel bir paya sahip olduğu olgular bile bildiğinden söz eder.

Bir Anımsama Biçimi Olarak Yineleme

Yukarıda söz edilen değinmelerini saymazsak, Freud'un "yineleme kompulsiyonu"na ilişkin en eski yazısı, analiz sırasında erken döneme ait bir yaşantısını, anımsamadan ve yineleyici yapısını farkında olmadan yeniden canlandıran bir

³ S. Freud [1905] *Bir Histeri Olgusunun Çözümlemesinden Parçalar*, İngilizce'den çeviren: A. Eğrilmez, Payel Yayınları, İstanbul, 1998, s.108-109.

⁴ S. Freud [1909] *Beş Yaşındaki Bir Çocukta Fobinin Çözümlemesi*, İngilizce'den çeviren: A. Eğrilmez, Payel Yayınları, İstanbul, 1998, s.176.

hastasını anlattığı 1914 tarihli "Anımsama, Yineleme ve Derinlemesine Çalışma"dır. Freud ilk kez bu eserinde, yineleme kompulsiyonunun bağımsız bir güç olarak psikanalitik teknikte hesaba katılması gerektiğini belirtir. Metinde, çözülmemiş nevrotik sorunları yineleyici biçimde eyleme geçirme eğilimindeki yineleme kompulsiyonu tanımlanır. Freud'a göre, hasta unuttuğu ve bastırdığı şeyi anımsamamakta, ancak onu eyleme geçirmektedir. Böylece, hasta, unutulana bir anı olarak değil, bir eylem olarak tekrar üretmekte; yinelediğini bilmeden onu yinelemektedir. Freud, hastanın tedavi sırasında yineleme kompulsiyonundan kaçamadığını ve sonunda bunun hastanın bir anımsama yolu olduğunu anlaşıldığını belirtir.⁵

Freud, bu aşamada, yineleme kompulsiyonu kavramı ve hazzın belirlediği libido psikolojisi arasındaki gizli çatışmayı çözmeye kalkışmaz. Bu mesele, "Haz İlkesinin Ötesinde" (1920) metninde ele alınır. Burada Freud, ilk kez yineleme kompulsiyonunu ölüm dürtülerini tanımlamak için kullanmış; ölüm dürtülerini, yineleme kompulsiyonuna özel bir eğilimi olduğunu düşünerek, erotik dürtülerden ayırmıştır.

Haz İlkesinin Ötesinde Bir Keşif

Freud, zihinsel fenomen üzerinde 30 yıl çalıştıktan sonra, "Tekinsiz" (1919) ve "Haz İlkesinin Ötesinde" (1920) isimli eserlerinde yeni bir keşifte bulunmuştur. Freud'un yazışmalarından "Haz İlkesinin Ötesinde" adlı eserinin ilk taslağını

⁵ S. Freud [1914] *Remembering, Repeating and Working-Through*, Standard Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986, s.150.

1919 Mayıs'ında bitirdiği anlaşılmaktadır. Bu, aynı zamanda, yineleme konusundaki düşüncelerini özetlediği "Tekinsiz" isimli yazısını tamamlamış olduğu tarihtir.⁶

"Tekinsiz"de bilinçdışı yinelemenin, dürtüsel özelliği ve çocukluk oyunlarının yineleyici yapısına dayanılarak haz ilkesinden bağımsızlığı vurgulanır. Freud'a göre, dürtülerin doğasında yer alması, haz ilkesini çiğneyecek güçte olması ve zihne doğaüstü karakterini vermesi gibi özellikleriyle yineleme kompulsiyonu "tekinsiz" olarak algılanmaktadır.⁷

Freud, yineleme kompulsiyonu kavramını esas olarak "Haz İlkesinin Ötesinde" isimli eserinde şekillendirir. Inderbitzin ve Levy,⁸ "Haz İlkesinin Ötesinde"de, Freud'un yineleme kompulsiyonu kavramına temel oluşturan gözlemlerinin şunlar olduğunu belirtir: 1) Travmatik bir durumu yineleyen hastalardaki travmatik nevrozlarda ortaya çıkan düşler; 2) Analizleri sırasında geçmişten gelen acı verici deneyimleri tekrarlayan hastaların eğilimleri; 3) Nevrozların kaderi; 4) Çocukların oyunlarının belirli tipleri.

Freud, "Haz İlkesinin Ötesinde"de, hastaların aktarım sırasında istenmeyen durumları ve acılı emosyonları yinelediğini ve büyük bir hünerle yeniden canlandırdığını belirterek şunları söyler: "Bunların hiçbirisi geçmişte haz oluşturmamış olabilir ve eğer taze yaşantılar şeklini almak yerine anılar ya da düşler olarak çıkarlarsa, bugün için daha az hoşnutsuzluğa

⁶ J. Strachey, Editor's note, 1955, *Beyond the Pleasure Principle*, 1920, Standard Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986, s.3-4.

⁷ S. Freud [1919] *The Uncanny*, Standard Edition, Volume XVII, Hogarth Press, London, 1986, s.238.

⁸ L.B. Inderbitzin, S.T. Levy, Repetition Compulsion Revisited: Implications for Technique, *Psychoanalytic Quarterly*, 67: 32-53, 1998.

neden olacakları düşünülebilir. Bunlar şüphesiz doyuma yönelmiş dürtü etkinlikleridir; ancak bu etkinliklerin sadece hoşnutsuzluğa yol açtıklarına dair eski yaşantılardan hiçbir ders çıkartılmamıştır. Bunun yerine, bunlar bir kompulsiyon baskısı altında yinelenmektedir."⁹

Freud, aynı eserinde psikanalizle nevroitiklerin aktarımında ortaya çıkanın normal insanların yaşamında da gözlemlemediğini belirtir. Freud'a göre, bu insanların verdikleri izlenim, kötü bir kadere sahip oldukları şeklindedir. Ancak, psikanaliz her zaman için insanların kaderlerinin büyük ölçüde kendileri tarafından çizildiği ve erken çocuksu etkiler tarafından belirlendiği görüşündedir.¹⁰ Freud, sonraki paragrafta “kişinin tarafındaki etkin davranış” ve “üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı edilgen yaşantı”yı ayırmaya çalışarak şunları belirtir: "Aynı şeyin sürekli yinelenmesi, kişinin tarafında etkin davranışla ilişkili olduğu zaman hiçbir şaşkınlığa neden olmaz. Üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı edilgen bir yaşantıya sahip, ancak aynı kötü kaderin yinelenmediği olgulardan ise çok daha fazla etkileniriz."¹¹

Freud, diğer güdüler tarafından desteklenmeyen yineleme kompulsiyonunun saf etkisini çok nadir olarak gözlemleyebildiğimizi düşünür. Haz ilkesinin ötesinde ise güdüleyici gücün en iyi kanıtının travmatik düşler olduğuna inanmaktadır.¹² Freud'un "Haz İlkesinin Ötesinde"de, yineleme kompulsiyonu

⁹ S. Freud [1920] *Beyond the Pleasure Principle*, Standard Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986, s.21.

¹⁰ A.g.y., s.21.

¹¹ A.g.y., s.22.

¹² A.g.y., s.23.

kavramını açıklamak için başvurduğu bir diğer olgu çocukların oyunlarıdır. Freud'a göre, çocuklar oyunlarında, hoşnutsuzluk içeren yaşantıları edilgen olarak yaşantılamak yerine, güçlü bir izlenimin üstesinden gelebilmek için etkin olarak yinelemektedirler.¹³ Çocukların oyun sırasındaki her yinelemesi, aradıkları egemenliklerini güçlendirir görünmektedir.

Freud saldırganlık sorununu açıklamaya başlarken, ölüm dürtüsünü yineleme kompulsiyonu ile ilişki içinde formüle eder. "Haz İlkesinin Ötesinde", Freud'un saldırganlığı ilk kavramsallaştırma girişimidir. Bu açıdan da çalışması ikili dürtü kuramı açısından ayrı bir önem taşır.

"Ketvurmalar, Semptomlar ve Anksiyete"de (1926), Freud'un yineleme kompulsiyonlarına ilişkin özgün tutumunu belirli bir ölçüde terkettiği görülür. Söz konusu makalede, bu kavramın daha çok travmatik yaşantıları "bozma" çabasıyla ilişkilendirildiği dikkati çeker. Metinde bu durum, şu şekilde ifade edilir: "Eğer bir şey arzu edilen şekilde olmazsa, farklı bir yolla yinelemek gerek; hemen ardından böyle yinelemelerin kaybolmaması için var olan tüm güdüler ortaya çıkar. Nevroz ilerledikçe, sıklıkla travmatik yaşantıyı bozma çabasının semptom oluşumunda birinci derecede önemli bir güdü olduğu görülür."¹⁴ Kubie,¹⁵ Freud'un burada, yineleme kompulsiyonuna, travmatik bir yaşantının acısını hafifletme ve onun üstesinden gelme amacı nedeniyle, bir haz değeri verdiği görüşündedir. Inderbitzin ve

¹³ A.g.y., s.35.

¹⁴ S. Freud [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Volume XX, Hogarth Press, London, 1986, s.120.

¹⁵ L.S. Kubie, A Critical Analysis of the Concept of a Repetition Compulsion, *International Journal of Psycho-Analysis*, 20: 390-402, 1939.

Levy¹⁶ de benzer bir noktadan hareketle, bu eserde yineleme kompulsiyonu kavramının, haz ilkesine karşı gelmeyen ve dürtülerle daha az bağlantılı olan travmatik yaşantıları bozma çabalarını içerdiğini düşünmektedir.

"Ketvurmalar, Semptomlar ve Anksiyete"nin sonraki sayfalarında, yineleme olgusunun farklı bir yorumunu buluruz. Freud, bastırmadaki saplanma (fixation) oluşturunca etkenin bilinçdışı altbenliğin yineleme kompulsiyonu olduğunu vurgular.¹⁷ Bastırılmış dürtü tarafından oluşturulan geriletici çekim ve bastırmanın gücü çok büyük olunca, yeni dürtüye yineleme kompulsiyonuna uymak dışında bir seçenek kalmamaktadır.¹⁸ Burada, yineleme olgusunu üreten enerjinin, doyurulmamış, bastırılmış dürtülerle eşdeğer olarak alındığı görülmektedir.

Freud, "Yeni Giriş Konferansları"nda (1933), şeylerin durumunun bozulduğu andan itibaren, bir dürtünün onu yeniden yaratmak için ortaya çıktığını ve bu fenomeni yineleme kompulsiyonu olarak tanımlayabileceğimizi belirtir; ardından da bir bütün olarak embriyolojiyi yineleme kompulsiyonuna örnek olarak verir.¹⁹ Böylece, Freud'un yıllar içinde bu kavramın anlamını çeşitli yineleyici fenomenleri içerecek şekilde genişletmiş olduğundan söz edebiliriz.

¹⁶ L.B. Inderbitzin, S.T. Levy, Repetition Compulsion Revisited: Implications for Technique, *Psychoanalytic Quarterly*, 67: 32-53, 1998.

¹⁷ S. Freud [1926] a.g.y., s.153.

¹⁸ A.g.y., s.154.

¹⁹ S. Freud [1933] New Introductory Lectures on Psycho-Analysis, Lecture XXXII: Anxiety and Instinctual Life, Standart Edition, Volume XXII, Hogarth Press, London, 1986, s.106.

Yineleme kompulsiyonu üzerinde durmuş olan yazarlardan biri de Anna Freud'dur. Anna Freud aktarım durumunu tartışırken, kökenini en erken nesne ilişkilerinden alan hastanın analiste yönelik dürtülerinden bahseder ve bunların sadece yineleme kompulsiyonu altında canlandığını belirtir.²⁰ Anna Freud'a göre, bu duyguların yeni ortaya çıkan değil, yalnızca yinelenen duygular olmaları, onları hastanın geçmiş duygu yaşantıları hakkında bilgi sağlanması açısından yararlı kılmaktadır.

Yineleme Kompulsiyonuna Eleştirel Yaklaşım

Freud, yineleme kompulsiyonunu; derin, muhtemelen de travmatik bir izlenim bırakan erken emosyonel yaşantıları, oyunda, semptomlarda ya da düşlerde yeniden yaşatma eğilimi olarak tanımlar. Bu fenomenin örneği olarak, travmatik nevrozlardan yakınanların düşlerine ve çocukların yineleyici oyunlarına işaret eder ve travmatik yaşantıların hiçbir zevk değeri içermediğine, kişiye hiçbir doyum vermediğine vurgu yapar; böylece hastanın sonraki yaşamında bunların yineleyici görünüşleri haz ilkesinin dinamikleriyle değil, yineleme kompulsiyonu varsayımı temelinde açıklanabilecektir.

Freud sonrasında yineleme kompulsiyonu kavramı, Kubie,²¹ Hendrick²² ve Bibring²³ gibi yazarlar tarafından tartışılmıştır.

²⁰ A. Freud [1937] *Ego ve Savunma Mekanizmaları*, Almanca'dan çeviren: Y. Erim, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.

²¹ L.S. Kubie, 1939, a.g.y.

²² I. Hendrick, Instinct and the Ego During Infancy, *Psychoanalytic Quarterly*, 11: 33-58, 1947.

²³ E. Bibring, The Conception of the Repetition Compulsion, *Psychoanalytic Quarterly*, 12: 486-519, 1943.

Yineleme kompulsiyonu kavramının, ölüm dürtüleri kavramında olduğu gibi, çiftedeğerli bir tutumla karşılandığı söylenebilir. Bazıları yineleme kompulsiyonunu normal ve anormal ruhsal yaşamın en önemli fenomeni ve psikanalizdeki en önemli sorunlardan biri olarak görmüş; bir kısmı bu konuya tereddütle yaklaşmış; kimisi ise varlığını bile reddetmiştir. Genellikle bu kavrama yönelik eleştiriler, varlığını kabul etmek, ancak Freud'un tanımladığı gibi "haz ilkesinin ötesinde" değil, içinde olduğu biçimindedir.²⁴

Bu hipotezle ilgili ilk soru, yineleme kompulsiyonunun yineleyici özelliğinin tüm nevrotik fenomenler için ortak olan yinelemelerden klinik olarak ayırmanın mümkün olup olmadığı konusunda ortaya çıkmaktadır.²⁵

Haz ilkesinin egemenliğinden uzaklaşmadan nevrotik fenomenin yinelemesi için bir açıklama aramak istediğimizde, ilk planda, nevrotik semptomatolojinin tüm durumlarının, hiçbir zaman doyurulamayan bir yedek (simgesel) doyum biçimini içerdiğine işaret edebiliriz.²⁶ Eğer semptom nevrotik ihtiyacı tümüyle doyuracak olsa, bu ihtiyacın kaybolacağını, nevrozların kendi kendine iyileşebileceğini ve klinik olarak gözlenmeyeceğini düşünebilirdik. Ancak, hiçbir nevrotik talep nevrotik davranış ile yeteri kadar doyurulamaz ve bu tür talepler devam etmek zorundadır; altta yatan ihtiyaç sürdürükçe de, kendilerini bir şekilde ortaya koyarlar. Bu, psikanaliz yoluyla nevrotik dürtülerin ortadan kaldırılarak nevrozların iyileştirilmesi çabalarının temeli olarak alınabilir. Böylece,

²⁴ A.g.y.

²⁵ L.S. Kubie, a.g.y., 1939.

²⁶ L.S. Kubie, a.g.y., 1954.

buna, tüm nevrotik semptomatolojinin sürekli yinelemesinin evrensel ve kaçınılmaz kaynağı olarak da bakılabilir.²⁷

Sonsöz Olarak

Yineleme, aslında, sadece nevrotik oluşumların değil, her türden dürtüsel etkinliğin özünü oluşturur. Her dürtüsel talep yineleyici olma durumundadır. Yineleme paterni, en basit libidinal doyumda doğuştandır. Beslenme sırasında bebek açlığını bastırmak için bir kez emmez; tekrar tekrar emer. Emme tek bir büyük yutma eylemiyle gerçekleştirilmez; yineleyici küçük yutmalar söz konusudur. Bir kez soluk alınmaz; soluk sürekli. İnsan yaşamında kendini bir kez ortaya koyan ve bir daha görünmeyen hiçbir dürtü yoktur. Değişen derecelerde, bu, tüm libidinal eylemler ve doyuma ulaşmak için çabalayan bedenin her hareketi için geçerlidir.

Sonuç olarak, yinelemenin her dürtüsel etkinlikte, dolaşısıyla yaşamın kendisinde var olduğunu, ancak kendini çocukluktaki oyunlar gibi simgesel etkinliklerde ya da nevrozun acı veren semptomlarında gösterdiğinde ilgi çektiğini söyleyebiliriz.

²⁷ L.S. Kubie, a.g.y., 1939.

SAVUNMA DÜZENEKLERİ*

I. Gelişmiş Savunma Düzenekleri

“Savunma” terimi ilk olarak, Freud tarafından 1894’te, “Savunma Psikonevrozları” konulu bir makalede ortaya atılmıştır. Bu makalede ve onu izleyen bir dizi çalışmada, benliğin hoş olmayan ya da katlanılamayan fantezi ya da duygulanımlara karşı direnmesi anlamında kullanılmış olan bu terim, daha sonra terk edilmiş ve “bastırma” (repression) onun yerini almıştır. Ancak, Freud’un 1926 tarihli “Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete”. yazısına daha sonra eklediği bir açıklamada, eski savunma kavramına geri dönmüş ve savunma tanımı, benliğin nevroza dönüşebilecek olan çatışmalarında kullandığı tüm düzenekleri içerecek şekilde yapılmıştır.

Psikanalitik kurama göre, dürtüler, altbenlikten benliğe geçtiklerinde, benlikte düşüncelerin birbirleriyle ilişkilerinde ikincil süreç egemen olduğu için, dolaysızca doyum yoluna gidemezler. Onlardan gerçekliğin gereklerini ve bunun ötesinde üstbenlikten kaynaklanan ahlaki yasaları göz önünde bulundurmaları istenir. Sonuçta dürtüler, beğenilmemek tehlikesiyle karşılaşır, eleştiriye uğrar, reddedilir ve üzerlerinde

* “Psikanalitik Psikoterapiler: Temel Kavramlar, Kuramlar ve Yöntemler, A.A. Köşkdere, A.G. Küey, M. Özmen, T. Parman, N. Taşkıntuna, R. Tükel (Ed.), Türkiye Psikiyatri Demeği Yayınları, Ankara, 2011”de, Raşit Tükel tarafından yazılan “Gelişmiş Savunma Düzenekleri” ile Raşit Tükel ve Seda Şahin tarafından yazılan “İlkel Savunma Düzenekleri” başlıklı bölümler biraraya getirilerek hazırlanmıştır.

yapılacak her türlü değişikliğe boyun eğerler. Benliğin bu durumda amacı, sınırlarının korunmasını sağlayacak uygun savunma önlemleriyle dürtüleri sürekli olarak kesintiye uğratmaktır. Benlik savunması başarıya ulaştığı takdirde, altbenliğin saldırısı son bulur ve ruhsal ateşkes kurulmuş olur.

Psikonevrozlarda yaygın olarak kullanılan gelişmiş savunma düzenekleri arasında bastırma, gerileme, yapma-bozma, yalıtma, karşıt tepki oluşturma, yer değiştirme, karşıtına çevirme, kendine karşı yöneltme, düşünselleştirme, ussallaştırma, baskılama ve yüceltme yer alır.

Bastırma

Nevrozların temel savunma düzeneği olan bastırma, basitçe, bir şeyin bilinçten uzaklaştırılması ve uzakta tutulması esasına dayanır. Bu düzenekte, benlik, istenmeyen dürtülerin ya da bununla ilgili anı, duygu, istek ve imgelerin bilinçli hale gelmesine engel olacak bir etkinlik gösterir.

Organizmanın tehdit edici dış uyaran karşısında benimseyeceği uygun savunma yöntemlerinden biri, kaçmak olacaktır. Tehdidin bir dürtüden geldiği durumlarda ise, benlik kendisinden kaçamayacağı için, kaçmak işe yaramayacaktır. Böyle bir durumda dürtünün uğrayacağı akıbetlerden biri, onu işlemez kılacak olan bastırmayla karşılaşmasıdır. Bir dürtünün bastırmaya uğramasının nedeni, dürtünün amacına ulaşmasının, haz yerine hoşnutsuzluk yaratacak olmasıdır. Bastırma, hoşnutsuzluğun doyumdan elde edilen hazdan daha güçlü olduğu durumda ortaya çıkar. Bastırma, dürtü temsilcisinin bilinçdışında varlığını sürdürmesine, türevler ve bağlan-

tılar oluşturmasına engel olmaz, sadece bir ruhsal sistemle, yani bilinçle ilişkisini keser.

Freud, “Bastırma” (1915) isimli makalesinde, bastırmanın işleyişi ve psikonevrozlardaki kullanımı üzerine olan görüşlerine yer vermiştir. Freud’a göre, bastırma iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama, *birincil bastırmadır* (primal repression). Birincil bastırma oluştuktan sonra, bastırılmış olan bilinçdışında değişmeden ve bilinçdışının kurallarına uygun olarak varlığını sürdürür. Bastırmanın ikinci evresi olan *asıl bastırma* (repression proper), bastırılmış olanın zihinsel türevlerini ya da başka bir yerden doğan, ancak bastırılmış olanla çağrışım bağlantısı içinde olan düşünce zincirlerini etkiler. Bu tür bir çağrışım bağlantısı içinde, bu düşünceler, birincil olarak bastırılmış olanla aynı kaderi paylaşırlar. Bu ikinci aşama, bir *sonradan bastırmadır* (after-pressure). Bastırılmış olana uygulanan güç sadece bilinç yönünden gelmez; birincil olarak bastırılmış olan, kendisiyle bağlantısı olan her şey üzerine çekim uygulamaktadır. Bu iki güç birlikte çalışmazsa, bastırma amacına ulaşmakta başarısız kalacaktır.

Bastırma sürecinde, ruhsal yapı içinde, bir yanda dürtü enerjisinin yatırıldığı (cathexis) bastırılmış içeriğin sürekli doyuma ulaşmaya çalıştığından, diğer yanda benliğin bastırmayı sürdürmek için emrindeki ruhsal enerjinin bir kısmını sürekli harcadığından söz edilir. Benlik tarafından, bastırılmış içeriğin dürtü enerjisi yatırımına karşı konulması ise, karşı-yatırım (counter-cathexis) olarak adlandırılır. Yatırım ve karşı-yatırım arasındaki sürekli bir mücadele ve denge arayışı olduğu varsayılır. Bu nedenle de, bastırma, bir kerede olup biten bir işlem olarak alınmamalıdır. Bastırılmış olan bilince

doğru sürekli bir baskı yaparken, bu baskı sürekli bir karşı baskıyla dengelenmeye çalışılır. Benlik tarafından gelen karşı-yatırım, bastırılmış içeriğin yatırımından güçlü olduğunda, bastırma sürecektir; karşı-yatırım zayıfladığında ya da bir nedenle dürtü yatırımının güç ve yoğunluğunda artma olduğunda, bastırılmış içerik harekete geçerek bilince çıkma eğilimi gösterecektir.

Bastırma olmadan önce benliğin parçaları olan duygular, fanteziler ve anılar, bastırmayla birlikte benlikten çekilerek altbenliğe eklenmektedir. Böylece, bastırma kullanıldıkça benliğin genişliği azalmakta, bu da onu eskiden olduğundan daha etkisiz kılmaktadır. Her bastırma, benliğin gücünü azaltır, dürtü enerjisinin yatırıldığı bastırılmış içerik karşısında karşı-yatırımı korumak için, benliğin depolarından daha fazla enerji harcamayı gerekli kılar. Böylece, bastırmanın sürdürülmesi kesintisiz bir güç harcanmasını gerektirirken, kaldırılması da ekonomik açıdan tasarruf sağlar.

Dürtü temsilcisi, bilincin etkisinden bastırma yoluyla uzak tutulduğunda, daha az bir engellenmeyle karşılaşır, daha fazla gelişir ve nevrotik bir belirti olarak ifade bulduğunda, sadece kişiye yabancı görünmekle kalmaz, dürtünün alışılmadık ve tehlikeli gücüyle kişiyi korkutur. Dürtünün bu gücü, fantezi alanında engellenmeden gelişmesinin ve doyumdan alıkonulmuş olmasının bir sonucudur.

Gerileme

Gerileme, zorlanma durumlarında, ruhsal gelişimin vardığı noktadan daha önceki dönemlere geri dönülmesidir. Bu geri

dönüş, nesne ilişkileri, libidinal gelişim evresi ya da benliğin gelişim düzeyi üzerinden olur.

Psikoseksüel gelişim sürecinde değişimler aşamalı olarak gerçekleşir; eski nesne ve doyum tarzları, yeni nesne ve doyum tarzları ortaya çıkmaya başladıktan sonra, bir süre daha baskın rollerini sürdürürler. Bu süreçte libido, psikoseksüel gelişime koşut bir biçimde, bir nesneden diğerine, bir doyum tarzından bir diğer doyum tarzına geçmektedir. Ancak, her gelişim dönemi doğal olarak aynı başarıyla geçilememekte, libidinal enerjinin bir bölümü devamlı olarak geride bırakılan dönemlerde tutulmaktadır. ‘Saplanma’ olarak adlandırılan ve psikoseksüel gelişim içinde normal kabul edilen bu durum, aşırı miktarda olduğunda patolojik sonuçlar doğurmaktadır. Ulaşılmış olan daha ileri düzeylerden, önceki dönemlere ait doyum nesnelerine ya da tarzlarına dönülmesi ise ‘gerileme’ olarak adlandırılır. Dürtüsel gerileme, genellikle saplanmanın olduğu bir nesne ya da doyum tarzına dönülme şeklinde olduğu için, her iki kavram birbiriyle yakından ilişkilidir. Saplanma ne kadar güçlüyse, zorlanma karşısında gerileme de o derecede kolay gerçekleşmektedir.

Gerilemede benliğin oynadığı rol, diğer savunma düzeneklerinde oynadığı rolden farklıdır. Diğer savunma düzenekleri benliğin bir eylemiyle harekete geçirilmişlerdir. Gerilemede ise, benlik çok daha edilgendir. Gerileme benliğe uygulanır. Dürtü geriletildiğinde, bastırmada uğradığından daha fazla değişikliğe uğramakta, zarar görmekte ve tanınmaz hale gelmektedir.

Histeride, libidonun birincil enestüel nesne ilişkilerine bir gerilemesi vardır. Ancak, cinsel örgütlenmenin daha

erken bir evresine gerilemeden söz edilemez. Histerinin mekanizmasındaki önemli rol, bastırma tarafından oynanmaktadır. Obsesyonel nevrozlarda ise, libido genital evreden sadistik-anal örgütlenme evresine geriler ve bu durum obsesyonel nevrozların oluşum düzenneğinde önemli bir rol oynar. Obsesyonel nevrozlarda gerilemenin uygulanmasının, libidonun genital örgütlenmesinin çok zayıf olmasından değil, benliğe karşıtlığın çok önce, sadistik fazın en yüksek olduğu anal dönemde başlamasından dolayı olduğu düşünülür. Gerileme sırasında, genital evrenin başlamasıyla birlikte sadistik faza ait yıkıcı dürtü yatırımlarına bağlanmış olan erotik bileşenler ayrılır; diğer bir ifadeyle dürtünün ayrışması (defusion) ortaya çıkar.

Gerilemenin uygulanmasında, benlik, ilk başarısını libidonun taleplerine karşı yürüttüğü mücadelede gösterir. Obsesyonel olgularda, savunmanın güdüleyici gücünün, kastrasyon karmaşası, uzaklaştırılanın da Oedipus karmaşasının eğilimleri olduğunu görürüz. Oedipus karmaşasının yıkımına ek olarak, libido gerilemeye uğrar. Kökenini altbenlikten alan üstbenlik, kendini libidonun gerilemesinden ve dürtünün ayrışmasından uzak tutamaz ve bu da, daha sert ve eziyet edici bir üstbenlik oluşumuna yol açar.

Yapma-Bozma

Yapma-bozma (undoing), bastırmanın işlevini yerine getirmekte güçlkle karşılaştığı durumlarda, yardımcı ve yerine geçici olarak devreye giren ve obsesyonel nevrozlar için tipik olan bir düzenektir. Yapma-bozma düzenneğini, obsesyonel

nevrozlardaki iki aşamalı semptomlarda götürtüz. Bu tür semptomlarda, bir eylem ikinciyle bozulmakta, böylece sanki eylem hiç yapılmamış gibi olmaktadır. Yineleyici yapma-bozma, hem dürtüsel arzusunun hem de ona savunma olarak karşı koyma arzusunun doyurulmasını ifade eder. Yapma-bozma böylece, eşzamanlı olarak birbirine zıt konumdaki iki amaca da hizmet etmiş olur.

Yapma-bozma sırasında, kişi, cinsel ya da saldırgan dürtüleri nedeniyle, bilinçdışı olarak oluşabileceğini hayal ettiği zararı ortadan kaldırmayı ya da bozmayı amaçlayan bir eylem yapar. Çocuklar ya da erişkinlerdeki birçok törensel davranış, bu düzeneikle açıklanabilecek öğeler taşır. Büyüsel (magic) kökenli olan bu düzeneikle, benliğin tehlikeli bulunduğu bazı dürtülerin etkileri yok sayılmak istenmektedir. Yapma-bozma düzeneği, belirli bazı olayların olması ya da yinelenmesini engellemek için önlemlerin alınmasını amaçlarken, bir yandan da mantık dışı ve büyüsel bir şekilde, olmamış gibi kılarak bir şeyden kurtulmayı amaçlar.

Yineleme kompulsiyonları, yapma-bozma düzeneğine örnek olarak verilebilir. İki aşamalı ve ikinci aşamanın birincisini yansıztırdığı bu tür kompulsif eylemler, obsesyonel nevrozlar için tipiktir. Obsesif-kompulsif hasta, bu eylemlerin anlamını bilinç düzeyinde farketmemekte, bunları akla uygun hale getirecek nedenler bulmaktadır. Oysaki, bunlar, hemen hemen eşit düzeyde ve birbirine zıt konumda olan, aşk ve nefret olarak da ifade edilebilen libido ile saldırgan dürtüler arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. Yapma-bozma eylemiyle iki zıt dürtünün, tek tek, önce biri sonra diğeri olmak üzere doyum bulunduğu görülür.

Yalıtma

Psikanalitik yayınlarda yalıtma (isolation) terimi, obsesif nevrozlarda görülen iki farklı savunma düzeneği için, iki farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki, daha yaygın olarak kullanılan ve Freud'un "Savunma Psikonevrozları" (1984) ve "Bir Obsesyonel Nevroz Olgusu Üzerine Notlar" (1909) gibi yazılarında "duygulanımın yalıtımı" olarak geçen düzenektir. Burada, yalıtma, düşüncelerin, onlara eşlik eden duygulardan yalıtıldığı, obsesyonel nevrozlar için tipik olan bir düzenek olarak tanımlanmıştır. Yalıtma, bastırmanın işlevini yerine getirmekte güçlükle karşılaştığı durumlarda, yardımcı ve yerine geçici bir işlev görür. Örneğin, bir yakınının kaza geçireceği şeklindeki obsesyonel bir düşüncenin bilince ulaşması, eşlik ettiği duygulardan yalıtılmasıyla mümkün olabilir. Kişi, duygunun eşlik etmediği bu tür bir düşünceyi, kendine yabancı görür; isteği dışında aklına zorla girdiği biçiminde yaşar. Böylece benlik, sıkıntı verici bir düşünceyi bilinçten uzaklaştıramadığında, yalıtma ile, duygusal yükü o düşünceden uzaklaştırmış olur. Bu durumda, zayıflamış olan düşünce bilinçte kalmış, ancak çağrışımlarından ayrılmıştır.

Freud, "Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete" (1926) isimli yazısında, yalıtmayı, diğer bir anlamda, bir düşüncenin kendisinden sonra gelen düşünceden ayrılması, böylelikle kendisinden sonra gelenle arasında kısa bir zihinsel boşluk kalması olarak kullanmıştır. Benlik, yalıtılmış düşünceyi bütün çağrışım bağlantılarından yoksun bırakarak, onun bilince tekrar girme olanağını en aza indirmeye çalışmakta; böylece düşünce, dokunulmazlık kazanmış olmaktadır.

Benliğin düşüncenin çağrışımlarını ve bağlantılarını engellemek çabası içinde olduğu obsesyonel nevrozlarda, dokunmaktan, temas kurmaktan kaçınmanın önemli bir yer tutmasının nedeni, dokunma ve fiziksel temasın, sevmeye kadar saldırgan nesne yatırımının da amacı olmasındandır. Yalıtma temas olasılığını ortadan kaldırır. Bu bir şeyi dokunulmaktan uzak tutmanın bir yöntemidir. Eğer bir nevrotik, bir izlenimi ya da bir etkinliği, arada aralık bırakarak yalıtırsa, bu, sembolik olarak, o izlenim ya da etkinlik hakkındaki düşüncelerinin, diğer düşünceleriyle çağrışımsal olarak temas etmesine izin vermeyeceği anlamına gelir.

Obsesyonel nevrotiklerin benliği, üstbenlik ve altbenlik arasındaki çatışmaya bağlı yüksek derecedeki gerginlik nedeniyle gözlemcidir ve keskin yalıtımlar yapar. Bu kişiler düşünürken, benlikleri, bilinçdışı fantezilerin akla gelmesini ve çiftedeğerlikli eğilimlere ilişkin görünüşleri uzaklaştırmalı; bir anlamda sürekli mücadeleye hazır olmalıdır.

Karşıt Tepki Oluşturma

Obsesyonel nevrotiğin bir diğer savunma düzeneği, karşıt tepki oluşturmaktır. Sürecin sadece bastırmayla sınırlı bulunduğu histeride, bu mekanizma ya yoktur ya da çok zayıftır. Çiftedeğerliliğe bağlı çatışmaların sık olduğu obsesyonel nevrozlarda ise, iki çatışan duygudan biri fazlaca yoğunlaşırken, diğeri kaybolmaktadır. Duygunun abartılı derecesi, mevcut olanın sadece kendisi olmadığını ve diğer zıt duygunun baskı altında tutulmaya çalışıldığını ortaya koyar. Örneğin, nefretin bilinçdışı kılınması, sevginin aşırı vurgulanması

ile sağlanmaktadır. Böylece, ortadan kaybolan tutumun bilinçdışı olarak sürmesine karşın, nefretin yerini aşk, zalimliğin yerini nezaket, inatçılığın yerini itaatkârlık, pislikten zevk almanın yerini temizliğe düşkünlük almıştır. Bu süreç, karşıt tepki oluşturma denir.

Karşıt tepki oluşturma, kişilikte bir kez oluşunca devam eder. Karşıt tepki oluşturan kişi, dürtüsel bir tehlikenin tehdidi karşısında, yeni savunmalar geliştirmek yerine, kişilik yapısını bu dürtüsel tehlike sürekli olarak varmışçasına değiştirerek, her an tehlikeye karşı hazırlıklı olunan bir tutumu benimser. Dürtüsel kirlilik ve düzensizlik isteklerine karşı koyan obsesyonel nevrotiklerin, temizlik ve düzen duyguları bunun örnekleridir.

Freud, “Cinsellik Üzerine Üç Makale” (1905) isimli çalışmasında, karşıt tepki oluşturma sadece patolojik anlamda kullanılmadığını belirtmiş; bu düzeneğin bir yönüyle yüceltmeye yakınlık gösterdiğine dikkati çekerek, çocukluğun sapkın cinsel eğilimlerinin, karşıt tepki oluşturma kullanımıyla birçok erdemimizin kaynağı olarak alınabileceğine işaret etmiştir.

Yer Değiştirme

Yer değiştirme, bir düşüncenin önem ve yoğunluğunun, bu düşünceden ayrılp özgün olarak düşük yoğunlukta, ancak ilk düşünceyle çağrışım bağlantısı içindeki bir başka düşünceye geçmesidir. Yer değiştirme, düşlerin incelenmesi başta olmak üzere, nevrotik semptomların oluşumunda, genel olarak da bütün bilinçdışı süreçlerde gözlenebilir.

Freud, yer değiştirmeyi *Düşlerin Yorumu*'nda (1900) düşününce bir öğesi olarak tanımlanmıştır. Yer değiştirme, burada, bir düşün öğesinden diğerine değişmeyi ifade eder. Bir düşün oluşumu sırasında ruhsal değeri yüksek olan temel öğeler, sanki değerleri azmış gibi ele alınabilmekte ve düşte, onların yerine, düşün düşünceleri içinde değeri az olan başka öğeler geçebilmektedir. Böylece, düşün düşüncesinin esası, düşte sadece geçici, dolaylı bir temsil olanağı bulurken, düşün düşüncesinde küçük bir rol oynayan birşey, sanki esas olanmış gibi öne çıkmaktadır.

Freud, düşlerdeki yer değiştirmenin amacını, sansüre hizmet etmek olarak görür. Yer değiştirmenin sonucunda, görünen düşün içeriği artık gizli düşün düşüncelerinin çekirdeğine benzememekte ve düşün, bilinçdışında var olan düşün isteğinin bir çarpıtılması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da, sansürden kurtulmanın bir koşulunu oluşturur.

Yer değiştirme, fobilerin oluşumunda savunma işlevi görür. Fobik nesne üzerine yer değiştirme, anksiyetenin yerinin belirlenmesi ve sınırlandırılmasına olanak verir. Yer değiştirme, obsesif nevrozların bir özelliği olarak farklı düşünceler arasında da olabilmektedir. Freud, yer değiştirmeyi sonraları daha geniş bir anlamda kullanmış ve semptom oluşumunun genel bir özelliği olarak ele almıştır.

Karşıtına Çevirme ve Kendine Yöneltilme

Freud, dürtülerin uğradığı değişiklikleri; karşıtına çevirme, kendine yöneltilme, bastırma ve yüceltme olarak sıralar. Dürtünün karşıtına çevrilmesi iki farklı süreçte gerçekleşir;

etkinlikten edilgenliğe çevrilme ve içeriğin karıştına çevrilmesi. Etkinlikten edilgenliğe çevrilme için, sadizm ve mazoşizm ile skopofili ve egzibisyonizm (teşhircilik) örnek olarak verilebilir. Burada sadece dürtünün amacı etkilenmekte; eziyet etmek, bakmak gibi etkin amaçların yerini, eziyete uğramak, bakılmak gibi edilgen amaçlar almaktadır. İçeriğin karıştına çevrilmesine örnek olarak ise, aşkın nefrete dönüşmesi verilebilir.

Kendine yöneltme, Freud tarafından büyük ölçüde saldırganlığa karşı bir savunma olarak görülmüştür. Dürtünün daha önceki etkin yönelimi, sonraki edilgen yönelimiyle belirli bir dereceye kadar yan yana durmaktadır. Bu, bir anlamda edilgen-saldırganlık (passive-agression) durumudur. Ebeveynine karşı öfke hisseden, ancak bunu belirtmeye cesaret edemeyen çocuğun, bunun yerine kendini ısırması, yaralaması ya da kendine zarar verici bir davranışta bulunması, kendine yöneltmeye örnek olarak verilebilir.

Kendine yöneltmeyi açıklarken, mazoşizmin aslında kişinin kendi benliğine çevirdiği sadizm olduğu hatırlanabilir. Analitik gözlemler, mazoşistin kendisine yapılan saldırıdan haz duyduğunu gösterir. Egzibisyonizmde ise, kişi bir yandan da kendi görüntüsüne bakmaktan hoşlanmaktadır.

Karıştına çevirme ve kendine yöneltmeyi, sadizm-mazoşizm ikiliği üzerinden şu şekilde daha iyi açıklayabiliriz: Sadizm-mazoşizmde ilk aşama, bir başka kişiyi nesne olarak kabul edip ona karşı şiddet ya da güç kullanılması, yani sadizmdir. İkinci aşamada ise, bu nesneden vazgeçilir ve kişinin kendisi nesne olarak kabul edilmeye başlanır. Bu noktada amaç etkinlikten edilgenliğe dönmüştür; eziyet etme

isteğinin yerini kendine eziyet etme, kendini cezalandırma isteği almıştır. Üçüncü aşamada ise, bir başkası yeniden nesne olarak görülmeye başlanır; ancak dürtünün amacı değiştiği için, kişinin yeni nesneyle ilişkisi eziyet edilme üzerindendir. Dürtünün edilgen amacının aynı kaldığı, nesnesinin ise değiştiği bu durum, mazoşizm olarak tanımlanır.

Düşünselleştirme

Düşünselleştirme (intellectualization), Anna Freud (1936) tarafından tanımlanan bir savunma düzeneğidir. Özellikle ergenlerin kullandığı bu düzenekte, dürtüye yönelik artmış, ancak sadece düşüncelerde kalan entelektüel bir ilgi söz konusudur. Ergenin soyut düşünsel konuşmalarında ortaya koydukları, dürtüsel süreçlerin düşünce düzeyinde dile getirilmesi olup, aslında dürtüyü kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Dikkatin artarak dürtüye yönelmesinin amacı, dürtüyü başka bir düzlemde yakalayıp safdışı bırakmaktır. Dürtüsel yaşamın düşünselleştirilmesi, dürtüsel süreçlere, onları bilinç düzeyinde kullanılabilirliği olan imgelere bağlayarak egemen olma çabası olarak da görülebilir.

Düşünselleştirme sıklıkla, tedavi sırasında bir direnç biçimi olarak görülür. Hasta sorunlarını akla uygun ve genel ifadelerle dile getirir; zaman zaman analitik kuramdan ödünç aldığı terimleri kendi sorununu tanımlamak için kullanır. Böyle bir durumda, kişi, kendi durumunun yorumunu kendisi yaparak, tehdit olarak gördüğü, gerek bilinçdışından gelecek uzantılardan, gerekse de analistin yorumundan kaçınmaktadır.

Akılcılaştırma

Akılcılaştırma (rationalization), psikanalitik metinlerde olduğu kadar, günlük kullanım içinde de yer alan bir savunmadır. Kişinin, gerçek güdülerini algılamadığı tutum, eylem, düşünce ve duyguları için, mantıksal olarak tutarlı ya da kabul edilebilir bir açıklama getirme girişimini ifade eder.

Akılcılaştırma, bir şeyin arzu edilip de elde edilemediği durumlarda devreye girebilir. Böyle durumlarda, kişi, bu düzeneği kullanarak, istediği bir şeyin, geriye dönük olarak o kadar da arzu edilebilir olmadığı sonucuna varmaktadır.

Baskılama

Baskılama, rahatsızlık veren ya da istenmeyen düşünce ya da duyguları bilinç alanından uzaklaştırmayı amaçlayan zihinsel bir işlemdir. Bastırmadan farkı, baskılamanın bilinç düzeyinde bir işlem olmasıdır. Baskılanan içerik, bilinçdışına değil, sadece bilinçöncesine geçer.

Bir duygunun baskılanması durumunda, duygu bilinçdışına itilmemekte, sadece ketlenmekte ya da ortadan kaldırılmaktadır. Baskılama, Freud'un bilinç ile bilinçöncesi arasına yerleştirdiği, "ikinci sansür" düzeyinde iş gören, bilinçli bir düzenek olarak görülür. Baskılamaya örnek olarak, bir şeyi unutmaya karar vermek ve bir daha onu düşünmemek verilebilir.

Yüceltme

Yüceltme (sublimation), dürtülerin, amacı ve/veya nesneleri değiştirilerek, cinsel doyumundan çok, bu doyumdan

uzakta olan ve toplumsal olarak onaylanan bir amaca doğru yönelmesini içerir. Yüceltme, ruhsal olarak cinsel amacın değiştirilebilme kapasitesi olarak da adlandırılabilir.

Yüceltme ile, çocuklukta özgün şekliyle reddedilen dürtü türleri, yerini, hem çevrenin istekleriyle uygunluk gösteren, hem de özgün isteğe belirli bir ölçüde doyum sağlayan etkinliklere bırakmış olur. Örneğin, özgün haliyle çocuksu dışkıyla oynama isteğinin yerini çamurla oynamaya, sonrasında da plastik sanatlar alanındaki uğraşlara bırakması, yüceltmeye örnek olarak verilebilir. Cinsel dürtünün özgün gücü ve yüceltmeye uygun olan oranı her bireyde değişmektedir. Doğuştan getirilen bir takım özellikler, deneyimler ve çeşitli entelektüel etkenler, yüceltme üzerinde etkili olmaktadır.

Freud, “Benlik ve Altbenlik” (1923) isimli makalesinde, özdeşleşme ile yüceltme arasında bağlantı kurar. Ebeveynle kurulan her özdeşleşmenin, cinsel amaçların terk edilmesini, cinsellikten arınmayı ifade ettiğini belirtir. Bu da, Freud’a göre, bir çeşit yüceltme olarak kabul edilmektedir.

Freud’un yazılarında yüceltme, genellikle cinsel dürtülerle bağlantılı olarak sunulmuş olmasına karşın, saldırgan dürtülerin yüceltilmesinin de mümkün olduğu kabul edilir.

II. İlkel Savunma Düzenekleri

Nevrotik kişilik yapısında, bastırmanın merkezde olduğu ileri düzey savunma düzenekleri kullanılırken, sınır (borderline) ve psikotik kişilik yapılarında, baskın olarak, bölmenin (splitting) ön planda olduğu ilkel savunma işlemleri kullanılır.

Bölme ve diğer ilişkili savunma düzenekleri, benliği, kendilik (self) ve önemli diğerlerinin karşıt yaşantılarından etkin biçimde uzak tutarak korurlar.

Bölme, ilkel idealleştirme (primitive idealization), yansıtmanın ilkel tipleri (özellikle yansıtma özdeşleşme), yadsıma, tümgüçlülük (omnipotence) ve değersizleştirme (devaluation), sınır kişilik yapısındaki hastayı, benlik işlevlerinin zayıflatılması pahasına, ruhsallık içi çatışmalardan korur; bu da hastanın uyuma yönelik etkinliği ve esnekliğini azaltır. Bu savunma düzenekleri psikotik bir örgütlenmede bulunursa, hastayı, kendilik ve nesne arasındaki sınırların daha fazla ayrışmasından koruyacaktır. Aynı savunma düzeneklerinin sınır ve psikotik hastalarda farklı işlevler gösterdiği görülür. Bölme ve diğer savunma düzeneklerinin yorumlanması, sınır kişilik örgütlenmelerinde benliği bütünler ve hastanın o anki işlevselliğini artırırken, psikotik hastalarda işlevlerin daha fazla gerilemesine neden olur. Hastanın, bu tür bir yorumun etkisi altında, o an için daha iyi ya da daha kötü olması, sınır ve psikotik örgütlenmelerin tanısal düzeydeki ayrımında yardımcı olur (Kernberg 1984).

Bölme

Freud, bölme terimini; (1) histeride “bilincin bölünmesi” (disosiasyon olgusu), (2) melankoliğin ısrarlı şekilde kendini suçlaması, (3) fetişistin eşzamanlı ve karşıt ruhsal yönelimi ve (4) psikotiğin içinde gizlenmiş normal “izleyici” olarak, farklı anlamlarda kullanmıştır (Lustman 1977). Freud’un bu süreçte, ruhsal aygıtın içinde karşıt zihinsel tasarım grupları yaratıldığını-

da, savunmayı kolaylaştıracak, sonuçta da davranış uzlaşmasıyla sonuçlanacak bir işlem arayışında olduğu görülür. Freud bölme işleminin benliğin içinde olduğu düşüncesindedir.

Klein (1946, 1952), bölme terimini kullanırken, fiziki ve duygusal bakım ve destek nesneleriyle ilişkinin saldırgan ve libidinal bileşenlerini tanımlayan çocukluk fantezileriyle bağlantı kurar. Böylece, bölmenin erken zihinsel örgütlenmelerdeki rolüne dikkati çekerek, Freud'un işlemin savunma yönüne olan vurgusunu daha ileriye taşır. Klein, bölmeyi, ruhsal ayrışmanın en erken görevlerine gönderme yaparak, benliğin kaostan çıkması ve yaşantılarını düzene koymasına izin veren bir işlem olarak görmektedir.

Kernberg (1966, 1967), bölme kavramını, sınır kişilik örgütlenmesi olan hastalarda gözlemlediği, yoğun olumlu ve olumsuz etkileşim biçimleri arasındaki değişimleri açıklamak üzere kullanır.

Klein (1946, 1952) ve Kernberg (1966), bölme olgusunun gelişimsel kökenleriyle ilgili iki model sunarlar. Her ikisinde de ortak olan, bölmenin, bebeğin nesne aracılı gereksinimlerinin doyurulması ve engellenmesiyle ilgili yaşantılardan ortaya çıktığıdır. Bu evredeki bölme işlemi, bu gereksinim yaşantılarının doğasında olan aşırı koşulları içselleştirme, tasarımı ve böylece bu koşullarla başa çıkmaya başlamayı sağlar.

Bölme düzeneği, kendilik ve nesne tasarımlarını ayırmak üzere hareket eder. Bu savunma düzeneğinin özgül işlevi, bir nesneye karşı eşzamanlı olarak yaşanırsa anksiyete ortaya çıkartacak yoğun duygu ve dürtülerin iki akımını ayırmaktır. Bir emosyonel kurulum ve onunla ilişkili kendilik tasarımı bir nesneye karşı yaşantılanırken, karşıt bir kurulum ve onun

kendilik tasarımı ayrı bir nesne tasarımına bağlanır (Lichtenberg ve Slap 1973).

Kernberg, bölme işleminin, normal bir gelişim olarak, yaşamın üç ya da dördüncü aylarında ortaya çıkıp birkaç ay sonra en yüksek düzeyine eriştiğini ve ilk yılın bitimine kadar olan dönemde de kademeli olarak ortadan kaybolduğunu belirtir (Kernberg 1966). Mahler ve arkadaşlarına (1975) göre ise, sınır hastaların bölmeyi kullanmalarının kökenleri, ayrılma-bireyleşme evresinin 15-24. aylar arasındaki “rapprochement” alt evresinde yer almaktadır.

Bölmenin en açık görünümü, dış nesnelerin “tümüyle iyi” ve “tümüyle kötü” olarak bölünmesi ve bir nesnenin bir uçtaki bölmeden diğerine ani ve tümünden değişebilir olmasıdır. Bu durumda belirli bir insana yönelik tüm duygu ve kavramlar ani olarak tam tersine çevrilir. Karşıt kendilik kavramları arasındaki aşırı yineleyici salınım, bölme düzeneğinin bir diğer görünümüdür (Kernberg 1984).

Tümgüçlülük

Tümgüçlülük kavramı, ilkel bir fantezi, savunma düzeneği ve patolojik bir ruhsal yapıya gönderme yapar. Tümgüçlülük, ilk olarak, çocuksu düşünce ve ilkel kültürlerde büyüsel düşüncenin temel bir özelliği olarak Freud tarafından tanımlanmıştır. Freud (1913, 1921), tümgüçlülüğü, birincil narsisizm durumuna ve engellenme koşulunda arzusun halüsinatuvar doyumuna bağlamıştır. Düşüncenin bu birincil biçimi, psikopatolojide, özellikle de obsesif düşüncede patolojik bir tümgüçlü düşünme biçimi olarak ortaya çıkar. Daha sonraki gelişme-

lerle birlikte, tümgüçlülük, psikozlarda bir savunma işlemi, gerçeği değerlendirmenin kayborduğu koşullarda büyüsel düşünceinin sürekliliğinin bir yönü olarak tanımlanmıştır.

Melanie Klein'in (1946) yaşam ve ölüm dürtüleri arasında erken dönemdeki mücadelelerle bağlantılanan ilkel savunmalar ve nesne ilişkileri tanımı, düşünceinin tümgüçlülüğünü de içerir. Bu savunma, Klein tarafından, ayrılık ve bağımlılığın yadsındığı kendilik ve nesne arasındaki kaynaşmanın tümgüçlü fantezisi yoluyla hasete karşı bir savunma ve yansıtılmalı özdeşleşme yoluyla da nesnenin tümgüçlü kontrolü ile ilişkilendirilir.

Winnicott (1971), başka bir açıdan yaklaşarak, "bebek ve anne"nin özgün ayrılaşmamış yapısını tarif eder ve bebeğin tüm gereksinimlerinin karşılandığı tümgüçlülük hissine odaklanır. Anne, başlangıçta bebeğe neredeyse yüzde yüz uyum göstererek, bebekte, kendi memesinin onun bir parçası olduğu yanılsamasının doğmasına fırsat tanır. Annenin bebeğin gereksinimlerini "yeterince iyi" olarak karşılaması, bebeğin, kendi yaratma kapasitesine karşılık gelen bir dış gerçeklik olduğu yanılsamasına neden olur. Ancak, zaman içerisinde, bebek, tahammül edebileceği kadar hayal kırıklıkları ile karşılaştıkça, dışarıdaki nesnelerin gerçekliğini farkına varacak ve gücünün bazı şeylere yetip, her şeye yetmeyebileceğini kabullenmek durumunda kalacaktır. Bebek, ilkel tümgüçlülükten engellenme ve bağımlılığın yaşanmasına giden bu yolda bir geçiş nesnesi oluşturmaya yönelir. Bebeklikteki bu ara bölge, çocuk ile dünya arasında bir ilişkinin başlaması için zorunludur.

Kernberg'e göre (1967, 1975), tümgüçlülük bölme düzeneği ile yakından ilişkilidir. Değersizleştirme ile birlikte bu savunma düzeneğini kullanan hastalar, idealleştirilmiş “büyüsel” bir nesneyle sıkı sıkıya sarılacakları bir ilişki kurma gereksinimleri ile büyüsel biçimde tümgüçlü olduklarını ortaya koyan fantezi ve davranışlar arasında gidip gelirler. Kernberg, her iki tarafın da kötü ve “zulmedici” nesnelere karşı korunma olarak, idealleştirilmiş ve güçlü “tamamıyla iyi” bir nesneyle özdeşleşmeleri temsil ettiğini belirtir. Böyle bir hasta, idealleştirilmiş kişiye zalimce, ona sahipmiş gibi davranmaktadır. Bu nedenle de, idealleştirilmiş dış nesneye görünürde boyun eğildiği zamanlarda bile, hastanın altta yatan tümgüçlülük fantezilerinin gözlenebildiği görülür. Kernberg'e göre, sınır kişilik örgütlenmesi olan hastaların ortaya koydukları güvensizlik ve aşağılık duygularının altında da çoğu zaman büyülenmeci ve tümgüçlü eğilimler bulunmaktadır.

Kernberg, tümgüçlülüğü, yukarıda da yer aldığı gibi, ilkel idealleştirme ve değersizleştirme düzenekleriyle iç içe ele alır.

İlkel İdealleştirme ve Değersizleştirme

İlkel idealleştirme, Kernberg tarafından önerilmiş bir savunma düzeneğidir. Kernberg'e (1967, 1975) göre, bu düzenek, dış nesneleri, kişiyi “kötü” nesnelere karşı koruyabileceğinden, kendi saldırganlığının ya da başka nesnelere yansıttığı saldırganlığının bu nesneleri kirletemeyeceği, bozamayacağı ya da yıkamayacağından emin olabilmek için “tamamıyla iyi” görme eğilimidir. İlkel idealleştirme, gerçekçi olmayan, tamamıyla iyi ve güçlü nesne imgeleri yaratır; bu da

benlik idealinin ve üstbenliğin gelişimini olumsuz etkiler. Kernberg, ideal nesnenin bir işlevini de, saldırganlığa karşı korunma ve narsisistik gereksinimlerin doğrudan doyumu için, idealleştirilmiş nesnenin büyüklüğünü paylaşma ve tümgüçlü özdeşleşme olarak açıklar. Kernberg burada, idealleştirmenin altında tümgüçlülüğün yattığına dikkati çeker. İlkel idealleştirme, daha sonraki idealleştirme biçimlerinin bir habercisi olarak kabul edilir.

Kernberg (1967, 1975), dış nesnelerin değersizleştirilmesini, kısmen de olsa, tümgüçlü olmanın doğal sonucu olarak görmektedir. Eğer bir dış nesne daha fazla doyum ya da koruma sağlayamazsa, bırakılır ve gözden çıkartılır. Değersizleştirme düzeneğine, hastanın gereksinimlerini engelleyen nesnenin kindarca yok edilmesi ya da nesnelerin korkulan ve nefret edilen “zulmediciler” olmalarını engellemek amacıyla da başvurulabilmektedir. Kernberg, ayrıca, hastanın geçmişindeki önemli nesnelerin değersizleştirilmesinin, içselleştirilmiş nesne ilişkilerinde ve özellikle de üstbenlik oluşumu ve bütünleşmesi üzerinde hasar verici, ciddi etkiler oluşturduğuna dikkati çeker.

İçe Yansıtma ve Yansıtma

Başlangıçta benliğin ana ilgisi, “saf” bir haz durumunu sürdürme yönündedir (Freud 1915). Benliğin ilk yargısı, yenebilir olan ile yenebilir olmayanı ayırmak şeklinde olur. Benlik tarafından kabul edilmenin ilk biçimi yutmak, ilk reddetme ise tükürmektir (Freud 1925). Yutma, içe almanın (incorporation) ilk biçimi olup daha sonraki içe yansıtma

için bir model olarak işlev görür. Gelişim ilerledikçe, anal evre yansıtma (projection) savunma düzeneği için birincil saplanma noktası olur. Dışkının tutulması ve dışarı atılması, istenmeyen benlik içeriğinin yansıtılması işlemi için bedensel bir model olarak kabul edilebilir.

İlk içe yansıtma sadece doyum elde etmek için yapılır ve oral bağımlılık evresine karşılık gelir. Gelişim ilerledikçe, içe yansıtma çevre üzerinde tümgüçlülüğün ya da nesneleri benliğin buyruğu altına almanın bir aracı olarak kullanılır. Bu düzeneğin nihai şekli, çocuğun sadistik ve yıkıcı dürtüleriyle bağlantılı çevre ile başa çıkmasının bir biçimi olarak görülür.

İçe yansıtmanın psikopatolojiye yol açabilen bir görünümü, yas ve yasın depresyonla ilişkisi bağlamında karşımıza çıkar. Freud, “Yas ve Melankoli” (1917) isimli eserinde, yas tutma sürecini, “nesnenin gölgesinin benliğin üzerine düştüğü” bir yitirme durumu olarak tanımlar. Nesne kaybindan sonra serbest kalan libido başka bir nesneye yönelmeyerek benliğe çekilmektedir. Bu da, terkeden nesne ile benliğin bir özdeşleşme kurmasına neden olur. Bu yolla, nesne kaybı, benliğin bir kaybına; benlik ile sevilen nesnenin çatışması ise, benliğin içindeki eleştirel bir etkinlik ile özdeşleşme yoluyla değişikliğe uğramış benlik arasındaki bir yarılmaya dönüşür. Freud bu eserinde, özdeşleşmeyi içe yansıtma terimi yerine kullanmaktadır. “Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi” (1921) isimli eserinde ise, Freud, melankolide benliğin iki parçaya bölündüğünü; parçalardan biri diğerine öfke duyarken, ki bu parça vicdanı içermektedir, ikincinin içe yansıtmayla değişikliğe uğradığını ve kaybolan nesneyi içerdiğini belirtir.

Anne Freud'un (1936) tanımladığı saldırganla özdeşleşme, içe yansıtma ve yansıtma düzenekleri rol oynar. Saldırganla özdeşleşme, genellikle dışarıdan gelen eleştiri şeklindeki bir tehdit karşısında kullanılır. Çocuk saldırganın saldırganlığını benimsemekle, tehdit edilenden tehdit eden konumuna geçer; devraldığı saldırganlığı, saldırganlık beklediği kişiye yöneltir. Çocuk bu düzeneği kullanarak, dışarıdan gelen bir eleştiriyi kendi davranışlarının kapsamına alır, içselleştirir ve bu içselleştirmelerle üstbenliğin biçimlenmesine gerekli malzemeyi sağlar. Eleştirinin içe yansıtıldığı anda, suç dışarıya, çevreye kaydırılır. Saldırganla özdeşleşme düzeneği, başka bir savunma aracılığıyla, suçun yansıtılmasıyla tamamlanır. Çevredeki suçluya karşı duyulan öfke, kişinin kendi suçluluk duygusunun bir öncülüdür. Üstbenlik gelişimiyle birlikte, sertlik dışarı değil, içeri yöneltilecek, böylece dışarıya karşı olan hoşgörüsüzlük azalacaktır. Saldırganla özdeşleşme düzeneği, bir anlamda, içe yansıtma ile yansıtmanın özel bir bileşimidir.

Yansıtma, ilk olarak katlanılmaz yaşantıyı bastırmayı, ardından yaşantıyı nesnenin üzerine yansıtmayı, son olarak da savunma çabasını güçlendirmek için kişiyi nesneden ayırmayı ya da uzaklaştırmayı içerir.

Yansıtmanın klasik kuramı, Freud (1911) tarafından, Schreber olgusundaki paranoyanın analizi sırasında geliştirilmiştir. Paranoid hasta, diğer erkeklere karşı erotik duygular beslemekte; ancak bu duyguları, benlik ve üstbenlik için kabul edilebilir bulunmamaktadır. Sonuçta, aşk nesnesine olan aşkı nefrete dönüşür. Saldırgan dürtülerin de, üstbenlik için kabul edilemez durumda olması, hastanın düşmanlığının

yansıtmaya uğratılmasına neden olur. Hasta artık “ondan nefret etmiyorum”, “o benden nefret ediyor” demektedir.

Anna Freud (1936), yansıtma düzeneğini açıklamak üzere, annesine karşı duyduğu nefret duygularını ifade ederse, annesinin aşkını yitirmekten korkan, annesinin verebileceği cezalardan çekinen genç bir bakıcı kız örneğini verir. Genç kız, bir süre, anneyi sevilen bir nesne olarak tutarken, yer değiştirmeyi kullanarak yaşamında daima şiddetle nefret edilen bir ikinci kadına yer verir. Ancak, yer değiştirme düzeneğinin yeterli olamamasıyla, o ana kadar dışarıya yönelttiği nefreti, bu kez mazoşistik bir şekilde kendi kişiliğine yöneltir. Bu yöntemin de dürtüleriyle başa çıkmada yeterli olamamasıyla, genç kız, yansıtma düzeneği kullanarak, sevdiği kadın nesnelere duyduğu nefreti, bu kişilerin kendisinden nefret ettikleri inancına dönüştürmeyi seçer. Böylelikle de, annesine beslediği nefret gibi kötü duygular yüzünden suçlu olan kötü bir çocukken, haksızlık ve eziyet edilen bir çocuk olur. Bu örnekte görüldüğü gibi, yansıtma düzeneği kullanılarak, yansıtılan “kötü” kısımla bağ koparılmış ve kaygı, suçluluk uyandırmadan katlanılabilir hale gelmiştir. Ancak, genç kızın bu düzeneği kullanmaya başlamasıyla, kişiliği, yaşamını çok fazla zorlaştıracak olan paranoid bir çizgi kazanmıştır.

Klein’ın (1929) yansıtma üzerine olan erken dönem görüşleri, Freud’un “Haz İlkesinin Ötesinde” makalesinden köken alır. Klein, Freud’u takiben, ölüm dürtüsünün, hem libidoya (yaşam dürtüsü) karşıt olarak, hem de ona bağlanarak, yaşamın başından beri var olduğunu ileri sürmüştür. Kendi iç yıkıcılığının yıkımından kaçmak için, organizmanın narsisistik ya da kendilik yönelimli libidosu, yıkıcı dürtüleri dışarıya

atmaya, nesnelere yöneltmeye çalışır. Bununla birlikte, dışarıya atılamayan ölüm dürtülerinin kalıntılarına karşı, ruhsallık içi savunmalar harekete geçer. Bunun sonucunda, çocuksu benlikte, ölüm dürtüsü ile ilişkili bir anksiyete olarak hissedilen aşırı bir gerginlik oluşur; bu da birbirinden ayrı iki parçanın olduğu bir bölünmeye neden olur.

İlk birkaç ayda, çocuğun sadistik dürtüleri hem annenin memesine hem de onun bedeninin içine yönelir; onu boşaltmayı, yutmayı ve parçalamayı amaçlar. Klein (1935), bebeğin gelişiminde içe yansıtma ve yansıtma düzeneklerinin uygulandığını belirtir. Klein'a göre, başından beri, benlik, prototipinin anne memesi olduğu “iyi” ve “kötü” nesneleri içe yansıtıyor; doyum sağladığında anne memesi “iyi”, engelleyici olduğunda “kötü” oluyordu. Nesneler de, aynı şekilde, çocuğun saldırganlığı üzerlerine yansıttığı ölçüde kötü olurlar.

İçe yansıtma ve yansıtma işlemlerinin erken dönemdeki baskınlığı, Klein'ın paranoid-şizoid konum (position) olarak tanımladığı, zulmedici nesnelerden temel bir korkuya neden olur. Bu tarzda zulüm görme korkularına ek olarak, çocuk, aşk nesnelere karşı, giderek onları kaybetme korkusuna yol açan bir özlem duyar. Klein bu durumu depresif konum olarak tanımlar. Bu aşamada artık kısmi değil bütün olarak yaşantılanan aşk nesnesinin içe yansıtma, iyi nesnenin kötü nesneler ve onunla ilişkili yıkıcı dürtüler tarafından tahrip edilebileceği konusunda kaygı ve üzüntüye neden olur. Bu durumda, benlik, depresif durumla ilgili acı çekmekten kaçmak için iyi nesnelere sığınacaktır: Bunu, ya içe yansıtılmış nesnelerin yardım ve koruma gücüne aşırı inanma şeklinde içteki “iyi” nesnelere; ya da dış nesnelerin idealleştirilme-

si ya da bunlara aşırı bağlanılmasına, sonuçta da benliğin zayıflamasına yol açacak şekilde dıştaki “iyi” nesnelere kaçarak yapar (Klein 1935).

Sonuçta, Klein, Freud’un yansıtma kavramını, patolojik semptom oluşum düzeniği olarak işlev görme düzeyinden, ruhsal gelişimin merkezindeki bir işleme doğru geliştirmiştir.

Yansıtımlı Özdeşleşme

Kişi katlanamadığı ruhsallık içi yaşantılarını bir nesneye yansıtır ve yansıttığı ile empatiyi sürdürür. Bir yandan da, katlanılmaz yaşantılara karşı sürekli bir savunma çabası içinde nesneyi kontrol etmeye çalışır ve bilinçdışı olarak, nesneyle güncel bir etkileşim içinde, onu, üzerine yansıtılanı yaşamaya yöneltir (Kernberg 1987).

Yansıtımlı özdeşleşme terimi ilk kez Melanie Klein (1946) tarafından kullanılmıştır. Klein (1946) yansıtımlı özdeşleşmeyi, paranoid-şizoid konum olarak isimlendirdiği yaşamın ilk yıllarında başlayan bir işlem olarak tanımlamıştır. Klein, bu kavramdan, belirli bir çeşit özdeşleşmeye yol açan, kendiliğin parçalarının bölündüğü ve diğer bir kişiye yansıtıldığı bir düzenek olarak söz eder. Bu işlem, yansıtılan parçaları aracılığıyla diğer kişiyi kontrol etme çabasını da içermektedir. Segal (1973), Klein’ın özgün yansıtımlı özdeşleşme tanımını şu şekilde yapar: Kendilik ve iç nesneler parçalara bölünür ve dış nesnelere yansıtılır; dış nesneler, yansıtılan parçalar tarafından sahip olunur, kontrol edilir ve yansıtılan parçalarla özdeşleşir. Yansıtımlı özdeşleşme, Klein’ın takipçileri Bion, Rosenfeld ve Segal tarafından geliştirilmiştir.

Yansıtımlı özdeşleşme, Kleinyen okulda her zaman önemli bir kavram olsa da, Kernberg'in (1967) sınır kişilik örgütlenmesi üzerine olan çalışmasıyla yaygın olarak tanınır olmuştur.

Yansıtımlı özdeşleşmenin yapısı, yansıtılanın ne olduğuna göre değişir. Bu arada önemli bir ayrım, kendilik tasarımlarının ya da dürtülerin yansıtılması ile nesne tasarımlarının ya da üstbenliğin yansıtılması arasında yapılır. Genelde, kendilik tasarımlarının yansıtılmasının, nesne tasarımlarının yansıtılmasından daha ilkel bir işlem olduğu düşünülür. Kendilik tasarımlarının yansıtılmasının sık olduğu durumlar, sınır ve psikotik bozukluğu olan kişiler için tipiktir. Bu durumlar, özellikle de psikanaliz uygulanırken gelişen aktarım sırasında nevrotik kişilerde de görülür; ancak bu kişilerde bu düzenekler sık ve baskın bir özellikte değildir (Goldstein 1991).

Nesne tasarımlarının yansıtılması, farklı bir olgudur. Geleneksel olarak, aktarımın, geçmişin gerçek ilişkileri, fantezi ilişkileri ve her ikisine karşı olan savunmaların bir yinelemesi; nesne tasarımlarının bir yansıtılması olduğu düşünülür. Nesne tasarımlarının yansıtılması, yer değiştirme ile eş anlamlı kullanılmaktadır (Goldstein 1991).

Ogden (1979), yansıtımlı özdeşleşmeyi üç aşamalı olarak tanımlamıştır: İlk aşama, kişinin bir parçasının, kişiyi içerden kontrol edecek şekilde, diğer kişiye yansıtılması fantezisini içerir. Yansıtılan parça, içerden kendiliği tahrip etme tehdidi oluşturduğu ya da kişi o parçanın kendiliğinin diğer yönleri tarafından saldırı tehlikesi altında olduğunu hissettiği için, kişinin kurtulmak istediği bir şeydir. Bu noktada, yansıtma ile yansıtımlı özdeşleşme arasında bir ayrım yapılır. Yansıtımlı özdeşleşmede, yansıtılan, yansıtmanın alıcısı ile uyum içinde-

dir; bu teklik duygusu kendilik ve nesne tasarımlarını bulanıklaştırır. Yansıtma, tersine, yansıtan yansıtmanın alıcısına yabancılaşır ve onun tehdidi altındadır.

İkinci aşama, yansıtanın, alıcıya, yansıtma ile uyum içinde düşünmek, hissetmek ve davranmak üzere baskı yaptığı bir kişilerarası etkileşimdir. Ogden'e göre, böyle bir etkileşim olmazsa yansıtma özdeşleşmeden söz edilemez.

Üçüncü aşamada, yansıtma, alıcı tarafından psikolojik olarak işlemlendikten sonra, yeniden içselleştirilir. Yeniden içselleştirme işleminin yapısı, yansıtanın olgunluk düzeyine bağlıdır ve içe yansıtmanın ilkel tiplerinden özdeşleşmenin olgun formlarına kadar değişiklik gösterebilir. Yeniden içselleştirme, yansıtana, geçmişte sadece kurtulabilmeyi arzu ettiği bir dizi duygu ve fantezisi için, başa çıkmanın yeni yollarını edinme gücü verir.

Aşağıda, Ogden'in yansıtma özdeşleme için tanımladığı aşamalar, terapi ortamı üzerinden, bir örnekle açıklanmıştır:

“Bay A, mesleğinde başarılı ve saygı duyulan bir kişi olmasına karşın, terapide kendini sıklıkla mesleki olarak yetersiz ve başarısız olarak ifade ediyor; bu nedenle de iş arkadaşları tarafından küçümsendiğini belirtiyordu. Bay A, terapistinin de kendisini, yetersiz ve değersiz olarak gördüğünü ve o doğrultuda davrandığını belirtmeye ve giderek bu görüşünde ısrar etmeye başlar. Artık terapistinin kendisi gibi hissetmesini sağlayacak şekilde davranmakta; terapi sırasında sıklıkla, terapistinin kendisiyle yetersizliği ve değersizliği konusunda aynı fikirde olduğunu gerçek kabul eden açıklamalar getirmektedir. Terapist ise, kendini yoğun bir duygusal baskı altında hissetmektedir.”

Yukarıda aktarılan örnek, Ogden'in tanımlamasındaki ilk iki aşamayı içermektedir. Bay A, bu aşamalarda, terapistle girdiği etkileşim içinde, terapistin yansıtma- larını kabul etmesini sağlamaya çalışmaktadır. Terapistin, Bay A'nın yansıtma- larını alıp onlardan en az düzeyde etkilenmesi ve Bay A'nın başarılı ve yetkin biri olduğuna yönelik başlangıçtaki görüşle- rini sürdürmesi, yansıtma- lı özdeşleşmenin üçüncü aşamasına giden yolu açacaktır. Terapi ilerledikçe, Bay A'nın yansıtma- ları, terapistin başlangıçtaki görüşlerine uygun olarak değiş- me uğrayacak ve bu uyarlanmış yansıtma- ların, Bay A tarafın- dan tekrarlayan şekilde yeniden içselleştirilmesi, Bay A'ya, kendilik tasarımı- nı, terapistin görüşüne uygun olarak değiş- tirmesi olanağını verecektir. Bu sürecin sonunda da, Bay A giderek kendini daha başarılı ve yeterli olarak hissetmeye başlayacaktır.

Yadsıma

Yadsıma, acı verici ya da hoşnutsuzluk oluşturan düşünce, duygulanım ve algılara karşı bilinçdışı bir savunma düzene- ğidir. Bu kavram, koşula ve çerçeveye bağlı olarak farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Yadsıma, kişinin acı verici gerçeklikten sözcüklerde, fantezilerde ve eylemlerde kaçındı- ğı durumları kapsar.

Sigmund Freud ve Anna Freud'un yadsıma üzerine olan yazılarında, bu kavramın dış gerçeklik algısının yadsınması eylemiyle sınırlı olduğu görülür. Fenichel, Hartmann ve Jacobson gibi yazarlar, iç gerçekliğin unsurlarının da yadsı- nabildiğini ortaya koymuşlardır. Yadsımanın, gerçekliğin ağır

düzeyde çarpıtılmasından, küçük ya da seçici olarak çarpıtılmasına kadar giden biçimleri olduğu bilinmektedir. Bu da, yadsımanın, nevrozlardan psikozlara kadar giden geniş bir yelpazede kullanılabilmesini gündeme getirir.

Etkili bir bastırma oluştuktan sonra, benlik, gerçekliğin nesnel algısının varlığını reddeder. Bastırmayla ilişkili olarak dış gerçekliğin tümünden reddi, bir yadsımadır. Yadsıma, bu yönüyle, bastırmanın altında yatan temel bir savunma düzeneği olarak kabul edilebilir.

Freud (1925), "olumsuzlama"yı (negation) üst düzey bir yadsıma düzeneği olarak kullanır. Freud'a göre, bastırılmış bir durumun, bastırmanın gevşemesi sonrasında bilince çıkarken olumsuzlanması söz konusudur. Örneğin, hasta rüyasında "bir kadın" gördüğünden bahsederken "annem değildi" derse, aslında o kadının annesi ile ilişkili olabileceği fikri bilince yaklaşmış ama muhtemelen uyandıracak kaygı nedeniyle yadsınmıştır. Böylece, bastırılmış imge ya da düşünce, bilince olumsuzlandığı bir durumda çıkabilmiş olur. Freud, olumsuzlamayı, bastırılmış olan kabullenilmese de, onun farkına varılmasının bir yolu olarak görmektedir.

Fantezide yadsıma, Anna Freud (1936) tarafından, çocukluk dönemine özgü bir savunma düzeneği olarak tanımlanmıştır. Bu düzenek, Anne Freud'a göre, gerçeğin yadsınıp yeni biçimiyle kabul edilmesini sağlamaktadır ve uygulandığı zaman gerçeği değerlendirme yetisini kısıtlayıcı bir yanı vardır. Başlangıçta fanteziler anksiyeteye karşı savunma amacıyla kullanılırken, gerçeği değerlendirme yetisinin gelişmesiyle birlikte, fantezi ve gerçek yan yana yaşayamaz hale gelir. Fantezide yadsıma, fallik dönemin ötesine taşma-

malıdır. Erişkin dönemde ortaya çıkarsa, benliğin gerçeklikle olan ilişkilerinin önemli ölçüde sarsılmasına neden olur.

Anna Freud (1936) söz ve davranışla yadsımadan, çocukluk dönemine özgü olan bir savunma düzeneği olarak söz eder. Fantezide yadsımadan farkı, dış gözleme daha açık olmasıdır. Fantezide yadsımayla aynı dönemde uygulanır. Bu yöntem, ancak gerçekliği değerlendirme yetisinin yanında, ona zarar vermeden bulunabildiği sürece kullanılabilir. Erişkin benlik örgütlenmesinin tamamlanmış olduğu koşullarda bu yöntem kaybolur ve ancak, gerçekle bağlantının çok bozulup gerçekliği değerlendirme yetisinin işlemez hale geldiği durumlarda yeniden ortaya çıkar. Söz ve davranışla yadsıma yöntemine, fantezide yadsıma söz konusu olmayan, çevre tarafından bir kısıtlama uygulanır. Bu düzeneğin kullanılmasının iç koşulu, gerçekliği değerlendirme yetisiyle uyuma; dış koşulu ise çevrenin çocuğun oyunlarına gösterdiği hoşgörüdür.

Kernberg, sınır kişilik örgütlenmesi olan hastaların bulunduğu yadsıma tipik bir örnek olarak, duygusal olarak bağımsız iki bilinç alanının “karşılıklı olarak yadsınması”nı verir. Bölme ile ilişkili olan bu düzenekte, kişi, kendi ya da başkaları hakkındaki algıları, düşünceleri ve duygularının, başka zamanlarda olanlarla tamamen karşıt olduğunu farkındadır; ancak bu iki benlik hali arasında duygusal bir bağ kuramamakta ve entelektüel olarak farkında olduğu yadsıdığı alanı, duygusal yaşantısının geri kalan kısmıyla bütünleştirememektedir.

Kaynakça

- Akvardar, Y., Çalak, E., Etaner, U., Hürol, C., Sunat, H., Tükel, R., Üçok, A., Yücel, B., *Psikanalitik Kurama Giriş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Brenner, C., *An Elementary Textbook of Psychoanalysis*, International Universities Press, New York, 1973.
- Fenichel, O., *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, W.W. Norton & Company, New York, 1945.
- Freud, A. [1936] *Ego ve Savunma Mekanizmaları*, Almanca'dan çeviren: Y. Erim, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.
- Freud, S. [1894] *The Neuro-Psychoses of Defence*, Standart Edition, Volume III, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standart Edition, Vol. VII, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1909] *Notes Upon a Case of Obsessional Neurosis*, Standart Edition, Volume X, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1913] *Totem and Taboo*, Standart Edition, Vol. VII, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1915] *The Unconscious*, Standard Edition, Vol. XIV, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1915] *Instincts and their Vicissitudes*, Standart Edition, Volume XIV, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1915] *Repression*, Standart Edition, Vol. XIV, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1920] *Beyond the Pleasure Principle*, Standard Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1921] *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Standart Edition, Volume XVIII, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1923] *The Ego and the Id*, Standart Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1925] *Negation*, Standard Edition, Volume IXX. Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Volume XX, Hogarth Press, London, 1986.

- Goldstein, W.N., Clarification of Projective Identification, *American Journal of Psychiatry*, 148: 153-161, 1991.
- Kernberg, O.F., Structural Derivatives of Object Relationships, *International Journal of Psychoanalysis*, 47: 236-253, 1966.
- Kernberg, O.F., Borderline Personality Organization, *Journal of American Psychoanalytic Association*, 15: 641-685, 1967.
- Kernberg, O.F. [1975] *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*, İngilizce'den çeviren: M. Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kernberg, O.F., *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies*, Yale University Press, New Haven, 1984.
- Kernberg, O.F., Projection and Projective Identification: Developmental and Clinical Aspects, *Journal of American Psychoanalytic Association*, 35: 795-819, 1987.
- Klein, M. [1929] *Personification in the Play of Children*, Love, Guilt and Reparation and Other Works, 1921-1945, Delacorte, New York, 1975, s.199-209.
- Klein, M. [1935] *A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States*, Love, Guilt and Reparation and Other Works, 1921-1945, Delacorte, New York, 1975, s.262-289.
- Klein, M., Notes on Some Schizoid Mechanisms, *International Journal of Psychoanalysis*, 27: 99-110, 1946.
- Klein, M., The Mutual Influences in the Development of Ego and Id. *Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 51-53, 1952.
- Lichtenberg, J.D., Slap, J.W., Notes on the Concept of Splitting and the Defense Mechanism of the Splitting of Representations, *Journal of American Psychoanalytic Association*, 21: 772-787, 1973.
- Lustman, J., On Splitting, *Psychoanalytic Study of the Child*, 32: 119-153, 1977.
- Mahler M., Pine F., Bergman, A., *The Psychological Birth of the Human Infant*, Basic Books, New York, 1975.
- Ogden, T.H., On projective identification. *International Journal of Psychoanalysis*, 60: 357-373, 1979.
- Segal, H., *Introduction to the Work of Melanie Klein*, Basic Books, New York, 1973.
- Winnicott, D. [1971] *Oyun ve Gerçeklik*, İngilizce'den çeviren: T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul. 1998.

AKTARIM VE DİNAMİKLERİ*

Kişinin analistine yönelttiği, en erken nesne ilişkilerinden kaynaklanan ve analitik ortamın yineleme zorunluluğunun etkisiyle yeniden canlanmış olan duyguların tümüne “aktarım” denilir. Çocukluğun önemli kişileriyle özgün bir ilişkisi olan ve o kişilerle bilinçdışı olarak ilişkisini sürdüren çocuksu arzular, analiz sürecinde analiste aktarılır. Böylece, arzular, korkular, savunmalar, suçluluk duyguları ve uzlaşma oluşumları biçimindeki erken çocukluğun temel çatışmaları, analizanın analist ile ilişkisinde yeniden ortaya çıkar.

Psikanalitik anlamda aktarımdan, ilk kez “Histeri Üzerine Çalışmalar”da söz edilmiştir. Hasta rahatsız edici düşüncele-
rini hekim figürü üzerine aktarmakta ve bu, bir “sahte bağlan-
tı” (false connection) yoluyla gerçekleşmektedir.¹ Aktarımdan daha sonraları Dora olgusunda söz edilir. Freud, bu yapıtında, psikanalitik tedavi sırasında yeni semptomların oluşumunun durdurulduğunu, ancak nevrozun üretici gücünün ortadan kaybolmadığını, bunun, aktarım denilen ve çoğu bilinçdışında olan özel bir zihinsel yapının yaratılmasında yer aldığını belirtir.² Bu ifade daha sonra tanımlanacak olan “aktarım

* “*Psikanaliz Yazıları*, 17, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008”de yer alan “Aktarım ve Dinamikleri” başlıklı yazının, son bölümünde değişiklik yapılmış şeklidir.

¹ J. Breuer, S. Freud [1893-1895] *Studies on Hysteria*, Standart Edition, Volume II, Hogarth Press, London, 1986, s.302.

² S. Freud [1905] *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*, Standart Edition, Volume VII. Hogarth Press, London, 1986, s.116.

nevrozu” kavramının habercisidir. Burada, yeni semptomların oluşumunun durdurulması, hastanın aktarım nevrozu içindeyken dış dünyaya ait sorunlarının yatıştığı şeklindeki klinik gözleme karşılık gelir. Freud, aktarımı patolojik zihinsel ürünün yeni bir türü olarak görmektedir.

“Aktarımın Dinamikleri” yapıtında, Freud, aktarımın analikle sınırlı olmadığını belirtir. Freud’a göre, aktarımın, analizdeki nevrotik kişilerde, analizde olmayanlara göre, çok daha yoğun olarak ortaya çıkması, psikanalize değil, nevrozun kendisine atfedilir.³ Dora olgusunda vurgu analizin etkisi üzerine iken, burada daha çok nevrozun aktarıma katkısı üzerinde durulur. Freud’a göre, aktarımda, bilinçdışı duygular tanınmaktan çok yeniden üretim ve boşalım arayışı içindedir.

Freud, sonraki yapıtında, hastanın nevrozunun yerini, terapötik çalışmayla iyileştirilebilen aktarım nevrozunun aldığını söyler.⁴ Aktarım böylece hastalık ile gerçek yaşam arasında, birinden diğerine geçişin olduğu ara bölge yaratır. Bu yeni durum, hastalığın tüm özelliklerini üzerine alırken, her noktada müdahale edilebilir olan yapay bir hastalığı temsil etmektedir.

Freud, otobiyografisinde, aktarımın (gerçekte aktarım nevrozunun), aşırı tutkulu olduğunda ya da düşmanlığa dönüştüğünde direncin temel araçlarından biri haline geldiğinden, hastanın çağrışım gücünü felç ederek tedavinin başarısını tehlikeye düşürdüğünden söz eder.⁵ Ancak, Freud’a göre,

³ S. Freud, [1912] *The Dynamics of Transference*, Standart Edition, Volume XII. Hogarth Press, London, 1986, s.101.

⁴ S. Freud [1914] *Remembering, Repeating and Working Through*, Standart Edition, Volume XII. Hogarth Press, London, 1986, s.154.

⁵ S. Freud [1925 (1924)] *An Autobiographical Study*, Standart Edition, Volume XX. Hogarth Press, London, 1986, s.42.

aktarımdan kurtulmaya çalışmanın bir anlamı yoktur; aktarım olmadan analiz mümkün değildir.

Böylece, Freud'un yazılarında, aktarım nevrozunun, sağlıklı bir yaşama geçiş kadar, analiz çalışmasına karşı bir direnç olabildiğini de görürüz. Freud, son dönem yapıtlarında aktarım nevrozu terimini kullanmaz. Yine bu döneminde, aktarımda hastanın tüm çatışmalarının ortaya konması ve çözülmesinin mümkün olmadığını belirtir.⁶

Aktarım ve Aşk

Freud, aktarımın, insan aklının evrensel bir görüngüsü olduğuna ve aslında, insanın çevresi ile ilişkisinin bütününi belirlediğine işaret eder.⁷ Kişinin çocukluğun dürtüsel arzularından köken alan ruhsal çatışmaları, erişkin yaşamındaki ilişkilerinde yer aldığı gibi, aynı nedenle, analist ile olan ilişkisinde de yer alacaktır. Analizan, çatışmalarının doğası nedeniyle, analisti hakkında hiçbir duygu ya da düşünceye sahip değilmiş gibi görünebilir; analistine yönelik duygu ya da düşüncelerini inkâr edebilir, görmezden gelebilir ya da bunlara karşı kendini savunabilir. Ancak, tüm bunlar aldatıcıdır. Analist ile ilişkide ortaya çıkan ilgisizlik, bilinç düzeyinde duygunun yokluğu, şüphecilik, zıtlasma, kendini çekme aktarımın birer görünümü olarak alınır.

Her erişkin nesne ilişkisinde görülen ve her birinin doğasını belirleyen bilinçdışının dürtüsel türevleri ve bunlara

⁶ S. Freud [1937] *Analysis, Terminable and Interminable*, Standart Edition, Volume XXIII. Hogarth Press, London, 1986, s.233.

⁷ S. Freud [1924] *An Autobiographical Study*, 1925, a.g.y., s.42.

eşlik eden duyguların, diğer bir ifadeyle çocukluktan köken alan bilinçdışı çatışmaların, psikanaliz ortamında diğer bir duruma kıyasla daha farklı olduğu söylenemez. Hatta, çocukluk kökenli ruhsal çatışmaların öneminin, analizan ile analist arasındaki ilişkide, diğer ilişkilerdekinden daha büyük olduğunu söylemek de mümkün değildir. Freud'un ifade ettiği gibi, aktarım aşkı ile sıradan bir aşk arasında temel bir psikolojik fark yoktur.⁸ Çocukluğa ait etmenlerin etkisindeki dinamikler, her ikisinde de aynıdır.

Analitik bir ilişkiyi bir başkasından ayıran aktarımın dinamikleri değil, onun ilişkideki yeri; analistin aktarıma karşı tutumu ve onu nasıl kullandığıdır. Kişinin cesaretlendirilme, öneri veya cezalandırılma gibi istemlerini dikkate alan akraba veya arkadaş ilişkilerinden farklı olarak, analist, analizanın bu türden yaklaşımlara neden gereksinim duyduğunu bilmek ister ve bu şekilde de, ona, istemlerinin arkasında yatan güdüleyicileri keşfetmesi konusunda yardımcı olur.

Analist ile Analizan Arasındaki Özel İlişki ve Analitik Tutum

Analist ile analizan arasındaki ilişki, özel bir ilişkidir. Analistle ilişkide, geçmişte bağımlılık ilişkisi içinde olunan kişilerle yaşanan duygu ve düşünceler canlanır. Eğer kişi, geçmişinde bu ilişkileri kendisini besleyen, eğiten, kendisine önerilerde bulunan bir tarzda olumlu yaşamışsa, analist ile de öyle yaşayacaktır. Yine de tüm bireylerde, genellikle

⁸ S. Freud, [1915] *Observations on Transference-Love (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis III*, Standart Edition, Volume XII, 1986, s.168.

aşkın, nefretin ve çiftedeğerli duyguların karışımı olan bir tortu vardır ve her analist tüm bu duygulardan payını alır.

Analist, aktarımın, analizanın bütün ilişkilerinde kendisini gösterdiğini bildiğinde, sonuçlarına daha nesnel bir biçimde bakabilir. Eğer kişi, analistini, bağlanabileceği bir ebeveyn gibi yaşamak isterse, daha özerk bir kişi olmasını amaçlayan müdahalelerine karşı savaş açacak; analistini, rakip kardeşi yapmak isterse, analistin müdahalelerini kardeş savaşlarını sürdürmek için bir araç olarak görecektir.

Analistin “gerçek kişiliği”, analizan ile kurulan terapötik ilişkide ne ölçüde önemlidir? Bu sorunun yanıtı; analistin kişiliğinden çok, analizanın onu nasıl algıladığı ve ona ne şekilde tepki verdiğiyle ilgilidir. Analist bu yönden, analizanın zihinsel etkinliği için bir uyaran olarak görülebilir. Analizanın bu kişiliğe olan tepkisi, ona gerçek olanın ne olduğu söylemek yerine, çözümlenmelidir. Bu, analistin görünüşü, tutumu, konuşma biçiminin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Bunlar önemlidir; ancak bunların etkilerinin, herhangi iki kişide ya da farklı zamanlarda aynı kişide benzer olmayacağı unutulmamalıdır.⁹

Analizdeki bir kişiye “doğal davranmak”, herhangi bir toplumsal durumda ya da farklı bir tedavi ortamında doğal davranmakla aynı şey değildir. Tedavinin etkinliği, analistin analitik tutumunu sürdürmesine bağlıdır. Cesaretlendirme, ikna, öğüt verme, onaylamama ya da azarlama gibi yaklaşımlar,

⁹ C. Brenner, *Psychoanalytic Technique and Psychic Conflict*, International Universities Press, New York, 1976, s.126.

analiz sürecini hızlandırıyor gibi görülebilir. Bazen, semptom düzeyinde bir iyileşme de söz konusu olabilir. Ancak, bu tür yollarla analizanın “kötü” analitik davranışını denetim altına almasına çalışılması, istenmeyen bir durumdur. Analistin analitik olmayan bu tarz tutum ve davranışları, aktarımı karmaşık bir hale getirir. Bunlar çok sayıda olduğunda ise, aktarım çözümlenemez bir düzeye gelebilir. Analizanın “iyi” analitik davranıştan her sapması, diğer semptomlar için olduğu gibi, ruhsal çatışmanın bir sonucudur; çatışmanın etkin olduğunu gösterir ve en azından çatışmanın ne olduğu konusunda önemli ipuçları verir. Analizanın belirli bir konudan ya da hayatının belirli bir dönemi üzerine konuşmaktan kaçınma arzusu ya da belirli düşüncelerini belirtmekte başarısız kalması, üzerinde düşünmek ve konuşmak için analizanın dikkatine sunulması gereken şeylerdir; denetim altına alınması, bastırılması ya da üstesinden gelinmesi değil, çözümlenmesi gerekir.¹⁰

Olumlu ve Olumsuz Aktarımlar

Freud, aktarımın analiz sırasında kaçınılmaz olarak geliştiğini ve iki yolla analitik çalışmaya yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Bu yollardan ilki, aktarımın, analizan için, bilinçdışını, çocuksu arzularını ve çatışmalarını gözlemlemek ve onları duygu düzeyinde şimdide yaşamak için bir araç ve fırsat olmasıdır.¹¹ Diğeri ise, analistin, analizanın çocuksu

¹⁰ A.g.y., s.121.

¹¹ S. Freud [1912] *The Dynamics of Transference*, a.g.y., s.108.

çatışmalarının yeniden yapılandırılmasına karşı direncini yenmek için, olumlu aktarımı kullanmasıdır.¹²

Olumlu aktarım, olumsuz aktarımdan ayrılmalı ve bu iki çeşit aktarıma farklı yaklaşılmalıdır. Olumlu aktarım kendi içinde ikiye ayrılır; bilince girebilen dostluk ve sevgi içeren duyguların aktarımı ve bu duyguların bilinçdışı uzantılarının aktarımı. Analiz, ikincilerin erotik kaynaklara kadar gittiğini gösterir. Sempati, güven duyma, hoşlanma gibi duygular cinsellikle bağlantılıdır; cinsel amaçlarının azaltılması yoluyla, cinsel arzulardan gelişir. Psikanaliz, gerçek yaşamda hayran olduğumuz ve saygı duyduğumuz kişilerin, bilinçdışımızın cinsel nesneleri olabildiğini gösterir.¹³

“Olumsuz aktarım”, daha ayrıntılı incelenmeyi hak etmektedir. Psikonevrozlarda, sevgi yüklü aktarımlar, düşmanca olanlar ile yan yana bulunmakta ve sıklıkla eşzamanlı olarak aynı kişiye yöneltilmektedir. Bu olguya “çiftedeğerlilik” denmiştir. Çiftedeğerlilik, bir noktaya kadar normal görülebilir; ancak yüksek dereceleri nevrotik kişilere özgüdür.¹⁴

Analizanın sitem ve suçlamaları, kendini analistten ayırmak yönünde bir çaba olarak da görülebilir. Bu durum, kendini ebeveyninden ayırmak ve farklı kılmak için onları eleştiren bir ergenin tutumuna benzetilebilir. Freud bir makalesinde, analizden sonra, analistin olumsuz aktarımın önemini anlamadığı, onu ortaya çıkarmakta başarısız kaldığından

¹² S. Freud [1916-1917] *Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture XXVII Transference)*, Standart Edition, Volume XVI., Hogarth Press, London, 1986, s.445.

¹³ S. Freud [1912] *The Dynamics of Transference*, s.105.

¹⁴ A.g.y., s.106.

yakınan bir hastasından söz eder.¹⁵ Söz konusu analiz, Ferenczi'nin analizidir. Freud, hastasının, analizin seyri sırasında olumsuz aktarımını ortaya koymadığını ve bu nedenle de tedavi olmadığını söyleyerek, kendini savunur. Freud sıklıkla, olumlu aktarımın analizin motoru olduğunu düşünmüştür. Bununla birlikte, olumsuz aktarım da, aktarımın bir parçası olan telkine son verdiğinden, bireyin yapılanmasında önemli bir yer tutar.¹⁶

Bir Direnç Olarak Aktarım

Freud aktarımın dinamiklerine iki yönden yaklaşır: İlkinde aktarım ve nedenleri genel bir çerçevede ele alınır. İkinci- si ise, psikanalitik tedavide aktarım ve taşıdığı özel yoğunluğun nedenleri üzerinde durulur.¹⁷ Freud, genelde aktarımın iki nedeninden söz eder: Herkes çocukluğunda, yaşamı boyunca düzenli olarak yineleyen örüntüler olarak ortaya çıkan “aşkını yaşama”nın belirli yollarını edinir. Bilinçdışı saplantıların neden olduğu libidinal doyum yokluğu, kişinin karşısındakine yönelttiği libidinal gereksinim ve beklentiyi yaratır. Freud’a göre, psikanalitik tedavide aktarımın oynadığı özel rol, dirençle ilişkisi içinde açıklanır.

Freud, analizde aktarımın oynadığı rol konusunda iki önemli gözlemde bulunur: Bunlardan ilki, yüceltilmiş olumlu aktarımın direnci yenmek açısından en önemli güdüleyici güç olduğudur. Aktarım olumsuz ya da cinsel olduğunda dirence

¹⁵ S. Freud, *Analysis, Terminable and Interminable*, 1937, a.g.y., s.378.

¹⁶ F. Roustang, *Transference: Terminable, Interminable*, *The Psychoanalytic Review*, 76:140-147, 1989.

¹⁷ S. Freud [1912] *The Dynamics of Transference*, a.g.y., s.97-108.

dönüşmektedir; çalışma devam edecekse, analiz edilme ve çözülme gerekliliği doğar. Aktarım, bir yandan analiz için bir tehlike, bir direnç olarak ortaya çıkarken, aynı zamanda da, analizanın, çocukluk nevrozunun yeniden canlandırılması yoluyla çocukluğun bastırılmış yaşantılarını hatırlayabilmesinin en önemli aracı konumundadır. İkinci önemli gözlem, aktarımın, daha iyi koşullar altında çocukluğun yeniden yaşanmasına, daha önce patolojik olarak reddedilenin, şimdi bilince girebilmesine olanak sağlaması üzerinedir. Bunu mümkün kılan da, erişkin benliğinin artık daha fazla olan gücü ve analistin anlayışlı ve nesnel yaklaşımıdır.¹⁸

Bu iki gözlemde, Freud, analizin temel işlevinin bilinçdışını bilinçli kılmak ya da direnci yenmek olduğunu vurgular. Ancak, burada temel bir ayrım ortaya çıkmaktadır; ilkinde, bastırılmış, reddedilmiş geçmiş, geçmişe ait bir şey gibi bilinçli olurken; ikincisinde bastırılmış olan, analist ile ilişkiye, yani şimdiye ait olarak ortaya çıkar. Bu farkın pratik bir sonucu, ilkinde aktarımın (olumsuz ve cinsel) hatırlama işlemine karşı bir direnç olarak değerlendirilmesi ve yorumlanması ve de hatırlamanın bir aracı gibi kullanılması; ikincisinde ise aktarımın, çalışmanın tamamlandığı bir alan olarak görülmesidir. İlkinde ana amaç hatırlamak iken, ikincisinde yeniden yaşamaktır.¹⁹

Analizde olan bir kişide aktarıma karşı direnç, onun analistine yönelik cinsel ve saldırgan arzularıyla ilişkili hoşnutsuzluğa bağlı olan çatışmalarının bir sonucudur. Çatışmanın

¹⁸ H. Racker, Notes on the Theory of Transference, *Psychoanalytic Quarterly*, 23:78-86, 1954.

¹⁹ A.g.y.

yoğunluğu ve hoşnutsuzluk derecesi, birbirine yakın olgular-
dır. Altta yatan çatışma ne kadar yoğunsa, onunla ilişkili
hoşnutsuzluk o kadar fazla, analize karşı direnç de o kadar
büyük olacaktır.

Olumlu ya da olumsuz nitelikte olsun, aktarımın gelişimi-
ne sadece çeşitli biçimlerdeki dirençlerle karşı konulmaz;
aynı zamanda aktarımın kendisi de bir direnç olarak görülebi-
lir.²⁰ Freud, başlangıçta aktarımı, bastırılmış materyali hatır-
lamaya bir engel olarak almıştır. Analizde olan kişiler, analis-
ti geçmişteki bir figür gibi algılayarak, hoşlarına gitmeyen
duygu ve anılarla karşılaşmayı savuşturmuş olurlar. Bu şekil-
de, ebeveynleri ve diğer aile üyeleriyle bir kavgayı sürdürme
arzularının farkına varıp onları tanımaktan çok, ebeveynlerine
ait nitelikleri analistlerine atfeder ve sonra da analistlerini
kışkırtıcı, reddedici veya yönlendirici olarak görürler. Akta-
rım böylece, bir yanda sözel hatırlamayla ilişkili olarak bir
direnç, diğer yanda çocuksu çatışmaların öğelerinin kavran-
ması için eşsiz bir yoldur.

Telkin ile Aktarımın İlişkisi

“Sahte bağlantılar”, histerideki bir fikir ile bir fiziksel
semptom arasındaki sahte ilişkinin, fikrin fikir ile olan ilişki-
sindeki karşılığı olarak ilk kez “Savunmanın Psikonevrozla-
rı”nda kullanılmış,²¹ daha sonra “Histeri Üzerine Çalışma-
lar”da obsesyonlar, fobiler ve yeni bir kavram olarak aktarım

²⁰ H. Thoma, H. Kachele, *Psychoanalytic Practice*, Springer-Verlag, Berlin, 1985, s.52.

²¹ S. Freud [1894] *The Neuro-Psychoses of Defence*, Standart Edition, Vo-
lume III, Hogarth Press, London, 1986, s.52.

açıklanırken geliştirilmiştir.²² “Kendi kendine telkin” ise, Freud’un “sahte bağlantı” kavramı gibi, bir çağrışımın bilinçten uzaklaştırılmasına bağlı olan ve yanlış bir yeni çağrışım içinde sonlanan ruhsal bir süreçtir.²³ Kendi kendine telkin, özneyi telkin edilebilir kılan, başka bir ifadeyle, sahte fikirleri/dış telkinleri kabul etmeye yatkınlaştıran ruhsal disosiasyon süreci olarak görülebilir. Bu özelliği nedeniyle de Freud, dış telkinlerin, gerçekte, sadece öncesinde bir iç kendi kendine telkin varsa ortaya çıktığı üzerinde durur. Freud, “Otobiyografik Bir Çalışma”da, aktarımın, hipnoz yapanların “telkin edilebilirlik” olarak isimlendirdikleriyle aynı dinamikteki bir etken olarak görülebileceğini belirtmiştir.²⁴ Freud’un erken dönemlerinde “sahte bağlantı” olarak tanımladığı aktarımın kökeni, “kendi kendine telkin” kavramına kadar gitmektedir.

Freud, aktarım konusunda telkinin muhtemel etkisine büyük önem verir.²⁵ Aktarım ile telkin ilişkisi iki yanlıdır: Bir yandan, telkin aktarımdan çıkar. Freud, aktarımın etkisiyle telkin altına girme olgusunu gelişimsel ilkörneklerine doğru izlemiş ve bu durumu, çocuğun ebeveynine bağımlılığı olarak açıklamıştır. Buna göre, kişi, terapistin telkinini ebeveyn telkininin bir türevi olarak algılar. Telkin altında kalma, edilgen bağımlılığa bir “gerileme” olarak da alınabilir. Bu bağımlılığın anlamı, kişinin, dışarıdan birisine kuvvetle ya da tümüyle bağımlı olması ve onun aşıladıklarını ya da telkinle-

²² J. Breuer, S. Freud [1893-1895] *Studies on Hysteria*, a.g.y., s.302.

²³ G. J. Makari, A History of Freud's First Concept of Transference, *International Review of Psychoanalysis*, 19:415-432, 1992.

²⁴ S. Freud [1924] *An Autobiographical Study*, 1925, a.g.y., s.42.

²⁵ S. Freud [1916-1917] *Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture XXVII Transference)*, a.g.y., s.446.

rini özümlemesidir. Diğer yandan, telkin, aktarıma yön vermek için kullanılan bağımsız bir araçtır. Analistin, aktarımı bir araç olarak kullanabilmesi için, aktarımın dışında bir konuma gereksinimi vardır. Telkin, bu yönüyle, aktarım üzerinde bir etki oluşturan ve onu biçimlendiren bir araç özelliğindedir.²⁶

Analitik tedavi, çatışmaların semptomlara neden olduğu yere, köklere doğru giderek etkisini gösterir ve telkini bu çatışmaların sonuçlarını değiştirmek için kullanır.²⁷ Analitik tedavi, hem analistten hem de analizandan, iç dirençlerin kaldırılması için uygulanan bir dizi çalışmanın gerçekleştirilmesini talep eder. Bu dirençlerin yenilmesiyle, kişinin zihinsel yaşamı sürekli olarak değişir. Dirençlerin yenilmesi çalışması, analitik tedavinin ana işlevidir.

Diğer telkine dayalı terapilerde, aktarım, dikkatlice korunur ve dokunulmadan bırakılırken, analizde ise enine boyuna kesilip biçilen bir durumdadır. Analitik tedavinin sonunda, aktarımın ortadan kaldırılması gerekir. Eğer başarlarsa, bu, telkine değil, iç dirençlerin yenilmesinin telkin yoluyla başa- rılmasına ve kişide iç değişikliğin oluşturulmasına bağlıdır.

Aktarım Arzuları Tarafından Güdülenen Davranış ve Eyleme Dökme

Aktarım arzuları tarafından güdülenen davranış, her analizde sıkça görülür. Kişinin analiz seansı dışındaki eylemlerini

²⁶ H. Thoma, Kachele, H., 1985, a.g.y., s.55.

²⁷ S. Freud [1916-1917] *Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture XXVII Transference)*, a.g.y., s.451.

bildirmesi ve onlarla ilgili çağrışımları, aktarım hakkında önemli bir bilgi kaynağı, aynı zamanda da aktarımla ilgili varsayılanların doğrulanmasının önemli bir yoludur. Bu bağlamda da, bu tür davranışlar; düşler, fanteziler ve semptomlar kadar kullanışlıdır. Analizde olan kişinin işvereniyle, yöneticisiyle ya da gündelik yaşantısındaki bazı kişilerle yaptığı kavga- lar, analistiyle bilinçdışı kavga etmek arzusunun bir sonucu olabilir. Benzer biçiminde, çocuksu cinsel arzular tarafından güdülenen bilinçdışı analistine ücret ödememe isteği, kişinin seans ücretini ödemeyi unutmaması ya da geciktirmesi sonucunu doğurabilir. Başka bir kişide ise, aktarım arzuları, analiz dışında yeni bir aşık olma durumuna yol açabilir.

Analitik ortamın dışındaki eylemler, sıklıkla aktarım arzula- rı ve çatışmaları tarafından güdülenir ve sıradan analitik ma- teryal iken, içlerinden bir kısmının özel bir isimle tanımlanma- sının tek bir nedeni vardır; bunlar analize kapalıdır ve belirli bir dereceye kadar analizin gelişimini olumsuz etkilerler. Çözümlelenebilirlerse, sadece aktarımın bir görünümü olarak kalırlar ve özel bir isimle adlandırılmalarına gerek yoktur; çözümlenemezlerse, “eyleme dökme” olarak tanımlanırlar.²⁸

Hiçbir analitik materyal, tümüyle çözümlenebilir değildir. Kimse, kişinin ruhsal çatışmalarının dinamikleri ve kökenleri hakkında herşeyi anlamayı beklememelidir. Uzun süren ve başarılı olan bir analizin sonunda bile, henüz yanıtlanmamış sorular kalacaktır. Dinamik açıdan, çözümlenebilir eylemler ile daha az çözümlenebilir eylemler arasında, ilkinin analizde

²⁸ C. Brenner, *Psychoanalytic Technique and Psychic Conflict*, 1976, a.g.y., s.123.

yararlı, ikincisinin ise analitik çalışma için bir engel oluşturması dışında, bir fark yoktur.

Bir yorumun geçerlik ölçütü, meydana gelen değişikliğin derecesidir. Zamanında yapılan geçerli bir yorum, hastanın daha sonraki çağrışımlarında ve tüm davranışlarında kendini gösteren dinamik bir değişikliğe yol açar.²⁹ Analizanın aktarım arzuları ve çatışmalarının yorumlanmasında aşırı gecikme ise, analitik olarak üstesinden gelinemez aktarım davranışının yaygın bir nedenidir. Aslında, bir yorum sunmanın tek bir doğru zamanı yoktur. Doğru zamanlama, kişi hazır olmadan çok önce ya da kişinin hazır olmasından çok sonra yorum yapılmamasıdır. Eğer analist, analitik olarak üstesinden gelinemez aktarım görünümüleriyle ya da diğer bir ifadeyle eyleme dökme ile karşılaşır, kendisine sorması gereken sorulardan biri, aktarımın önemli yanlarından birini doğru zamanda yorumlayıp yorumlamadığı olmalıdır.³⁰ Bu açıdan eyleme dökme, aktarımının yorumlanmasında çok fazla gecikilmesinin sonuçlarından biridir. Freud, aktarımın görünümünün algılanması, anlaşılması ve yorumlanmasının önemini, ilk kez, yorumlamadaki hatası hastalarından birinin ani olarak tedaviyi bırakmasıyla sonuçlandığında farkına vardığını belirtir.³¹

Sonuç olarak, aktarımı yorumlamada aşırı gecikmenin, analizan tarafında az ya da çok bir dirence neden olduğu ve

²⁹ O. Fenichel, *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*, Routledge and Kegan Paul, London, 1945, s.32.

³⁰ C. Brenner, *Psychoanalytic Technique and Psychic Conflict*, 1976, s.125.

³¹ S. Freud [1905] *Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria*, a.g.y., 1986, s.1-122.

bazı olgularda bu direncin, “eyleme dökme” adı verilen özel bir tarzda ortaya çıktığı söylenebilir.

Dürtü Kuramı Açısından Aktarım ve Çözümlemesi

Kişinin aşk gereksinimi gerçeklik tarafından tümüyle doyurulmaz ise, kişi, libidinal isteklerini, karşılayabileceğini düşündüğü her yeni kişiye yöneltir. Kısmen doyumsuz olan bir kişinin, beklemede olan libidinal yatırımı, analist figürüne yönelecektir.

Freud, nevrotik bir kişinin, haz alma ve verimli olma kapasitesine sahip olamadığının altını çizer.³² İlkinin nedeni, libidonun herhangi bir gerçek nesneye yöneltilmemiş olması; ikincisinin nedeni ise fazla miktarda enerjinin libidoyu bastırma altında tutabilmek ve libidonun saldırılarını savuşturabilmek amacıyla kullanılıyor olmasıdır. Benliği ile libidosu arasındaki çatışma sona erer ve libidosu benliğinin hizmetine girerse, o kişi sağlıklı olacaktır. Terapötik amaç, libidoyu, şimdiki bağlantılarından serbestleştirmeyi ve bir kez daha benliğin hizmetine vermeyi hedefler. Nevrotik kişinin libidosu, o sırada sadece yedek doyumun mümkün olduğu semptomlara bağlanmıştır. Semptomları çözmek için, başlangıçlarına doğru gidilmeli, ortaya çıkmalarına neden olan çatışmalar yeniden oluşturulmalı, geçmişte kişinin emrinde olmayan güdüleyici güçlere, farklı bir sonuca varmaları konusunda yol gösterilmelidir. Bu faaliyetin can alıcı bölümü, analist-analizan ilişkisinde, yani aktarımda, eski çatışmaların “yeni baskısı”nda yaratı-

³² S. Freud [1916-1917] *Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture XXVII Transference)*, a.g.y., s.457.

lır. Böylece, aktarım, birbiriyle mücadele eden güçlerin, bir kez daha karşı karşıya geldiği bir savaş alanıdır.

Bu süreçte, kişinin gerçek hastalığının yerini, yapay olarak oluşturulmuş aktarım hastalığı; libidonun çeşitli gerçekdışı nesnelerinin yerini, analistin kişiliğinde, tek ve bir kez daha imgesel bir nesne alır. Bundan sonra, analizanın daha önceki hastalığıyla değil, yeni yaratılanla ve öncekinin yerini alan dönüştürülmüş nevrozla ilgilenildiğini söylemek yanlış olmaz. Eski hastalığın yeni baskısı başından itibaren izlenir, kökeni ve gelişmesi gözlemlenir. Bu süreçte, semptomlar özgün anlamlarını terkeder ve aktarımla ilişkili yeni bir anlama sahip olurlar. Bu yeni ve yapay nevroza hakim olmak, kişiyi tedaviye getiren hastalıktan kurtarmak ile yan yana gider.

Analiz sürecinde, terapötik faaliyet iki evreye ayrılır: İlkinde, bütün libido semptomlardan aktarıma doğru yöneltilir ve orada yoğunlaştırılır. İkincisinde, mücadele bu yeni nesne etrafında sürdürülür ve libido analistin şahsında geçici nesnesinden bir kez daha serbestleştirildiğinde, ilk nesnelere geri dönmeyerek benliğin hizmetine girer. Arzu edilen değişiklik, bu yeniden oluşturulmuş çatışmadaki bastırmanın ortadan kaldırılması, böylece libidonun bir kez daha benlikten bilinçdışına çekilmesinin önlenmesidir. Bu süreçte, libidoyla bir uzlaşma sağlanır; ona bazı doyum olanakları verilir ve “yüceltme” yoluyla libidonun amaçları yeniden düzenlenir.

Psikanalizde, gerçek içgörü ve ruhsal değişiklik, sadece aktarımın bir yönünün yorumlanmasıyla oluşturulabilir. Gerek analist gerekse analizan, aktarımı tedavinin bir gerçeği olarak aldıkça ve sürekli aktarım yanıtları ile çalıştıkça,

analizanın çatışmalarının doğasını değerlendirme şansını yakalayacaktır. Aktarım yoluyla, kişiye, duygularının şimdiki durumdan ve analistin kendisinden kaynaklanmadığı, onların, önceki yaşantıların tekrarı olduğu gösterilmektedir. “Aktarım nevrozu”, analizanın, analitik ortamdaki algılarının kaba çarpıtmalar olduğunu anlamasıyla çözülür.³³

Ruhsal Gerçeklik ve Geçmişin Yinelenmesi Olarak Aktarım

Aktarımı, basitçe, yineleme kompulsiyonunun bir görünümü ve doyurulmamış dürtülerin, çözülmemiş çatışmaların bir yer değiştirmesi olarak görmenin yeterli olmayacağı açıktır. Söz konusu yineleme ve yer değiştirmede, bilinçdışı fanteziler etkin olarak yer alırlar. Hasta, analistine ebeveyni gibi davranır, yorumlar annesinin memesinden süt alır gibi keyiflendirir ya da iğdiş edici babanın saldırıları gibi korkuturken, gerçekçi bir algıdan ya da mantıklı bir düşünceden yola çıkmaz; tümüyle bilinçdışı çocuksu fantezilerin buyruğu altındadır ve bu yönde davranır. Tüm dürtüler, tüm duygular, tüm savunma biçimleri, işte bu zihinsel yaşama sunulan, ona yönünü ve amacını gösteren fanteziler içinde yaşanmaktadır.³⁴

Freud’un aktarım kavramı, esas olarak kişinin, geçmişe ait olanları hatırlamak yerine, şimdide analistle yaşadığı, geçmişe ait nesnelerle ilişkisinin bir yinelemesi üzerine şekillenir. Freud, “Psikanalize Giriş Konferansları”nda, analiz sürecinde aktarım yoluyla, yinelemeyi hatırlamaya dönüştürmekten söz

³³ H. Thoma, H. Kachele, a.g.y., 1985, s.54.

³⁴ P. Heimann, Dynamics of Transference Interpretations, *International Journal of Psychoanalysis*, 37:303-310, 1956.

eder.³⁵ Burada üzerinde durulması gereken nokta, yinelemenin, gerçekte yaşanmış ilişkilerle sınırlı tutulmaması gerektiğidir. Aktarılan aslında ruhsal gerçekliktir; bu da en derin düzeyde, ruhsal gerçeklik ile ilişkili bilinçdışı arzu ve fantezilerdir. Hastalar yaşadıkları geçmiş olayların bir dökümünü verirlerken, geçmiş yaşantılarının çeşitli çarpıtmalara maruz kalmış olduğu gerçeği dikkate alınmalıdır. Bu, dış gerçeklik ve fantezi arasındaki iç içe geçmişliği, bir anlamda da aktarımın basitçe bir yineleme olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

³⁵ S. Freud [1916-1917] *Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture XXVII Transference)*, a.g.y., s.444.

KARŞIAKTARIM: ANLAMI VE ANALİZDEKİ YERİ*

Freudyen Açıdan Karşıaktarım

Aktarım, tanıımı itibarıyla, psikanalistler arasında genel olarak kabul görmüşken, aynı durumun karşıaktarım (countertransference) için geçerli olduğundan söz etmek zor görünüyor. Karşıaktarım kavramına, çeşitli yazarlarca, ilk kez ortaya atıldığı tarihten bu yana farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu kavramın, ilk kez, Freud tarafından, hastanın aktarımıyla dinamik bir biçimde bağlantılandırılarak tanımlandığını görüyoruz. Freud'un karşıaktarım üzerine olan ilk değinisi, 1910 tarihli "Psikanalitik Terapinin Gelecekteki Olasılıkları" isimli makalesinde geçen, "analistin bilinçdışı duyguları üzerinde hastanın etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan karşıaktarımın farkına vardık" cümlesidir.¹ Freud, analistin, kendisindeki karşıaktarımı tanıması ve onun üstesinden gelmesi konusunda ısrarcı olmaktan yanadır. Hiçbir psikanalistin kendi karmaşalarının ve dirençlerinin izin verdiğiinden daha öteye gidemeyeceğini belirtir ve analistin faaliyetine otoanaliziyle (self-analysis) başlaması ve hastaları üzerinde gözlemlerini yaparken sürekli olarak onu daha derinlere taşımasının gerekliliğinin altını çizer. Freud'a göre, otoanalizinden sonuç alamayan bir kişi, hasta-

* *Psikanaliz Yazıları*, 6, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

¹ S. Freud [1910] *The Future Prospects of Psycho-Analytic Therapy*, Standard Edition, Volume XI, Hogarth Press, London, 1986, s.144

ları analizle tedavi etme düşüncesini terketmelidir.² Freud, iki yıl sonra, analistin kendi bilinçdışını alıcı bir organ gibi hastanın verici bilinçdışına çevirmesi gerektiğinden söz eder.³ Aynı yazıda, analistin "psikanalitik arınma"dan geçmesinin ve hastanın anlattıklarını kavramasını engelleyen kendi karmaşalarının farkında olmasının gerekliliği üzerinde durur.⁴ Bu metinlerde, Freud'un otoanalize vurgu yaptığını görmekteyiz. Aslında, bu konuda çok da ısrarcı değildir. Daha sonraları, analist olarak gereksinim duyulan nitelikleri kazanabilmek için, diğer bir kişi tarafından analiz edilmenin gerekliliği üzerinde duracaktır.⁵

Freud, "Analitik Teknik Üzerine Öneriler"de, analistin emosyonel soğukluğunun analiz için öneminden söz ederken, cerrah gibi davranmakla ilgili bir metafora yer verir. Burada, analistin emosyonel soğukluğunun analizde iki taraf için de en uygun durumu oluşturduğundan söz etmekte ve bunu, analistin kendi emosyonel yaşantısını koruması, hastanın ise daha fazla miktarda yardım alabilmesiyle ilişkilendirmektedir.⁶ Aynı yazıda, gerçek psikanalizin nasıl olması gerektiği üzerinde dururken "ayna gibi yansıtmak" ifadesine başvurur.⁷ Psikanalizi kullanarak hastalarını tedavi etmeye başlayan

² A.g.y., s.145.

³ S. Freud, *Recommendations for Physicians Practising Psychoanalysis*, 1912, Standard Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986, s.115.

⁴ A.g.y., s.116.

⁵ S. Freud [1937] *Analysis Terminable and Interminable*, Standard Edition, Volume XXIII, Hogarth Press, London, 1986, s.248.

⁶ S. Freud, *Recommendations for Physicians Practising Psychoanalysis*, 1912, a.g.y., s.115.

⁷ A.g.y., s.118.

genç ve tutkulu psikanalistler için önerilerde bulunduğu bu satırlarda, hekimin hastalarına bir ayna gibi opak olmak zorunda olduğu ve hastalarına sadece kendisine gösterileni göstermesi gerektiğinden söz etmektedir.

Freud, "Aktarım Aşkı Üzerine Gözlemler" isimli makalesinde ardı ardına başvurduğu hekimlere aşık olan bir hastadan söz eder.⁸ Freud'a göre, psikanalitik kuramın temellerinden birini oluşturan aşık olma olgusu, analistin ve hastanın tarafından yaklaşılarak, iki farklı bakış açısıyla ele alınabilir. Analist için bu olgu, değerli bir açıklama, aynı zamanda da karşıaktarıma eğilim gösterme açısından bir uyarı anlamı taşır. Analist, hastanın aşık olmasının, analitik ortam tarafından oluşturulduğunu ve kendi cazibesine atfedilmemesi gerektiğini bilmeli ve bunu her zaman hatırında tutmalıdır. Freud, aynı makalede, hastanın doyum talebine karşı durulması yönünde uyarıda bulunur ve ardından da, terapinin "yoksunluk" (abstinence) durumu içinde sürdürülmesi gerektiğinden söz eder.⁹ Terapist, hastası karşısında, karşıaktarımı denetim altında tutarak sağlayacağı "yansızlığını" (neutrality) terketmemelidir.

1923 yılında, Amerikan Psikanaliz Birliği'nin bir toplantısında, Adolph Stern, karşıaktarımı "analistin hastaya aktarımı" olarak tanımlar. Stern'in toplantıda sunduğu bildiri, bu

⁸ S. Freud, [1915] *Observations on Transference-Love (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis III)*, Standart Edition, Volume XII, Hogarth Press, London, 1986, s.160.

⁹ A.g.y., s.165.

konuda yazılan ilk makalelerden biridir.¹⁰ Stern, aynı zamanda da, analistin tepkilerinin, hastanın aktarımıyla aynı kökene sahip olduğunu ilk kez ortaya koyan kişidir.¹¹ Stern'e göre, analistin karşıaktarımı, hastanın aktarımında olduğu gibi, analistin bastırılmış, çocuksu materyaline sahiptir. Stern, karşıaktarımın kendisini, aktarımla aynı biçimde ortaya koyduğunu ifade ederek, aktarım ile karşıaktarım arasındaki benzerliğe dikkati çeker. Öte yandan, ikisi arasındaki farklılıktan da şu şekilde söz eder: "Analistin eğitimden geçmiş olması, kuramsal bilgisi ve güncel klinik deneyimi, karşıaktarımın etkinlik alanını, hastalarda ortaya çıkan aktarımla karşılaştırıldığında büyük oranda azaltmaktadır".¹² Stern, karşıaktarımın analitik süreci engellediği şeklindeki klasik görüşe sahiptir. Yazar, tekniğin hatalı kullanımının nedeninin, sıklıkla, dirençlere sahip olan analistin hastanın bilinç-dışında yer alan etkinliklerine, sanki onlar bilinçli olarak belirlenmiş ve şimdide yer alıyormuş gibi tepki vermesinde; özellikle de analistin aktarım olgusunu yanlış yorumlamasından yattığını belirtir.¹³

Fenichel, analistin, kendi geçmişi tarafından belirlenen "eyleme dökme" için hastayı kullandığı gibi, analitik ilişkiden doğrudan doyum sağlamak için de çaba gösterdiğinden

¹⁰ D.W. Orr, Transference and Countertransference: A Historical Survey, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2: 621-670, 1954, s.647

¹¹ J.T. McLaughlin, Transference, Psychic Reality, and Countertransference, *Psychoanalytic Quarterly*, 50: 639-664, 1981, s.644.

¹² A. Stern, On the Counter-Transference in Psychoanalysis, *Psychoanalytic Review*, 11: 166-174, 1924, s.168.

¹³ A.g.y., s.174.

söz eder.¹⁴ Fenichel'e göre, analistin libidinal dürtüleri, narsistik gereksinimleri ve anksiyeteye karşı savunmalarından daha az tehlikelidir ve analistin kendi analizinin etkisi ve dürüstlüğünden başka hiçbir şey analizin kötüye kullanımına karşı koruyucu değildir. Eğer analist, içinde ne olup bittiğini bilirse, sempati ya da antipatilerden kendini özgür kılamasa da, onları kontrol edebilecektir. Yazara göre analist, kırgınlık ya da hazzın, hastanın gözlemlenmesi ve dirençlerin anlaşılmasında, kendisini engellemesine izin vermemelidir. Fenichel bu noktada, eğitim analizi ve süpervizyonun önemine vurgu yapar; analizin analist tarafından gerçek ya da imgesel olarak kötüye kullanımının açık bir resmi, eğitim analizi ve analiz süpervizyonu yoluyla elde edilmektedir.¹⁵

Genel bir değerlendirmeye, Freud'un karşıaktarım üzerine olan görüşlerinin, yeteri kadar ayrıntılandırılmamış da olsa, geliştirdiği psikanaliz tekniğinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu çerçevede, bir iki noktanın altını çizmek önemli görünüyor: (1) Freud, karşıaktarımı, hastanın etkisiyle bilinç-dışında ortaya çıkan bir durum olarak tanımlar. (2) Freud'a göre karşıaktarımın tanınması ve üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Bunun için "otoanalizi" önerir. Bunu, daha sonraki gelişmeler ışığında, analistin kör noktalarından kurtulabilmesi için eğitim analizinden geçmesi olarak alabiliriz. (3) Karşıaktarımın denetim altında tutulması, üstesinden gelinmesiyle ilişkili gibi dursa da, ayrıca vurgulanabilir. Karşıaktarımın denetimi, en çok da, analizin "yoksunluk durumu"

¹⁴ O. Fenichel, Problems of Psychoanalytic Technique, *Psychoanalytic Quarterly*, 8: 164-185, 1939, s.183.

¹⁵ A.g.y., s.184.

içinde sürdürülmesi ve analistin hastasına karşı "yansızlığı" gibi psikanaliz tekniğinin temel unsurlarının yaşama geçirilmesi için gerekmektedir.

Özetle, karşıaktarımın, Freudyen bakış açısıyla, kurtulunması ya da denetim altına alınması gereken olumsuz bir anlam içerdiğinden söz etmek yanlış olmaz. Karşıaktarım konusunda ortaya konan görüşlerin, 40'lı yıllara kadar olan dönemde, Freud'un özgün karşıaktarım kavramından önemli farklılıklar içermediğini de, belirtelim.

Kleinyen Okul: Terapötik Bir Araç Olarak Karşıaktarım

40'lı yılların sonu ve 50'li yılların başlarında, psikanaliz topluluğunda karşıaktarıma yönelik ilginin belirgin biçimde arttığı görülür. Bu yıllar, aynı zamanda da karşıaktarım konusunda birbirine zıt iki görüşün mücadelesine sahne olmaktadır.¹⁶ Görüşlerden biri karşıaktarımın terapötik olmayan yanına dikkati çekerken, diğer görüş, analistlerin, karşıaktarım üzerinde çalışarak, terapi sürecini zenginleştirebilecek girişimleri yaşama geçirebileceğini ileri sürer.

Karşıaktarımın, etkili bir psikanalitik çalışma için bir engel oluşturduğu şeklindeki klasik görüşe karşı çıkanların arasında, Kleinyen okuldan gelen Heimann, Little, Racker'ın ismi öne çıkmaktadır. Karşıaktarım konusunda önemli katkıları olanların arasına, Kleinyen okulun dışından bir ismi, Winnicott'u da katabiliriz.

¹⁶ L. Epstein, A.H. Feiner, Countertransference: The Therapist's Contribution to Treatment - An Overview, *Contemporary Psychoanalysis*, 15: 489-513, 1979, s.490.

Kleinyen okuldan gelen yazarların, kuramlarında merkezi konumda olan yansıtma özdeşleşme (projective identification) ve içe yansıtma kavramlarının yardımıyla, karşıaktarım terapötik bir araç olarak yeniden tanımlamış oldukları görülmüyor.¹⁷ Heimann, hastada karşıaktarımın kökenlerini izlemiş ve onu, Kleinyen anlamda, yansıtma özdeşleşme olarak açıklamıştır. Kleinyen kuramda, analistin empati kapasitesi, psikopatolojinin altında yatan ve hastada bilinçdışı olarak süren yansıtma ve içe yansıtma özdeşleşme süreçlerini tanımasına bağlıdır.¹⁸

"Bütüncül" (totalistic) olarak isimlendirilen bu yaklaşımda, özetle, şu görüşler öne çıkartılabilir:¹⁹ (1) Karşıaktarım, analistin hastaya yönelik terapi sırasındaki tüm emosyonel tepkisini içermektedir. (2) Analistin hastaya tepkileri bilinçli ve bilinçdışı olabilir; hastanın aktarımına olduğu kadar gerçekliğine karşı da gelişir. (3) Bu yaklaşım, karşıaktarım daha geniş bir anlamda tanımlar ve terapide etkin bir teknik olarak kullanımını savunur.

Aşağıda, karşıaktarım konusunda, geleneksel çizgiden ayrılarak özgün katkılarda bulunan yazarlardan birkaçının görüşlerine yer verilmiştir.

¹⁷ S.M. Abend, Countertransference and Psychoanalytic Technique, *Psychoanalytic Quarterly*, 58: 374-395, 1989, s.379.

¹⁸ H. Thoma, H. Kachele, *Psychoanalytic Practice*, Springer-Verlag, Berlin, 1985, s.81-97.

¹⁹ O. Kernberg, Notes on Countertransference, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 13: 38-56, 1965, s.40.

Paula Heimann

Heimann, "Karşıaktarım Üzerine" isimli kısa makalesinde, karşıaktarımın basitçe analistin tarafındaki aktarım olduğu fikrini tartışmalı bulur; "karşı" teriminin ek etkenler ima ettiği görüşündedir.²⁰ Yazar, karşıaktarım terimini, terapistin hastasına karşı yaşadığı tüm duyguları kapsayacak şekilde kullandığını belirtir.

Heimann, analitik ortamda, analistin hastasına yönelik emosyonel yanıtlarını, analitik çalışma için en önemli araçlardan biri olarak görmektedir. Diğer bir ifadeyle, analistin karşıaktarımını hastanın bilinçdışının araştırılması için bir araçtır. Heimann temel varsayımını, analistin bilinçdışının hastaninkini anlaması üzerine kurar. Derin bir seviyeden gelen bu uyumlu ilişki, yüzeye, analistin hastasına yanıtında fark ettiği duygular, diğer bir ifadeyle karşıaktarım biçiminde çıkmaktadır.

Heimann'ın şu ifadesi karşıaktarım tanımı üzerinde önemli etkiler oluşturmıştır: "Analistin karşıaktarımını analitik ilişkinin sadece bir parçası değil, hastanın yaratısı, hastanın kişiliğinin bir parçasıdır."²¹ Heimann, bu cümleyle, karşıaktarım duygularının analistin içinden çıksa da, hastanın ürünü olduğunu; kendini karşıaktarıma daha çok açan analistin, ondan terapötik bir araç olarak daha fazla yararlanacağını ifade etmektedir.

²⁰ P. Heimann, On Counter-Transference, *International Journal of Psychoanalysis*, 31: 81-84, 1950, s.81.

²¹ A.g.y., s.83.

Heimann, psikanalitik çalışma için bir araç olarak görerek karşıaktarıma olumlu bir anlam yüklemiştir. Klasik yaklaşımda, analistin mümkün olduğunca kaçınması gereken, hastanın aktarım nevrozuna karşı güçlü bir nevrotik tepki olarak değerlendirilen karşıaktarım, böylece, analitik ilişkinin bir parçası olarak görülmeye başlanır.

Heinrich Racker

Racker'ın karşıaktarım kuramını ve karşıaktarımın klinik uygulamada kullanımını ele alışı, bu konudaki en kapsamlı ve özgün katkılardan biri olarak değerlendirilmektedir. Racker'ın karşıaktarımı ilgilendiren ve 1953 ila 1958 yılları arasında İngilizce psikanalitik dergilerde yayımlanan makaleleri, 1968 tarihli "Aktarım ve Karşıaktarım" isimli kitapta toplanmıştır. İspanyolca orijinallerinin ise biraz daha erken tarihlerde yayımlanmış olduğunu öğreniyoruz.²²

Racker, 1948'de, "Karşıaktarım Sorununa Katkı" isimli makalesinde, hastadaki aktarım nevrozunda olduğu gibi, analistte de karşıaktarım nevrozu geliştiğinden söz eder. Aynı yıllarda, klasik analistler arasında, hastaya yanıt olarak güçlü emosyonların ortaya çıkması, patolojik bir soruna işaret eden bir sapma (aberration) olarak görülmektedir.²³ Racker, analizdeki hastalar için yapılan aktarım ve aktarım nevrozu tanımlarının bir benzerinin, analistler için de yapılabileceğini düşünür. Bu doğrultuda da, analistin, kendi geçmişi tarafından belirlenen, hastasına yönelik tüm imge, duygu ve dürtüle-

²² L. Epstein, A.H. Feiner, 1979, a.g.y., s.495.

²³ A.g.y., s.495.

rini karşıaktarım, bunun patolojik düzeydeki ifadesini ise karşıaktarım nevrozu olarak adlandırır.²⁴ Yazara göre, karşıaktarım nevrozu, özgün nevrozlar ve aktarım nevrozundaki gibi, Oedipus karmaşası merkezli olarak gelişmekte ve bu düzeyde, her erkek hasta temel olarak babayı, her kadın hasta da temel olarak anneyi temsil etmektedir. Böylece, karşıaktarım nevrozunda ödipal durum çeşitli yönleriyle tekrarlanmaktadır. Racker, yazısında, karşıaktarımın oral ve anal düzeyleri üzerinde de durur ve bunlara ilişkin örnekler sunar.

Racker'a göre, karşıaktarımın nevrotik tepkileri ara sıra ortaya çıksa da, bunlara yatkınlık süreklidir. Karşıaktarım, hastanın yaşamındaki ve kişiliğindeki belli koşullar, analistteki belli iç ve dış koşullara denk düştüğünde ortaya çıkmaktadır. Racker, bu noktada şu soruyu sorar: Bu durumlar genel bir özellik olarak alınabilir mi? Yanıtı, karşıaktarımın genel bir geçerliliğe sahip olduğu şeklindedir. Kısaca, Racker'a göre, karşıaktarım nevrozu kaçınılmazdır.²⁵

Racker, karşıaktarım tepkilerini "doğrudan" ve "dolaylı" olarak iki grupta sınıflandırmıştır.²⁶ Doğrudan karşıaktarımında, hastalar, analist için, anne ya da babayı temsil ederler. Dolaylı karşıaktarım ise, içe yansıtılmış nesnelerin topluma, sosyal bir gruba ya da arkadaş, aile üyesi gibi bazı bireylere aktarımına gönderme yapar. Karşıaktarımın bu biçiminde, içe yansıtılmış nesneler, aynı zamanda, hastaya aktarılır; ancak, dolaylı bir

²⁴ H.A. Racker, Contribution to the Problem of Counter-Transference, *International Journal of Psychoanalysis*, 34: 313-324, 1953, s.313.

²⁵ A.g.y., s.316.

²⁶ A.g.y., s.318.

aktarımdır, bu. Racker, karşıaktarımın her iki biçiminin de, az ya da çok, belli oranlarda görüldüğünü belirtir.

Racker'ın karşıaktarım konusundaki bir diğer katkısı, ismini, Helene Deutsch'un "tamamlayıcı durum" (complementary position) teriminden ödünç alarak koyduğunu söylediği, "tamamlayıcı özdeşleşme" üzerine yazdıklarıdır.²⁷ Racker, analistin karşıaktarımını, Klein'ın kuramı çerçevesinde, benzeş (concordant) ve tamamlayıcı özdeşleşme olarak iki farklı sürece ayırır. Benzeş özdeşleşmede, analist, hastanın ruhsal aygıtının kendisinininkine karşılık gelen kısmıyla özdeşleşir; benlik ile benliğin, üstbenlik ile üstbenliğin, altbenlik ile altbenliğin özdeşleşmeleridir, bunlar. Analist böylece, kendi içinde, hastanınkiyle aynı yönde duygular yaşar. Benzeş özdeşleşme, hastanın düşünce ve duygularına empatik yanıtlar olarak alınabilir. Tamamlayıcı özdeşleşme ise, analistin hastanın aktarım nesnesiyle özdeşleşmesini tanımlar. Bu durumda, hasta kendi parental imagolarına ilişkin önceki duygularını tekrar yaşarken, analist hastanın anne ya da babasıyla aynı yönde duygular yaşamaktadır.²⁸

Analistteki tamamlayıcı özdeşleşmeleri açıklamak için, Klein'ın yansıtma özdeşleşme kuramından yararlanılabilir. Yansıtma özdeşleşme, bölme ve yansıtma şeklinde iki evreyi içeren, bilinçdışı ilkel, saldırgan özellikte kendini koruma işlemidir. Bu yolla, hasta kendisini, zararlı bir içe yansıtılandan ya da istenmeyen parçasından kurtarır ve ardından kişiliğinin bölünmüş yönüyle terapistle özdeşleşme kurar.

²⁷ H. Racker, The Meanings and Uses of Countertransference, *Psychoanalytic Quarterly*, 26: 303-357, 1957.

²⁸ H. Thoma, H. Kachele, 1985, a.g.y., s.93.

Terapist de, ardından, aynı duygu ve dürtüleri hastasına karşı hisseder. Örneğin, terapistin kendini kötü bir insan olarak hissetmesi sağlanırsa, onun normal eğilimi hastayı kötü olarak görmek olacaktır. Racker, böyle tepkilerin "kısasa kısas" kuralına göre, yani göze göz dişe diş verildiğini belirtir. Terapistin, hastanın yansıtılmış dürtü ve duygularını içeren "kısasa kısas" kuralını izleme eğiliminden kendini alıkoymasıyla, aktarım-karşıaktarım matrisini anlaması ve yorumlayıcı bir müdahale geliştirmesi için uygun bir zemin yaratılmış olur.²⁹

Margaret Little

Little, karşıaktarımın farklı anlamlarda kullanıldığından söz eder. Bunların ilki, analistin hastaya bilinçdışı tutumudur. Yazar, ikinci sırada, analistteki, hastanın analiste "aktardığı" ile aynı yolla hastaya bağlanan, o ana kadar analiz edilmemiş, bastırılmış ögelere yer verir. Bu bağlamda, analist, hastasını, geçici ve değişken bir biçimde, ebeveynini gördüğü gibi görmektedir. Karşıaktarımın üçüncü bir anlamı olarak, analistin hastanın aktarımını karşılamak için kullandığı bazı özgül tutum ya da düzenekler verilmiştir. Little, karşıaktarımı, son olarak, analistin hastasına yönelik bilinçli olanların da dahil olduğu, tüm tutum ve davranışlarını içeren bir anlamda kullanır.³⁰

Karşıaktarıma, psikopatolojisi ağır hastaların tedavisinde önemli bir yer veren Little, analistin hasta karşısında tutumu-

²⁹ L. Epstein, A.H. Feiner, 1979, a.g.y., s.497.

³⁰ M. Little, Counter-Transference and the Patient's Response to It, *International Journal of Psychoanalysis*, 32: 32-40, 1951, s.32.

na ilişkin çarpıcı ifadeler kullanır. Genç terapistlere atfen, psikotik hastalardaki tedavi başarısını, bilinçdışı dürtülerine belirli bir derecede özgürlük vermekten korkmamakla ilişkilendirir. Deneyimli terapistler için, (analizden geçmiş olmaları nedeniyle) bilinçdışı dürtülerine güvenmeyi ve hastanın terapi sürecine etkisini görmek üzere karşıaktarımın bilince getirmeyi, diğer bir ifadeyle de karşıaktarım dirençlerini yenmeyi önerir. Little, aktarım ve karşıaktarımın; hasta ve analist tarafından ayrı süreçlerde oluşturulmadığını, analitik çalışmanın bir bütün olması gibi, ortak çabanın bir sonucu olduğunu belirtir. Yazara göre, sadece terapist değil, hasta da analiste "ayna" tutmaktadır. Her biri yineleyen ve değişime açık, bir dizi yansımayı içeren aynalardır, bunlar.³¹

Little, bir yorum zamansız yapıldığında ya da yanlış bir vurgu içerdiğinde, analistin hatasını kabul etmesini ve hastasına hatasının bilinçdışı karşıaktarımındaki kökenlerini açıklamasını önerir. Yazar, ardından, bu tutumun, analizin gelişimi için temel olabileceğini ve hata yapmanın insana mahsus olduğunu göstererek analistin dürüstlüğü ve iyi niyetine yönelik güvenin artması gibi yararlı sonuçları olacağını belirtir.³²

Little, 1957 tarihli makalesinde, psikopatolojisi ağır hastanın, analistini, zayıf noktalarını ve sınırlarını bulmak üzere sürekli sınıdığını belirtir.³³ Aslında, bu, analistin kendi dürtüsel gerginliğiyle başa çıkmada yeterli benlik gücüne

³¹ A.g.y., s. 37.

³² A.g.y., s. 37.

³³ M. Little, 'R'—the Analyst's Total Response to his Patient's Needs, *International Journal of Psychoanalysis*, 38: 240-254, 1957, s.245.

sahip olup olmadığının sınanmasıdır. Eğer, hasta, analistin, hastasında ya da kendisindeki anksiyeteyi kaldıramadığını kanıtlarsa, hissettiğinin gerçek olduğunu düşünür; dünya, gerginliğinin boşaltılmasıyla parçalara ayrılacak ve dağılacaktır. Yazara göre, buradan çıkarılacak sonuç, analistin, sadece gerginliği ve onun boşalmasını değil, aynı zamanda kaldıramayacağı bazı şeylerin olduğu gerçeğini de taşıyabilmesi olmalıdır. Böylece, hasta, analistin gerginliklerini taşıyabileceğini, aynı zamanda da analistin bile katlanamayacağı bazı şeylerin olabileceğini keşfedecektir. Bu görüş, Bion'un, analistin, hastanın yansıtılmalı özdeşleşmelerinin ve yansıtılmış içsel içeriklerinin etkin bir kabı (container) ve sindiricisi (metabolizer) olarak işlev görmesi gerektiği şeklindeki görüşlerinin öncülü olarak görülmektedir.³⁴

Donald W. Winnicott

Karşıaktarım üzerine olan önemli çalışmalardan biri de, Winnicott'un "Karşıaktarımda Nefret" isimli makalesidir. Winnicott, bu yazısında, karşıaktarımı üçe ayırarak sınıflandırır.³⁵ İlk olarak, karşıaktarım duygularındaki anormallikten ve analistte bastırma altında olan ilişkiler ve özdeşleşmelerin oluşumundan söz eder. Böyle bir durumda, analistin daha fazla analize gereksinimi olduğu şeklinde bir yorum yapılabilmektedir. İkinci sırada, analitik çalışmaya olumlu bir çerçeve sağlayan ve çalışmasını nitelik açısından diğer bir

³⁴ L. Epstein, A.H. Feiner, 1979, a.g.y., s.493.

³⁵ D.W. Winnicott, Hate in the Counter-Transference, *International Journal of Psychoanalysis*, 30: 69-74, 1949, s.69.

analistinkinden ayıran, bir analistin kişisel deneyimi ve kişisel gelişimine bağlı özdeşleşmeler ve eğilimler gelmektedir. Üçüncüsü ise, diğer ikisinden ayrılan, analistin, nesnel gözleme dayanan, hastanın güncel kişilik ya da davranışına karşı aşk ya da nefreti olarak ifade edilebilecek olan tümüyle nesnel karşıaktarımdır.

Winnicott, nesnel karşıaktarımı açıkladığı bölümde, bir analistin psikotikleri ve antisosyalleri analiz ederken, nefreti de içeren karşıaktarımının farkında olması gerektiğini belirtir. Yazar, analistin ana görevini, hastanın getirdiklerinin tümü konusunda nesnelliğini sürdürmesi olarak görür; bununla ilgili özel bir durumun analistin hastadan nesnel olarak nefret edebilme gereksinimi olduğunu ifade eder.³⁶

Winnicott'a göre, olağan bir analizde, analistin nefretinin üstesinden gelmekle ilgili bir zorluğu olmamakta ve nefreti gizli kalmaktadır. Burada, temel olan, analistin, kendi analizi yoluyla, geçmişe ve iç çatışmalarına bağlı olan bilinçdışı nefretinden kurtulmasıdır. Psikotiklerin analizinde ise, analist, nefretini gizleme konusunda farklı tipte ve derecede bir zorlanma içine girer. Winnicott, bu noktada, belli analizlerin belli evrelerinde, analistin nefretinin hasta tarafından gerçekten de arandığını; gereksinim duyulanan nesnel olan nefret olduğunu belirtir ve şunu ekler: "Hasta nesnel nefreti aradığında, ona ulaşabilmesi gerekir; yoksa, nesnel aşka ulaşabilmeyi hissetmeyebilir".³⁷

³⁶ A.g.y., s. 70.

³⁷ A.g.y., s. 72.

Epstein ve Feiner, Winnicott'un makalesinde ortaya koyduğu görüşleri, şu açılardan önemli bulmuşlardır:³⁸ (1) Karşıaktarım, onu engel ve tabu olarak gören geleneksel görüşten farklı olarak, terapötik olarak yararlıdır. (2) Karşıaktarım sadece hasta değil, analiz süreci hakkında da önemli bir bilgi kaynağıdır. (3) Hasta, analistte "nesnel olarak" uyandırdığı yoğun karşıaktarım duygularına, geri bildirim olarak gereksinim duyabilir; aslında bu, olgunlaşma gereksiniminden başka bir şey değildir. (4) Analistin, hastasıyla, yapıcı bir biçimde işlevselliğini sürdürebilmesi için, yoğun karşıaktarım duygularından arınmaya gereksinimi vardır.

Klasik Görüş ve Kleinyen Okulun Eleştirisi

Klasik bakış açısı, karşıaktarımı, hastanın aktarımına analistin bilinçdışı tepkisi olarak görür. Bu yaklaşım aynı zamanda, analistin nevrotik çatışmalarını karşıaktarımın kökeni olarak görme eğilimindedir. Doğal olarak da, Freud'un "analistin karşıaktarımının üstesinden gelmesi" yönündeki önerisini benimser.

Klasik yaklaşımın önemli savunucularından olan Annie Reich, karşıaktarımı analize bir engel olarak gören görüşleriyle dikkati çekmiştir. Reich, analistin bilinçli tepkilerini karşıaktarım tanımının dışında bırakır. Karşıaktarım, analistin bilinçdışı gereksinimleri ve çatışmalarının etkilerini içermektedir. Böyle durumlarda, hasta, analist için, hastanın analiste aktarımında olduğu gibi, geçmiş duygu ve arzuların yansıtıldığı geçmişe ait bir nesneyi temsil etmektedir. Bu tür

³⁸ L. Epstein, A.H. Feiner, 1979, a.g.y., s.494.

bir durumu ortaya çıkartıcı etken ise, hastanın kişiliğindeki ya da analitik ortamdaki bir şey olabilmektedir.³⁹

Reich, karşıaktarımın, bir biçimde, hastayı anlamak için ya da iletişime yönelik terapötik bir araç olarak kullanılabilirceği görüşünü kesin olarak reddeder. Karşıaktarım üzerine yazdığı "Karşıaktarım Üzerine Daha İleri Görüşler"⁴⁰ isimli makalesi, Heimann, Little and Racker'ın görüşlerine ve onların aldığı konuma karşı güçlü bir polemik yazısıdır. Reich, ilk kez Heimann tarafından dile getirilen görüşlerde önerilenin, aslında, analistin karşıaktarım görünümelerini empatinin yerine geçecek şekilde kullanması olduğunu ileri sürer. Reich'a göre, "İngiliz Okulu"nun kimi analistleri, pregenital-saldırgan çatışmalara, içe yansıtma ve yansıtma düzeneklerine önem verdikleri için, analitik süreci tamamen bu açıdan görmekte; analitik sürecin analist ve hasta arasındaki karşılıklı özdeşleşme ve yansıtmalardan ibaret olduğunu düşünmektedirler.⁴¹

Klasik yaklaşımın bir diğer savunucusu da, Fliess'dir. Fliess, analistteki karşıaktarımın, tanım olarak, hastadaki aktarıma eşdeğer olduğunu düşünür. Ancak, karşıaktarımı, aktarımda olduğu gibi, arzu edilen bir durum, tedavi için önkoşul değil; istenmeyen olgu ve bir engel olarak görmektedir.⁴² Fliess, Freud'un, aktarımın, ortaya çıktığında analiz edilme-

³⁹ A. Reich, On Counter-Transference, *International Journal of Psychoanalysis*, 32: 25-31, 1951, s.26.

⁴⁰ A. Reich, Further Remarks on Counter-Transference, *International Journal of Psychoanalysis*, 41: 389-395, 1960.

⁴¹ A.g.y., s. 392.

⁴² R. Fliess, Countertransference and Counteridentification, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1: 268-284, 1953, s.268.

sinin gerektiğini, yoksa bir direnç olacağını düşündüğünü; karşıaktarımın ise her zaman için bir direnç olduğunu ve her zaman analiz edilmesi gerektiğini belirtir.

Sonsöz Olarak

Karşıaktarım kavramındaki değişiklikler, klasik açıdan yaklaşıldığında, şu tür çekinceler içerir: (1) Karşıaktarım teriminin analistteki tüm emosyonel fenomenleri içerecek ölçüde genişletilmesi, terimin özgül anlamını kaybetmesine neden olmaktadır. (2) Karşıaktarım kavramının bu yeni şekli, analistin bağlı kalması gereken yansızlık durumundan bir uzaklaşma anlamına gelir. Ayrıca, analistin yansızlığı, doğal bir sıcaklığın yokluğu ya da kayıtsızlık olarak alınmamalıdır. (3) Bu tür bir yaklaşımda, analistin emosyonel tepkisinin önemini abartma eğilimi söz konusudur. Terapistin emosyonel tepkisinin ortaya çok fazla konması, analistin kişiliğinin sürece gereğinden fazla müdahale etme tehlikesini ortaya çıkaracaktır.

Öte yandan, karşıaktarımın klasik tanımına getirilen eleştiriler, tümüne katılınmasa da, psikanalizin gelişimi açısından önemli katkılar ortaya koyar. Bu görüşlerin temelinde, analistin, emosyonel tepkisini, hastayı anlamak ve ona yardım etmek için önemli bir terapötik araç olarak görmesi yatmaktadır. Karşıaktarım kavramıyla ilgili görüşlerdeki değişim, büyük ölçüde, psikanalitik tekniğin sınır, narsisistik ve psikotik hastalara uygulanmasına yönelik çabalarla ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, bu tür yaklaşımlar psikopatoloji ağır hastalarla ilgili deneyimlerden yola çıkılarak oluştu-

rulmuştur. Sınır ve psikotik düzeyde kişilik örgütlenmesi gösteren ve de analitik yönelimli psikoterapiden yararlanabileceği düşünülen hastaların, yoğun, erken ve hızlı oynamalar gösteren aktarımlarıyla, terapistte, benzer yoğunlukta karşıaktarım tepkileri ortaya çıkarma eğilimleri, iyi bilinen bir olgudur. Söz konusu yaklaşımlar; aktarım durumunda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz emosyonları karşılamakta daha rahat davranabilmeyi; emosyonel tepkileri engellemeye daha az gereksinim duymayı; bunları analitik çalışma için daha iyi kullanabilmeyi getiriyorsa, bu da az bir kazanım sayılmaz.

FREUD SONRASI OKUMALAR

DÜRTÜ KURAMINDAN HARTMANN'IN BENLİK PSİKOLOJİSİNE*

Freud, kariyeri boyunca ikili dürtü modeli ile çalışmıştır; cinsel ve kendini koruma dürtüleri ilk kuramında, yaşam ve ölüm dürtüleri ya da onların türevleri olan saldırganlık ve libido ikinci kuramında yer almıştır. Freud'un ikiliğe verdiği öneme karşın, iki dürtü hiçbir zaman eşit kuramsal ağırlık taşımamıştır. Freud'un ilgisi ağırlıkla libidonun eylem ve değişimleri üzerinde odaklanmıştır; bu görüşün doğal sonucu olarak da nevrozlar cinsel yaşamın çarpıtmalarını içermektedir. İlk ikili dürtü kuramında yer verilen kendini koruma dürtüleri gibi, ikinci kuramda da saldırganlık, özellikle de klinikle ilişkilendirilen durumlar için görece daha az işlenmiştir. Freud hiçbir zaman saldırganlığın amaçlarını açık bir biçimde belirlememiş; libidonun olduğu gibi değişimlerini ayrıntılarıyla açıklamamış; libidonun geçtiği varsayılan evrelere koşut evreleri saldırganlık için ileri sürmemiştir. Dürtü modeli kurulmadan önce yazdığı, "sadece cinsel içerik ile birlikte olan düşünceler bastırılabilir" görüşünü ikili dürtü kuramının her iki versiyonu sırasında da korumuş ve 30 yıl sonra "Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete"de (1926) nevrozlarda, benliğin kendini diğer bir dürtünün değil, libidonun taleplerine karşı durarak savunduğuna inandığını belirtmiştir.

* "Psikanaliz Yazıları, 4, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002"de yer alan "Dürtü Kuramından Benlik Psikolojisine Tarihsel Gelişim Öyküsü" başlıklı yazının bir bölümüdür.

Freud'un saldırganlık ve libido konusundaki düşünceleri arasındaki fark, ikinci ikili dürtü kuramında açık olarak görülür. Libido, küçük birimleri birbirine bağlayan bir güçtür; bu, yüksek organizmaların hücrelerine uygulanır ve aynı zamanda da bireyleri sosyal organizasyonlar ve ilişkiler içinde bir araya getirir. Saldırgan dürtünün öncülü olan ölüm dürtüsü, bir araya getirilmiş olanı ayırmaya çalışır.

Freud'un ölüm dürtüsü üzerine olan açıklamaları, Hartmann'ın amacı nesnesini yıkmak olan saldırganlık tanımını etkilemiştir. Hartmann'a göre, tüm ilişkilerde yer alan ve ilişki kurma kapasitesinin bir öncülü olan saldırgan dürtü değişikliğe uğramadığında, nesnenin varlığını tehdit etmektedir; saldırgan dürtü herhangi bir ilişki mümkün olmadan önce değişikliğe uğratılmalıdır.

Hartmann'ın Görüşleri Işığında Dürtü Kuramı

Hartmann, yazılarında, Freud'un libido üzerine olan görüşleri üzerinde doğrudan bir değişiklik yapmamış olsa da, benlik özerkliği ve uyum (adaptation) varsayımları gibi katkılarıyla zihinsel yapının libidinal olmayan yönünün motivasyonel rolünü artırarak, psikanalitik sistemde libido kavramının ağırlığını azaltmıştır.

Hartmann'ın yazdıklarının bir bütün olarak etkisi, libido ve saldırganlığın ruhsal ekonomi içindeki önemlerini tersine çevirme yönündedir. Hartmann, libido kavramının kuramsal bir işleme tabi tutulmasına gerek görmemişken, zihinsel yapıda saldırganlığın rolünü artırarak, saldırganlığın uğradığı değişikliklerin libidoyla karşılaştırılabilir olduğunu ileri sürmüştür.

Hartmann, birincil bir dürtü olarak saldırganlık kavramının, psikozlar ve diğer gerileyici (regressive) olguların ve bebeklik dönemine ait sorunların incelenmesinde özellikle yararlı olduğunu ileri sürer. Bu alanlar, Freud'un ya çok tereddütle girdiği ya da hiç girmediği alanlardır. Schreber olgusu ve "Narsisizm Üzerine"deki değinmeleri dışarıda bırakılırsa, Freud, psikozlardaki libidinal süreçlerle ilgili fazla bir şey söylememiştir. Libido kuramı, tanımlanabilir nesne yatırımının yokluğunun temel olduğu ilkel zihinsel durumlar olarak görülen psikozlar ya da erken çocukluk dönemlerinin açıklanmasıyla ilgili sınırlılıklar içerirken, Hartmann'ın öncüsü olduğu görüşler, gerek bebekliğin erken döneminde, gerekse psikotik durumlarda nesne ilişkilerinin doğasının daha iyi anlaşılabilmesi yönünde bir katkı olarak alınabilir.

Hartmann, bir dürtü olarak saldırganlığı libidoyla eşit değerde hatta ondan daha öncelikli görmesi ve ilgiyi libidodan saldırganlığa kaydırmasıyla, dikkati gelişimin en erken yıllarında ilişkilerin nasıl oluştuğu sorusuna çeker. Hartmann'ın saldırganlığın erken dönemdeki rolü üzerine olan görüşleri, psikanalitik kuramda bir yandan ayrılmaya yönelik çatışmalı eğilimlerin, diğer yandan bağlılığın (relatedness) öneminin yeni bir değerlendirmesini gündeme getirir. Jacobson ve Mahler, bu görüşlerden yola çıkarak, ayrılma ve bireyleşme konusu üzerinde odaklanmışlardır. Böylece, Hartmann, ortaya koyduğu görüşleriyle, erken gelişim süreci ve nesne tasarımlarının kurulması üzerine olan çalışmaların yolunu açmış olur.

Hartmann'a göre, en erken ilişkiler açısından saldırganlığın yansızlaşması (neutralization), sağlam nesne ilişkilerinin ve ruhsal yapının kurulması ve gelecekteki çatışma eğiliminin

en aza indirilmesi açısından büyük önem taşır. Bebeğin doğumda oluşmamış olan yansızlaşma kapasitesi, iyi nesne ilişkileri çerçevesinde gelişir; bu da daha sonraki iyi ilişkilerin oluşması ve sürdürülmesini kolaylaştırır. Böylece, bir çocuğun aldığı bakımın niteliği, sadece libidinal gereksinimlerin basitçe doyurulması açısından değil, daha geniş anlamda yansızlaşmaya gidecek bir bakımın verilmesi açısından da önem taşır. Bu tür bir yaklaşım, saldırganlık yansızlaştırılmadığında, daha sonraki ilişkilerin gelişiminde başarısızlığın ortaya çıkmasını kaçınılmaz görür.

Yansızlaşma Kavramı: Dürtü Kuramından Benlik Psikolojisine Geçiş

Freud'un yapısal modelinde, benlik, altbenlikten farklılaşan ve enerjisini altbenlikten alan bir yapı olarak ele alınır. Benliğin altbenlik karşısındaki durumu, binici ile atı arasındaki ilişkiyle benzerlik kurularak tanımlanmıştır: At, hareket için gerekli enerjiyi sağlarken; binici, amacı ve hayvanın hareket etme biçimini belirler. Bu doğrultuda, benlik tamamen dürtülerden özellikle de libidinal dürtüden alınan enerji ile çalışır; dolayısıyla işlevi dürtüyle yakın ilişki içindedir. Freud'un kuramında benlik, libidoyu, cinsellikten arındırarak doğrudan etkiler; saldırganlıkla ilişkili olarak ise böyle bir gücü yoktur.

Freud, "Benlik ve Altbenlik" (1923) makalesinde, nesne libidosunun narsisistik libidoya dönüşümünün, cinsel amaçların terk edilmesini, yani cinsellikten arınmayı ifade ettiğini, bunun da bir çeşit yüceltme olduğunu belirtir. Böylece,

yapısal kuram ve ikinci ikili dürtü kuramıyla birlikte, cinsellikten arınma ve yüceltme gibi kavramlar ortaya atılırken, belirli davranışların amaçları ile özgün dürtü amacı arasındaki bağlantı zayıflamış olur. Hartmann, Freud'un yüceltme üzerine olan görüşlerinden yola çıkarak, yansızlaşma kavramını ortaya atar. Hartmann'ın yansızlaşma kavramı, Freud'un yüceltme için tanımladığı gibi sadece libidonun değil, iki temel enerji kaynağı olan libido ve saldırganlığın dürtüden arınmasını (deinstinctualization) içermektedir.

Yansızlaşmış dürtüsel enerji, Hartmann'ın çalışmalarında ilk kez 1949 yılında görülür. Hartmann burada yansızlaşmış saldırgan enerjinin benlik ve üstbenlik donanımına katkısının, en az libidonunki kadar olduğunu belirtir. Bir yıl sonra da, cinsel enerji kadar saldırgan enerjinin de yansızlaşabildiğini, her iki durumda da yansızlaşma sürecinin benliğin aracılığıyla olduğunu ifade eder.

Freud'un kuramında yansızlaşmış enerji, cinsellikten arınmış olarak daha çok benliğin kullanımında olsa da, genetik olarak dürtü enerjisinden elde edilmektedir. Hartmann 1949'da, bu varsayımın doğruluğundan emin olmadığını ifade eder. Dürtüden arınma tartışmasının dipnotunda, ruhsal enerjinin sadece dürtülerle ilişki içinde düşünüldüğünü belirtir ve dürtüsel olmayan enerji kaynaklarını burada tartışmadıklarını ekler. Bir yıl sonra ise, benliğin kullanımındaki tüm enerjinin dürtü kaynaklı mı olduğu sorusuna yanıt verme açısından kendini hazır hissetmediğini belirtecektir. Hartmann, bir kısım enerjinin daha önce tanımladığı özerk benlikten köken alabileceğini ifade etmekten de kaçınmaz.

Hartmann 5 yıl sonra aynı soruya geri döner: Enerjinin tümü dürtüsel, hatta genetik kaynaklı değildir; ne kadar olduğunu tahmin etmek güç de olsa, zihinsel enerjinin bir kısmı, birincil olarak dürtü enerjisi olmayıp en başından beri benliğe aittir. Aynı yazının dipnotunda, başından beri benliğe ait olan enerjinin dürtüden arınmış ya da yansızlaşmış olarak adlandırılmayacağını, bunun dürtüsel olmayan enerji ya da daha doğru olarak "birincil benlik enerjisi" olduğunu belirtir. Böylece, Hartmann, benliğin emrinde çeşitli derecelerde yansızlaşmış saldırgan ve libidinal enerjiler olduğu yönündeki görüşlerini daha ileri götürerek, sonunda, benliğin tümüyle kendine ait dürtüsel olmayan enerji ile işlev gördüğü noktasına gelmiş olur. Bu yeni formülasyonla birlikte benliğin esnekliği ve serbestliği artar; artık benlik Freud'un modelinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak altbenliğin (ve üstbenliğin) taleplerine bağlı değildir. Bu, benliğin gerçekliğin hizmetkârı ve sözcüsü olarak rolünü artırır.

Hartmann'a göre, birincil özerklik aygıtı olarak benlik doğumdan itibaren çatışmadan bağımsız işlev görmekte ve "birincil benlik enerjisi" ile çalışmaktadır. Çatışmadan bağımsız benlik işlevlerinin en eski kökleri ise, ayrımlaşmamış benlik ve altbenlik matriksidir. Diğer bir ifadeyle benliğin işlevleri altbenlikten gelişmemekte; benlik ve altbenlik, her iki sistemin bileşenlerini içeren ortak bir kaynaktan ayrımlaşmaktadır. Hartmann, bu görüşleriyle, özerk benlik gelişiminin tüm gerçeklik bağlantılarının öncüllerinden biri olduğunu, dış dünyaya hakim olmaya hizmet eden bu aygıtın, kendi gelişim sürecini izlediğini ileri sürmektedir.

Hartmann'ın kuramında birincil benlik enerjisi dışında kalan tüm motivasyon doğuştan gelen dürtülerden köken almayı sürdürür. Hartmann'ın kuramı, dürtünün motivasyonel önceliğini koruyarak dürtü kuramıyla bağlarını sürdürürken, dürtünün kökenleri ve nihai özellikleri üzerinde gerçekliğin etkisini artırıcı yönde adımların atılmasına önayak olur. Sonraki yıllarda, Jacobson'ın çalışmaları, gerçeklik yaşantısını başlangıçtaki ayrılaşmamış dürtü enerjisinin libido ve saldırganlık olarak bölümlenmesinden sorumlu tutarak, "nesne dünyası"nın dürtüler üzerindeki etkisini artıracak; Kernberg, libido ve saldırganlığın diğer insanlarla iyi ve kötü yaşantılar üzerinden oluştuğunu tartışarak bu yaklaşımı daha ileri götürecektir.

Kaynakça

- Freud, S. [1923] *The Ego and the Id*, Standard Edition, Volume XIX, Hogarth Press, London, 1986.
- Freud, S. [1926] *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standard Edition, Volume XX. Hogarth Press, London, 1986.
- Greenberg, J.R., Heinz Hartmann and Drive Theory: A Reevaluation, *Psychoanalytic Inquiry*, 6: 523-541, 1986.
- Greenberg, J.R., Mitchell, S.A, *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1983, s.233-269.
- Hartmann, H., Kris, E., Loewenstein R.M, Notes on the Theory of Aggression, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 3: 9-36, 1949.

MELANIE KLEIN’IN ÇALIŞMALARI: ANKSİYETE, SAVUNMALAR VE NESNE İLİŞKİLERİ*

Freud’un erişkinin nevrotik semptomlarının arkasındaki anlamı araştıran yaklaşımı, çocuğun duygusal yaşamıyla ilişkili bir sistemi kurmasını sağlamıştır. Freud’un kuramı büyük oranda erişkin anı ve fantezilerinden çocukluğa doğru giden keşiflere dayanır. Melanie Klein ise araştırmalarına doğrudan çocuklarla başlar.

Klein’in, psikanalitik ilke ve teknikleri çocuklara uygulamaya başlaması, Ferenczi’nin önerisiyle olur. İlk çalışmalarının psikanaliz topluluğunda ilgi uyandırmasının ardından, Abraham, Klein’ı Berlin Psikanaliz Enstitüsü’ne davet eder. Klein’in Abraham ile analizi, Abraham’ın hastalığı ve 1925’te ölümü nedeniyle kısa sürecektir. Ardından, Ernest Jones’un davetiyle geldiği İngiltere’de, 1960 yılında hayatını kaybedinceye kadar kalır.

Klein’in çalışmaları, dürtü kuramından nesne ilişkileri kuramına geçişte bir dönüm aşaması olarak görülebilir. Klein’in 1920’li yıllarda Freud’un görüşlerini temel alarak oluşturmaya başladığı kuramı, 1950’li yılların sonuna kadar giden bir

* “Psikanaliz Dersleri, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 56, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011”de yer alan “Anksiyete, Savunmalar ve Nesne İlişkileri: Freud ve Melanie Klein’in Çalışmalarına Bir Bakış” başlıklı yazının, bazı bölümlerinde kısaltılmalar yapılmış şeklidir.

süreçte, kendi özgün yolunda ilerleyerek psikanaliz kuramı ve uygulamalarına önemli katkılar sunmuştur.

Klein'in Erken Dönem Çalışmaları: Libidinal Gelişime Yönelik Açıklamalar

Klein'in erken dönemdeki çalışmalarının en çarpıcı özelliği, libidinal konulara yoğun bir ilgi göstermesidir. Klein'a göre, çocuğun dünyası her yönden genital cinselliği temsil etmekte, bu "koital" bir anlam taşıyabilmektedir.¹

Klein için libidinal gelişim çocuğun bilme dürtüsüyle yakından ilişkilidir. Çocuk, anne bedeninin içi ve içerdiklerinin (yiyecek, dışkı, bebek vb.) gizemi ve babanın penisıyla ilgili çeşitli fanteziler geliştirir.² Bu dönemde dış dünya anne bedeninin yerine geçer. Klein, küçük çocuğu arzulu bir kaşif olarak tanımlar. Bilme dürtüsü çok güçlü olduğu ve çocuğun dille ilgili bir gelişme göstermesinin öncesinde ortaya çıktığı için, engellenmesi durumu, yoğun bir özlem ve öfkeyle sonuçlanmaktadır. Klein için kuramının gelişiminin bu aşamasında, tüm ketlenmeler kastrasyon korkusundan, cinsel doyumu ve bilgiyi takiben cezalandırılma beklentisinden kaynaklanmakta ve sonrasında çocukluk cinselliğinin bastırılması tüm psikopatolojilerin nedeni olarak görülmektedir.

Klein, Freud'dan farklı olarak, ödipal ilgi ve fantezilerin çok daha erken dönemde başladığını ileri sürer. Klein'a göre, ödipal duyguların başlangıcı, yaşamın ilk yılına, süttten ke-

¹ M. Klein, The Role of the School in the Libidinal Development of the Child, *International Journal of Psychoanalysis*, 5: 312-331, 1924, s.328.

² M. Klein, Early Stages of the Oedipus Conflict, *International Journal of Psychoanalysis*, 9: 167-180, 1928., s.171.

silme aşamasına kadar gitmektedir. Sütten kesilme ve tuvalet eğitimiyle ortaya çıkan bebeğin anneye bağlantısındaki kopukluk, genital fanteziler şeklinde babaya döner; ardından da erkek çocukta genital dönemde tekrar anneye bir dönüş olur. Üstbenliğin ödipal evrenin çözülmesiyle ortaya çıktığını söyleyen Freud'dan farklı olarak, Klein, erken döneme ait ödipal fantezilere eşlik eden, sert ve suçlayıcı bir üstbenlik oluşumundan söz eder.³

Klein'ın, Freud ve Abraham'ın psikoseksüel evreler modelini izlediği 1920'li yıllarda, libidinal gelişim evreleri kavramından, giderek anksiyete üzerine olan çalışmalarına yöneldiği görülür. Klein, ölüm dürtüsünün ya da diğer bir ifadeyle yıkıcı dürtüler ve nefretin yaşamın başından itibaren devrede olduğu varsayımını temel alarak, çiftedeğerli öncesi (pre-ambivalent) evrenin olmadığını düşünmüştür. Klein'ın nefret olmadan aşkın olamayacağına inandığı söylenebilir. Klein'a göre, zayıf erken dönem benliğini saldırganlıktan kaynaklanan aşırı anksiyetenin etkisinden korumak için, en erken evrede saldırganlık bölünüp ayrılrsa da, yaşam çiftedeğerlilikle başlamaktadır. Anksiyete, bu evrede, çocuğun kendi saldırgan ve yıkıcı dürtülerini yansıtmasının bir ürünü olan, kötü, zulmedici nesne (persecutory object) tarafından yapılacak bir misilleme korkusu olarak tanımlanır.

Klein'ın kuramının gelişim sürecinde, libidinal ve ekonomik konulardan, iç nesne ilişkileriyle ilgili açıklamalara doğru bir değişim giderek belirgin hale gelir. Klein, iyi iç nesnelerin

³ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard University Press, Cambridge, 1983, s.122-123.

benlik ve üstbenliğin özünü oluşturduğu ve kapsadığı, çocuğun anksiyetelerinin dışsallaştırılmış ürünleri olan kötü nesnelerin ise zulmediciler (persecutors) olduğu ve savunmaları harekete geçirmeyi gerektirdiği yönündeki görüşlerini korur. Klein'in ikili dürtü çatışmasına ve iç nesne dünyasına bakış açısı, Freud'un psikoseksüel gelişime yönelik değerlendirmelerinden farklılık göstermektedir. Klein'in kuramı, daha çok, duyguların çeşitli psikopatolojileri kapsayan bir savunma oluşumuna neden olduğu üzerine kuruludur.⁴

Klein'in başlangıçta anksiyete üzerine odaklanmanın yanında, diğer bilinçdışı duygulara da yöneldiği görülür. Ancak, daha sonraları, düşüncelerini anksiyetenin rolü üzerine odaklamış ve anksiyeteyi zihinsel gelişimin ön koşulu olarak görmüştür. Bu görüşü Klein'in daha sonraki kuramlarının da merkezinde yer almıştır.

Dürtü Kavramı

Freudiyen yaklaşımın temelinde dürtü kuramı yer alır. Melanie Klein'in dürtüler üzerine olan açıklamalarını Freud'un görüşleriyle karşılaştırarak vermek, Klein'in kuramsal gelişim çizgisinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Freud, dürtü terimine, ilk kez "Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme" (1905) isimli makalesinde⁵ yer verir. Bu eserde dürtülerin, dürtü öncesi modeldeki bilinçdışının enerji sistemi gibi, birincil sürece göre iş gördüğü belirtilmektedir.

⁴ R. Stein, A New Look at the Theory of Melanie Klein, *International Journal of Psychoanalysis*, 71: 499-511, 1990.

⁵ S. Freud [1905] *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standard Edition, Volume VII, Hogarth Press, London, 1986.

Freud'a göre, dürtüler belirli bir enerji miktarına ve özgül bir niceliğe sahip fiziksel maddeler gibi davranırlar. Bu nedenle, libido ya da saldırganlık, dışarıya fazla miktarda yöneltilmediğinde, içeride az miktarda kalacak; doğrudan doyum için fazla miktarda harcandığında, yüceltme ya da amacı ketlenmiş etkinlikler için az miktarda bulunacaktır. Freud'un dürtü kuramı ekonomik ilkeler üzerine kuruludur; gerçek doyum varsa, fanteziye yer olmadığı; fantezi için fazla enerji harcanırsa, gerçek doyum için yeterli dürtü enerjisinin bulunmadığı varsayılır.

Klein ise, Freud'un tüm ekonomik ilkelerini değiştirmiştir. Klein'in sisteminde dürtü enerjisi sınırlı değildir. Fantezi sadece gerçek doyumun yerine geçen telafiye yönelik bir işlem olarak kabul edilmez; gerçek doyuma eşlik eder. Libidinal ve saldırgan dürtü doyumunu içeriye (iç nesnelere) ve dışarıya (gerçek ötekilere) aynı anda yönelir; birbiriyle ters olarak değil, doğrudan ilişkilidir.⁶

Freud için, libido ve saldırganlık, belirli bir yapıya ya da yöne sahip olmayan enerjilerdir ve dış dünya ile ilişkilerinde, güdüleyici olarak, yansız, ancak gerçeklik yönelimli bir benliğe ihtiyaçları vardır. Freud için temel mücadele, cinsel ve saldırgan dürtü doyumunu ile toplumsal gerçeklik arasındadır. Klein ise, libido ve saldırganlığı, dış dünyaya yöneltilmiş, kalıtsal, kişisel ve yapılandırılmış tutkular olarak tasarılar. Klein'a göre, insan yaşantısındaki temel çatışma, aşk ve nefret ya da diğer bir ifadeyle, ötekini yardımseverce koruma ile kötücül olarak tahrip etme arasındadır.

⁶ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.143-144.

Klein'da, nesne daha temeldir ve dürtüler kalıtsal olarak nesnelere yönelir. Klein, Freud'dan farklı olarak, dürtüleri nesnelere daha sıkı bir şekilde bağlı olarak kavrar. Çocuk, psikanalitik kuramın daha önce ileri sürdüğünden farklı olarak, gerçekte daha derin ve anlık bir ilişkiye sahiptir.

Klein için, dürtüler, kalıtsal bir nesne ilişkililiği aracılığıyla, Freud'un kuramındaki benlik ve ikincil süreç alanına ait özelliklere sahiptir. Dürtüler, ötekine; doyum aradıkları nesneler aracılığıyla gerçekliğe yönelirler. Klein, yaşamın başından itibaren, çocuğun, anneye ilişki içinde, nesne ilişkisinin aşk, nefret, fantezi, anksiyete ve savunmalar gibi temel bileşenleriyle dolu olduğu savındadır.⁷ Ötekiyle kurulan bu tarzdaki birincil ilişki, Freud'un, çocuğun, sadece özgün dürtü taleplerinin engellenmesi ve ikincil süreç düşünme biçiminin gelişmesi sonucunda gerçeğe, dolayısıyla da anneye döndüğü şeklindeki görüşüyle çelişmektedir.

Freud için dürtüler, ruhsal görünümleri ve sonuçları olsa da, fiziksel güçler olarak ortaya çıkarlar. Klein ise, dürtüleri, bedensel ifadenin bir aracı olarak kullanan ruhsal güçler olarak görür.⁸

Freud'un sisteminde dürtüler bedensel dokuların içindeki fiziksel bir gerginlikle başlar. Beden onların kaynağı ve ortaya çıkış noktasıdır. Dürtü gerginlikleri, temel işlevi bedene ihtiyacı olanı vermek, gerginliğini ortadan kaldırmak ve homeostazis durumunu korumak olan ruhsal aygıtı etkiler ve bu süreç, istek

⁷ M. Klein, *The Origins of Transference*, *International Journal of Psychoanalysis*, 33: 433-438, 1952a., s.434.

⁸ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.138.

doyurucu dürtüler aracılığıyla dürtünün bedensel kaynağında gerginliği azaltan doyum yaşantısıyla sonuçlanır.

Klein, çocuğun ve erişkinin yaşantısında beden rolünü önemsemektedir. Klein'in açıklamalarında da beden bölümleri ve işlevleri merkezi bir role sahiptir. Ancak, Klein için beden, dürtülerin kaynağı değil, ifadesi için bir araçtır. Dürtüler, temel olarak, karmaşık duygular oluşturan doğrudan ruhsal fenomenler olarak görülür. Klein saldırganlığı, haz amacıyla nesnelere ikincil olarak bağlanan, yönü olmayan, nesnesiz, yıkıcı bir enerji olarak tanımlamaz. Klein'in sisteminde saldırganlık, kişisel, amaca yönelik bir nefret içerir; ötekine özgül bir ilişkiyle bağlı durumdadır. Çocuk, annesini, kendi kontrolü dışında bir iyilik içerdiği için yıkıp yok etmek ister.⁹

Klein'in açıklamalarında, libido, yönlendirilmiş, örgütlü, kişisel ve karmaşıktır; sevgi duyguları, engellenmiş dürtülerin amacı ketlenmiş türevleri değil, ruhsal yaşamın temel özellikleridir.

Klein'in yaklaşımında, ödipal karmaşanın temel çatışması, erkek çocuğun babasına aşkı ve onunla iyi bir ilişki içinde olma arzusu ile babasına olan öfke, kıskançlık ve haseti arasında yaşanır. Freud'un yaklaşımında ise, temel olan dürtü doyumunu ile iğdiş edilme anksiyetesi arasındaki çatışma olarak görülür.

Klein, Freud'un açıklamalarında nesnelerin her zaman dürtüsel bir amacın nesnesi olarak görüldüğünü; ancak bir nesne ilişkisinin, bunların yanında çocuğun duygularını,

⁹ A.g.y., s.138-139.

fantezilerini, anksiyetelerini ve savunmalarını içerdiğini belirtir.¹⁰ Klein, son makalelerinde, açık olarak dürtü kavramının sadece bedensel gerginliği azaltmakla ilgili olmadığını, başka bir insanla tutkulu bir bağlantılılık içerdiğini ifade eder. Meme, çocuk için sadece fiziksel bir nesne ya da bedensel bir doyum aracı değil; anneliğe ilişkin iyiliğin, tükenmez sabrın ve cömertliğin ve aynı zamanda yaratıcılığın bir ilk örneğidir.¹¹

Freud, yaşam ve ölüm dürtüleri kavramlarını klinik olguları aydınlatmak için kullanır; ancak bu güçlerin yaşantıda fenomenolojik bir temeli olacağını ileri sürmez. Ona göre, yaşam ve ölüm dürtüleri, yaratmaya ve parçalamaya yönelen biyolojik dokuların özellikleri gibi tanımlanır. Freud için, libido ve saldırganlık, ortaya çıktıkları bedensel gerginlikler yoluyla yaşamın yaratıcılarıdır. Klein için ise, yaşam ve ölüm dürtüleri, kişisel yaşantıyı bizzat içinde yer alarak başlatırlar. Libidinal ve saldırgan fanteziler, başlangıçtan beri yaşam ve ölüm dürtülerinin etkinliğinin zihinsel bir ifadesidir.¹² Aşk ve nefret ve onların temsilcileri, Kleinyen sistemde temel güdüleyici güçlerdir. Felsefi olandan yaşantısal düzeye bu geçiş, Klein'in Freud'un açıklamalarından temel ayrımını ortaya koyar.¹³

¹⁰ M. Klein, 1952a, a.g.y., s.435.

¹¹ M. Klein [1957] *Haset ve Şükran*, Metis, İstanbul, 1999, s.22.

¹² M. Klein, The Mutual Influences in the Development of Ego and Id-Discussants, *Psychoanalytic Study of the Child*, 7: 51-53, 1952b, s.52.

¹³ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.142.

Klein'in Yaklaşımında Saldırgan Dürtülerin Yeri ve Önemi

Freud'un 1920 öncesindeki yaklaşımına göre, saldırganlık ile anksiyetenin ortaya çıkışı arasındaki ilişki, sadizmin dışavurumu olarak görülür. Bu durum en ileri düzeyine, Klein tarafından "en yüksek sadizm" olarak adlandırılan, süttten kesilme döneminde ulaşır. Bu dönemde, Klein, Abraham'ın görüşlerini izlemekte olup henüz Freud'un ölüm dürtüsü varsayımını kendi açıklamalarına dahil etmemiştir. Ölüm dürtüsüne, Freud'dan farklı bir bakış açısıyla da olsa kuramında yer vermesiyle birlikte, Klein'in anksiyete sorunuyla ilgili açıklamalarında köklü değişiklikler ortaya çıkmaya başlar.¹⁴

Klein'in bu yeni bakışında iki temel bileşen yer alır: Bunlardan ilki, oral emme evresini çiftedeğerlilik öncesi olarak gören ve böylece aşk ve nefret arasında fark edilebilir bir çatışma olmadığını ileri süren Abraham'ın kuramından uzaklaşmasıdır. Klein'in bu kavramdan uzaklaşmasının nedeni, Eros ve Thanatos arasında yaşamın ilk anlarından itibaren güçlü bir çatışma olduğunu düşünmeye başlamış olmasıdır. Klein bu çatışmayı, çocuğun yaşadığı ruhsal olarak anlamlı bir çatışmanın ortaya çıkışı olarak düşünür. Kuramını geliştirmede diğer bileşen, ölüm dürtüsü kavramını kullanmasıyla ilgilidir. Klein, ölüm dürtüsünü, yaşam dürtüsüne benzer şekilde, istek doyurucu fantezilere, arzulara ve nesne ilişkilerine ön ayak olduğu şeklinde kavramaktadır. Ayrıca, Klein,

¹⁴ E.T. De Bianchedi, L.S. De Boschan, L.P. De Cortiñas, E.G. De Piccolo, Theories on Anxiety in Freud and Melanie Klein, Their Metapsychological Status, *International Journal of Psychoanalysis*, 69: 359-368, 1988, s.362.

erken dönemdeki benliğin, ölüm dürtüsünün işlemleriyle karşılaştığında anksiyete ve savunmalar ile tepki verebilme kapasitesine sahip olduğunu varsayar ve bu dürtüyü, Freud'un belirttiği gibi "haz ilkesinin ötesine" değil, ruhsal düzeyde işlem görme konumuna yerleştirir.¹⁵

Klein, anksiyete üzerine yeni görüşlerini ortaya attığı "Benliğin Gelişiminde Simgesel Oluşumunun Önemi" (1930) isimli makalesinde,¹⁶ benliğin ilk savunma biçimi konusunda farklı düşünmeye başlamıştır. Klein'a göre, bu ilk savunma, Freud'un belirttiği gibi bastırma değil, kendini korumak ve nesneyi parçalamak için dürtüleri kendinden uzaklaştırmasıdır. Bununla birlikte, her zaman benlikte bir miktar kalıntı düzeyde anksiyete kalır. Böylece, gelişimin en başında ölüm dürtülerine karşı libido harekete geçirilir.¹⁷ Freud'un ilk anksiyete kuramı libidonun anksiyeteye neden olduğunu ileri sürerken, ikinci anksiyete kuramında tehlikenin anksiyete sinyaline yol açtığı belirtilir. Klein ise, anksiyetenin ortaya çıkışını sağladığı için sadizmi tehlikenin kaynağı olarak görür.¹⁸

1930'larda Klein'in ilgisi artık büyük oranda libidinal konulardan saldırganlıkla ilgili olanlara yönelmiştir. Klein'in yazılarında saldırganlığın önemi tüm diğer konuların önüne geçer. Duygusal yaşantının her yönünde libidinal ilgiler daha az merkezi ve daha az çatışmalıdır. Libidinal dürtüler saldırgan dürtülere tepki olarak görülür. Klein'in saldırganlığa

¹⁵ A.g.y., s.362.

¹⁶ M. Klein, The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego, *International Journal of Psychoanalysis*, 11: 24-39, 1930.

¹⁷ R. Stein, 1990, a.g.y., s.501.

¹⁸ M. Klein, 1930, a.g.y., s.25.

verdiği önemli rol ile birlikte, erken sadistik fanteziler normal gelişimin bir parçası gibi görülmeye başlanır. Normal çocuğun travmatik yaşantılar kadar önemli çeşitli oral, anal ve ödipal sadistik fantezileri, nesnelerin ve onlarla ilişkinin çarpıtılmış ve korkutucu kavramlarını yaratmaktadır.

Daha erken dönemde, Klein, çocuğun anne bedeninin içeriğine ilgisinin, haz ve bilgi tarafından güdülendiğini düşünürken, artık güdüleyici olanı sahip olma, kontrol ve tahrip etme olarak görmektedir. Klein'a göre, çocuğun baskın amacı, annesinin bedeninin içeriğine sahip olmak ve onu sadizmin emrindeki her türlü silahla parçalamaktır.¹⁹

Klein'ın ödipal karmaşaya ilişkin görüşü de, yasak haz ve cezalandırılma korkusu üzerinden yürütülen mücadeleden, güç ve yıkım üzerinden sürdürülen mücadele ve misilleme korkusuna doğru değişir. Klein, libidinal dürtüleri artık ödipal karmaşanın geç evrelerine kadar sorun olarak görmektedir. Libidinal dürtülere karşı savunmalar, ancak ödipal dönemin geç evresinde kendini göstermektedir. Erken evrelerde, libidinal dürtüler, savunmaların yöneldiği yıkıcı dürtülere eşlik etmektedir.²⁰ Çocuk anksiyete ve suçluluğu, arzularını nedeniyle değil, libidinal dürtülerine eşlik eden saldırgan dürtüleri nedeniyle yaşar. Çocuğun duygusal yaşantısı paranoid anksiyenin merkezinde yer alır; bu, annesinin ve babasının penisi tarafından yapılacak bir misillemenin korkusu şeklindedir.²¹

¹⁹ A.g.y., s.24.

²⁰ A.g.y., s.38.

²¹ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.123-124

Temel Bir Varsayım Olarak Anksiyete Kuramı

Klein'in çalışmalarında anksiyete kavramı özel bir yere sahiptir. Klein'in normal ve patolojik zihinsel gelişim ve işlevsellik üzerine olan kuramları, zihinsel yaşamı, anksiyeteler ve onlara karşılık gelen savunmalar ve nesne ilişkileri aracılığıyla ele alan paranoid-şizoid ve depresif konumlar varsayımını merkeze alır. Bu yönüyle de, anksiyete kuramının, Klein'in kuramsal sisteminin temel bir varsayımı olduğu kabul edilir.

Klein'a göre, anksiyetenin kökeni, yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki çatışmada yatar. Yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki mücadele yaşam boyu sürdüğünden, anksiyetenin bu kaynağı hiç yok olmaz; tüm anksiyete durumlarında sürekli bir etken olarak devreye girer.²² Ölüm dürtüsünün içindeki işleyişinden ortaya çıkan tehlike, anksiyetenin ilk nedeni olarak kabul edilir. Bu da, zihnin derin tabakalarındaki ölümlülüğün, ölüm dürtüsünün tehdidi olarak algılanmasında kendini gösterir. Klein'in öğretisi, bu noktada tehlikeyi algılayan ve ona ilkel savunma mekanizmalarıyla tepki veren erken benlik varsayımına bağlanır. Bu varsayım, doğum anından itibaren anksiyeteyi yaşayarak ve savunmaları oluşturarak nesne ilişkilerini yerleştirme kapasitesine sahip olan bir erken dönem benliğinin var olduğu anlamına gelmektedir.²³

²² M. Klein, A Contribution to the Theory of Anxiety and Guilt, *International Journal of Psychoanalysis*, 29: 114-123, 1948, s.116.

²³ E.T. De Bianchedi, L.S. De Boschan, L.P. De Cortiñas, E.G. De Piccolo, a.g.y., s.364.

Klein, benlik için ilkel anksiyetelerin taşıdığı anlamlar aracılığıyla, paranoid ve depresif anksiyete ayrımını yapar ve bu anksiyeteler, konumlar kuramının ana eksenini oluşturur. Klein, özne için anlam taşımayan bir anksiyete tanımlamaz ve iki grup anksiyeteye özel bir anlam yükler. Bunlardan biri benliğe tehdit oluşturan zulmedilme anksiyetesi (persecutory anxiety) ya da paranoid anksiyete, diğeri ise ihtiyaç duyulan ve sevilen nesneyi tehdit eden depresif anksiyetedir.

Anksiyetenin anlamının kavramsallaştırılmasıyla ilgili farklılıklar, ölüm dürtüsü sorunsalına ve ölüm dürtüsünün zihinsel işlevlerdeki yeri ve önemine yaklaşım şekliyle ilişkilidir. Freud'un, ancak yaşam dürtüsü ile birlikte anlam verdiği ölüm dürtüsüne Klein'in yaklaşımı, dürtünün nesne ilişkileriyle bağlantısını kurmak ve onun bilinçdışı fantezi ve iç dünyanın içinde tasarımılamak ve canlandırmak şeklindedir.

Freud için güçlü ve sağlıklı bir benlik, anksiyeteden uzak bir benliktir; normallığe duyulan arzu anksiyeteyi en aza indirir. Klein'in kuramında temel olan anksiyete miktarındaki azalma değil, benliğin katlanma, dağıtma, değiştirme kapasitesinden gelen anksiyetenin niteliğindeki dönüşümdür. Her iki kuramın köken aldığı farklılıklar, zihinsel işleyişe yaklaşım farklılıklarıyla ilişkilidir. Freud için, ekonomik bakış açısından zihinsel yaşamın düzenlenmesi ilkesi, dengeye doğru bir eğilim içinde, gerginliği en az ya da en uygun düzeye indirmeye yöneliktir. Klein'da ise, düzenleyici ilke, gelişime ve büyüme yönelik bir örgütlenmedir.²⁴

²⁴ A.g.y., s.365.

Nesneler Dünyasına Yaklaşım

Klein, çocuğun ve erişkinin zihinsel yaşamının, hem dış dünyada hem de iç nesnelerin imgesel dünyasında, kendilik (self) ve ötekiler arasındaki karmaşık fantezi tarzındaki ilişkilerden oluştuğunu açıklar.

Klein'in nesnelerin kökeni konusunda en bilinen görüşü, nesnelerin kalıtsal olduğu ve dış dünyanın gerçek nesnelerinden bağımsız olarak dürtülerden yaratıldığı şeklindedir: Çocukların en erken döneme ilişkin gerçekliği tümüyle fantastiktir.²⁵

Klein'a göre, dürtülerin ilk nesneleri, dürtülerin kendilerinin uzantılarıdır; içerikleri, bir dış nesne ile kendisine yöneltilmiş olan, çocuğun kendi dürtülerinin içeriğinden çıkartılır. Yansıtma yoluyla libido ve saldırganlık dışa doğru yöneltilecek ve nesne bu dürtülerle doldurularak, çocuğun ilk nesne ilişkileri gelişir. Klein, bu sürecin nesne yatırımının temelini oluşturduğunu düşünür. İç yansıtma işlemiyle, ilk nesne eşzamanlı olarak kendiliğin içine alınmaktadır. İçselleştirilmiş nesnelerin ilki, bir kısmi nesne olan anne memesidir. Daha sonra annenin diğer özelliklerinin de eklendiği anne memesinin, içselleştirilmiş bir nesne olarak benliğin gelişiminde önemli bir etkisi vardır. Bütün nesneyle ilişkinin gelişmesiyle, anne, baba ve ailenin diğer üyeleri, çocuğun değişen duygu ve fantezilerine göre iyi ya da kötü yönleri olan kişiler olarak içe yansıtılır. Böylece, içeride iyi ve kötü nesneler dünyası oluşturulmuş olur.²⁶

²⁵ M. Klein, 1930, a.g.y., s.26.

²⁶ M. Klein, 1952b, a.g.y., s.52.

Klein, kalıtsal, fantastik erken nesnelerin varlığı konusundaki bir diğer açıklamasında, iç ve dış nesnelerin ilk yaşantısının algısal yanlış yorumlamalardan geliştiğini ileri sürer. Çok erken bir evrede tüm duyular kişiselleştirilmiş ve her hoşnutsuzluk uyarını kötü, inkârcı, zulmedici memeyle, her haz uyarını ise iyi, tatmin edici memeyle ilişkilendirilerek, iyi ve kötü nesnelere atfedilmiştir.²⁷

Klein, erken dönem nesnelerinin, kısmen gerçek dış figürlerden kaynaklandığını, ancak gerçekçi algılamaların, çocuğun kendi dürtülerini onlar üzerine yansıtması yoluyla çarpıtıldığını ileri sürer. Bu erken imgeler, gerçek ödipal nesnelerin ve pregenital dürtülerin izlerinin temelleri üzerinde kurulmaktadır. Böylece, gerçek bir algının özü etrafında, çocuğun kendi güdülerinin bir ayna imgesi özenle oluşturulur.²⁸

Klein, depresif konum üzerine olan çalışmasında, nesnelerin kökenini açıklamak üzere daha önceleri başvurduğu kalıtsal nesne imgeleri kavramından uzaklaşarak, iç ve dış nesnelerin çocuğun dış dünyada ötekilerle kurduğu gerçek yaşantıdan köken aldığını ileri sürer. Klein'a göre, çocuğun gerçek dış dünyasındaki ötekiler sürekli olarak içselleştirilir, iç nesneler olarak dış figürlere bir kez daha yansıtılır. Gerçek dış nesnelere karşılık gelen iç nesneler, ilkinin çifti olarak yerleştirilir. Bu süreçte sadece insanlar değil, tüm yaşantılar ve durumlar içselleştirilir. Çocuğun iç dünyası, benliğin üzerine aldığı sayısız nesneden oluşmaktadır.²⁹

²⁷ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.133.

²⁸ A.g.y., s.134.

²⁹ A.g.y., s.135.

Aşk ve Nefret Arasında Çatışma ve “Konum” Kavramı

Klein'a göre, aşk ve nefret arasındaki temel çatışma tüm gelişim boyunca sürer. Klein'ın açıklamaları, çocukların duygusal ve entelektüel gelişiminin, annenin bedenine ve kişi olarak anneye yönelen bu çekirdek çatışmanın itici gücüyle oluştuğuna yönelik gözlemlere dayanır.

Nesneler başlangıçtan itibaren çocuğun gözünde ruhsal özelliklere sahiptir ve çocukta çeşitli duygular uyandırır. Nesne, sadece dürtüsel olarak haz verici ya da engelleyici olan değil; aynı zamanda seven ve sevilen, nefret eden ve nefret edilen ya da kıskanan ve kıskanılandır.

Klein, saldırganlık ve anksiyetenin aşırı olduğu gelişimin herhangi bir aşamasında, anksiyetenin üstesinden gelmek üzere libidoya başvurulduğuna inanır. Klein'ın saplanma kavramı, duyguların merkeze konduğu, dürtüler ile duyguların ayrılmadığı bir durumdur. Klein, saldırgan dürtülerle uyarılan anksiyeteye hakim olunamadığında, anksiyeteye karşı koymak için yüksek miktarda libidonun harekete geçmesiyle saplanmanın oluştuğunu; libidonun bu eyleminin benliği tükettiği ve zayıflattığı, benliğin engellenmeye direnme kapasitesini azalttığını belirtir. Böylece, benlik gerilemeye eğilimli hale gelir ve kısır döngü oluşur. Klein, gerilemeyi, Freud'un açıkladığı gibi daha önceki erotojenik bölgeler ve davranış biçimlerinin baskınlığı olarak değil, ilkel duygu ve savunmalara bir geri dönüş olarak görür. Klein'a göre, gerilemede, duygular özgül, ilkel mekanizmaları değiştirir ve harekete geçirir; aynı zamanda da geriletir. Klein'ın görüşlerine

göre, geriletilmiş duygular, olgun duygulardan sadece yoğunluk olarak değil, nitelik olarak da ayrılır.³⁰

Klein, Freud'un tanımlamalarından farklı olarak, psiko-seksüel evrelerin birbirinden belirgin biçimde ayrı olmadığını; çeşitli evrelerin birbirinin içine girmiş olduğunu belirtir.³¹ Evre terimi yerine, anksiyeteler ve savunmaların gruplandığı "konum" terimini kullanır. Farklı konumlar, ötekilerle aşk ve nefret ilişkisinin konumlandırıldığı örgütleyici farklı yaşantı örüntülerini yansıtmaktadır. Paranoid-şizoid konumda aşk ve nefret ilişkileri birbirinden ayrı tutulurken, depresif konumda aşk ve nefret içeren ilişkiler birleşiktir.

Klein iki konuma ilişkin kavramları geliştirince, saplanma ve gerileme kavramlarını bırakarak konumları açıklayıcı birer yapı olarak kullanmaya başlar. Konum kavramı, libidinal evre gibi bir gelişimsel kavramdan oldukça farklıdır. Paranoid-şizoid ve depresif konumlar; kronolojik olmaktan çok yapısal kavramlardır ve özerk olarak bir arada olurlar. Konum kavramının, benliğin durumu, içsel nesne ilişkilerinin doğası, anksiyetenin niteliği ve yoğunluğu ve belirli savunmalar gibi fenomenlerin birlikteliğine gönderme yaptığı söylenebilir.

Klein, konum kavramını, geniş ölçekte, anksiyete ve suçluluğun ikili modeli ve onların değişikliklerini açıklamak üzere kullanır. Duygular bağlamında, iki konum, kişinin hoşnutsuzluk ve çatışma duygularına dayanma kapasitesine göre ayrılan, iki temel ruhsal yapılanma olarak görülebilir. Bu, kişinin, konumunu belirleyen ve tanımlayan duygularla

³⁰ R. Stein, 1990, a.g.y., s.504.

³¹ M. Klein, 1928, a.g.y., s.179.

başta çıkma yoludur. Bu iki konumda, çekirdek duyguların farklı nitelikleri, özellikle de anksiyete ve suçluluk duyguları ve bunların nasıl ele alındığı açıklanır.³²

Depresif Konum

Klein 1930'ların ortalarından 1945'lere kadar olan sürede, libidinal temalara tekrar geri dönmüştür. Libidinal konulardaki erken dönem görüşlerinde ağırlık, klasik olarak, beden kökenli haz ve cinsellik üzerine odaklanan dürtü/yapıya verilmişken, bu konulara daha sonraki yaklaşımı, daha çok sevginin karmaşık duyguları ve "onarma" arzusu üzerinedir. Onarmanın Klein'in ilgisinin merkezine yerleşmesi ve saldırganlıkla eşdeğer bir yer edinmesi, 1935'te depresif anksiyete kavramıyla gündeme gelir.³³

Erken dönem çalışmalarında, çocuğun temel korkusunun paranoid yapıda olduğu tanımlanmıştır; çocuk, hem iç hem de dış kötü nesnelerin tehlikesini, onların imgelerini kendinden ayrı tutarak, kendinden ve iyi nesnelerden yalıtarak bertaraf etmeye çalışmaktadır. Böylece, Klein tarafından "paranoid konum" olarak adlandırılan erken dönem örgütlenmesinin anahtar özelliği; iyi nesneler ve iyi duyguların, kötü nesneler ve kötü duygulardan ayrılmasını içermesidir.

Klein, 1935'te "depresif konum" kavramını geliştirir. Depresif konum, Klein'a göre, çocuğun gelişiminin temel konumudur.³⁴ Klein, yaşamın ilk aylarında, çocuğun nesneyi

³² R. Stein, 1990, a.g.y., s.504.

³³ M. Klein, A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States, *International Journal of Psychoanalysis*, 16: 145-174, 1935, s.153.

³⁴ A.g.y., s.174.

bütün olarak içselleştirme kapasitesi geliştirdiğini ve bunun çocuğun ruhsal yaşantısının merkezinde önemli bir değişiklik oluşturduğunu ileri sürer. Klein, çalışmasını artık aşk ve nefrette ifade bulan yaşam ve ölüm dürtülerinin etkileşimi üzerine kurmaktadır. Çocuk bu aşamada, annesini bir bütün olarak algılamaya, annesini sevmeye, onunla özdeşleşmeye başlar; artık annesine yönelik bölünmüş algılarını bütünleştirebilmekte, iyi ve kötü özellikleriyle tek bir annesi olduğunu algılamaktadır. Çocuğun tek bir annesi olduğunu algılaması, çocuğun öfkesinin hedefinin ayrı bir ‘kötü anne’ye yönelmesi anlamına gelmektedir. Annesi hem dış, gerçek bir figür olarak hem de bir iç nesne olarak, engellenme ve anksiyete dönemlerinde çocuğun kötücül cinsel fantezilerinde tahrip edilmektedir. Klein, bu durumu süttten kesilmenin doğurduğu engellenmeye bağlar. Çocuğun bütün olarak algıladığı ve tahrip etmekten korktuğu nesnenin akıbetiyle ilgili yaşadığı korku ve dehşet, “depresif anksiyete” olarak isimlendirilir.³⁵

Depresif anksiyeteleri anlamak için ilk adım, benliğin nesneler üzerine olan bağımlılığını ve onu kaybetme tehlikesinin ne anlama geldiğini tanımaktan geçer. Bu adım, Freud’un ayrılma anksiyetesine atfettikleriyle karşılaştırılabilir. Ancak, Klein, benliğin nesneye olan ilgisini açıklamak üzere depresif suçluluk duygularını ortaya atarak konuyu daha ileriye taşır. Klein için, benlik ve nesnenin kaderi yaşamın başından itibaren yan yana gitmektedir.

Çocuk, zulmedilme korkularını yatıştırmak için bütün ve sevilen anneye yönelir ve anneyi, kendisini iç ve dış zulme

³⁵ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.125-126.

karşı koruyabilmesi için içe yansıtmaya çalışır. Ancak, sevilen anne, çocuğun korktuğu ve korunma ihtiyacı duyduğu aynı saldırılara kendisinin de maruz kaldığını hisseder. Daha da ötesi, anne sadece sevilen değil, aynı zamanda nefret edilendir ve bu nedenle de çocuğun nefret ve sadizmi ile tahrip edilme tehlikesi altındadır. Benlik, artık kendi dürtü ve fantezilerine bağlı olarak, kendi iç nesnelere karşı tehlenin ruhsal gerçekliğini yaşama durumuna ulaşmıştır. Bu sevilen ve özdeşleşme yaşanan annenin kaybı fantezisi, çocuk tarafından, acı, ağrı, yas ve suçluluk gibi duygular yoluyla yaşanır. Klein'a göre, çocuk, iç iyi nesnesini tahrip ettiğini hissetmekte ve aşkıyla onu yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Klein, kayıp nesneye tutulan yası, ödipal durumla ilgili duyguları içeren bir gelişim süreci olarak görür.³⁶ Klein, anne babayı kaybetme tehditiyle ilgili sıkıntının, çok erken ve başlangıçta oral dürtüler ve korkuların hükmettiği memeye yönelik engellenmelerle yakın bir bağlantı içinde oluşan ödipal durumdan geliştiğini düşünür. Bir diğer açıdan, depresif konuma karşılık gelen, iyi nesnelerin korkulan kayıpla ilgili üzüntü ve tasa, ödipal duruma ilişkin acı veren çatışmaların en derin kaynağı konumundadır.³⁷

Bu dönemde kişi, duyguları taşıyarak, onların çiftedeğerli ve akışkan doğasına dayanma kapasitesi kazanarak, duygularla baş etmeye çalışır. Onların üstesinden gelme yolu, yas tutarak; aşk, şefkat, ilgi gibi iyi duygularla ve onarma fantezileriyle depresif duyguları hafifleterek olur. İyi duygular ve yaşantılar

³⁶ R. Stein, 1990, a.g.y., s.501.

³⁷ M. Klein, Mourning and its Relation to Manic-Depressive States, *International Journal of Psychoanalysis*, 21: 125-153, 1940, s.126-127.

baskın olunca, kötü dürtüleri ve benliğin parçalarını yansıtmaya daha az ihtiyaç duyulmakta ve böylece yansıtma azalmakta; zulmedilme anksiyetesi hafiflemektedir.³⁸

Paranoid anksiyete, kendiliğin dış dünya tarafından tahrip edilme korkusunu içerirken, depresif anksiyete, içerden ya da dışardan, çocuğun kendi saldırganlığı ile yaratılan fantezi bir yıkım biçiminde diğerlerinin akıbetiyle ilgili korkuyu içerir. Çocuk depresif anksiyetesini ve ona eşlik eden yoğun suçluluğu onarma yoluyla, diğer bir ifadeyle yeniden yapılandırıcı fantezi ve davranışlar yoluyla annesini onararak çözmeye çalışır. Klein, çocuğun diğerleriyle ilgisinin basitçe kendi yıkıcılığına karşı bir karşıt tepki oluşturma içermediğini ya da basitçe nesneye bağımlılığından kaynaklanan bir anksiyete olmadığını belirtir.

Klein'in yazılarında, ilkel kısmi nesne ilişkilerinden, bütün, ayrı ve gerçekçi nesneyle ilişkilere doğru olan gelişim, aşk ve nefretin değişikliklerini izler. Sevgi ve gereksinim, çocuğun iç aşk nesnesini barındıran güvenli bir bölge olarak hissedilirse, çocuğu, anneyi yutmayı ve onu içe yansıtmayı istemeye yöneltir. Ancak, çocuğun içinin iyi nesneyi içselleştirilmiş zulmedici nesneye ve altbenliğe karşı korumak için yeteri kadar güvenli bir yer olmaması durumunda ya da iyi nesneler kötü olanlarla birlikte uzaklaştırıldığında, anksiyete ortaya çıkar. Küçük çocuk, annesi kaybolunca, aşk ya da nefret dürtülerine bağlı olarak, onu yediği ve tahrip ettiğine yönelik acısını anksiyete olarak yaşar.³⁹

³⁸ R. Stein, 1990, a.g.y., s.505.

³⁹ A.g.y., s.502.

Burada depresif konum, normal gelişimde, aşk olmadan nefretin olmadığını, nefretin ve kuşkucu korkunun aşk ile hafifletilmesinin zenginleştirici ve yaratıcı yönleri sahip olduğunu ima eder. Klein, insanlara daha fazla güvenmeyle birlikte, güçlü benliğin, dış, iç, sevilen ve nefret edilen imajların birleşmesine ve nefretin aşkla hafifletilmesine giden adımlar atabileceğini ve böylece de bütünleşme sürecine ulaşabileceğini ileri sürer.⁴⁰

Klein bu dönemde, aşk kavramı üzerinde durur ve sevginin anksiyeteyi azaltarak nasıl geliştiğini, çocuğun zihinsel yaşamı için iyi duygusal ve haz verici yaşantıların, güven duygusunun nasıl önemli olduğunu belirtir. Klein, son olarak da, içselleştirilmiş annenin yaşamda oynadığı rolü gösterir. Ancak, Klein'a göre, hiçbir zaman tek başına aşk yoktur. Klein, çok küçük çocuğun duygularının güçlü olduğunu, aşırılıklar tarafından belirlendiğini, bu nedenle de aşırı sevgi duygularının, nefret dürtüleriyle ve yoğun sevgi duyguları tarafından canlandırılan bilinçdışı suçluluk duygularıyla ciddi olarak ketlendiğini ve bozulduğunu ifade eder.⁴¹

Güçlü aşk ve nefret dürtüleri, sürekli bir çatışma ve etkileşim içinde çocuğun ilk aşk ve nefret nesnesi olan annesine bağlanır. Bu karma duygular ve bunlar arasındaki mücadele daha sonra baba ve kardeşlere taşınır. Erken dönemlerde bebek annesini sever; henüz yıkıcı, nefret içeren ölüm dürtüleri tümüyle bölünüp ayrılmamıştır ve kendini annesiyle güvende hissetmektedir. Ancak, bebek acıktığında ve arzuları

⁴⁰ M. Klein, 1940, a.g.y., s.135.

⁴¹ R. Stein, 1990, a.g.y., s.502.

doyurulmadığında ya da bedensel olarak ağırlı ya da rahatsız hissettiğinde, tüm durum aniden değişir. Nefret içeren, saldırgan duygular bebeğe akar ve bebeği, fantezide, tüm arzularının nesnesi olan ve aklında yaşantıladığı her şeyle bağlantılandırıdığı kişiyi tahrip etmeye yöneltir. Böylece, ilk aşk yıkıcı dürtülerce kaynağında tahrip olurken aşk ve nefret bebeğin zihninde mücadeleye devam eder. Bu durum yaşam boyunca sürer ve insan ilişkilerindeki tehlikenin kaynağı olmaktan sorumlu tutulur.⁴²

Klein'ın ilk evresinde, cinsel haz ve bilginin peşinde olma merkezi bir konumundadır. İkinci evrede, yıkım ve misilleme tehlikesine karşı güven kazanmak için, zulmedilme anksiyetesine hakim olunmaya çalışılır. Üçüncü evrede, Klein'ın dürtü/yapı modelinden ilişki/yapı modeline bir geçiş olur; nesnenin akıbeti konusunda anksiyete ve onu onarma, aşk yoluyla yeniden bütün yapma çabası itici güç haline gelir. Depresyon durumunda aşk nesnesini koruma, onarma ve yenileme çabaları, benliğin bu onarmayı yapabilme kapasitesi konusundaki tereddütler ve buna bağlı umutsuzluk, tüm yüceltmeler ve benlik gelişimi için belirleyici etkenlerdir.⁴³ Nesne, artık basitçe dürtü doyumunun aracı değil, çocuğun yoğun olarak kişisel ilişkilerini sürdürdüğü bir "öteki"dir.⁴⁴

Depresif konum, çocuğun gelişiminde merkezi konuma sahip olan, erken paranoid evredeki yaygın bölme işlemlerinin üstesinden geldiği gelişimsel bir aşamadır. Gelişimin bu evresinde, dış ve iç, sevilen ve nefret edilen,

⁴² A.g.y., s.502

⁴³ M. Klein, 1935, a.g.y., s.153.

⁴⁴ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.126.

gerçek ve imgesel nesnelerin birleşmesi, her adımda imagoların yeni bir bölmeye maruz kalmasıyla gerçekleşir. Dış dünyaya uyum arttıkça da, bölme işlemi gerçeğe giderek daha fazla yaklaşılan bir düzlemde gerçekleşir. Bu süreç, gerçek ve iç nesneler ve onlara duyulan güven tam oluşuncaya kadar devam eder. Kişinin kendi nefretine ve nefret edilen, korkutucu nesnelere karşı kısmi bir koruma sağlayan çiftedeğerliliğin, normal bir gelişimde değişen derecelerde azaldığı görülür.⁴⁵

Paranoid-Şizoid Konum

Klein 1946'da yazdığı "Şizoid Mekanizmalar Üzerine Notlar"da paranoid-şizoid konum üzerinde durur. Klein, bölme ve benzeri şizoid mekanizmaları paranoid ya da zulmedilme anksiyetenin üstesinden gelmek için gerekli görmektedir. Bu evrede Klein, paranoid süreç üzerine olan daha önceki düşünceleri ile depresyon ve onarma konusundaki daha sonraki çalışmaları arasında bir denge ve sentez oluşturma çabasıdadır. Daha önce bölme süreci üzerine yazmış olsa da, son dönem çalışmalarında bölme ayrı bir önem kazanır. Klein'in daha önceki bölme tartışmaları, iyi ve kötü ya da iç ve dış olarak nesnelerin bölünmesiyle ilişkili iken, 1946'da, Klein, bölmeden benliğin bir özelliği olarak söz etmeye başlar.⁴⁶ Nesnelerin bölünmesi, benliğin içinde bölünmeyi başlatmakta ve ona karşılık gelmektedir. Klein daha önceki paranoid süreç tanımına, benlikteki bölünmeye gönderme yaparak

⁴⁵ M. Klein, 1935, a.g.y., s.173

⁴⁶ M. Klein, Notes on Some Schizoid Mechanisms. *International Journal of Psychoanalysis*, 1946; 27: 99-110.

şizoid tanımını ekler ve zulmedilme anksiyetesinin yaygın olarak yaşandığı bu örgütlenme için “paranoid-şizoid konum” terimini kullanır.

Benlik, yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki mücadeleyle baş etmek üzere bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki kaynağında yaşam dürtüsünün olduğu, kendini sevmeye yetisiyle açığa vuran tedrici bütünleşmedir. Bunun karşısında ise benliğin kendini ve nesneleri bölme eğilimi yer alır; bu da kısmen, doğum anında benliğin bütünlükten yoksun oluşundan kaynaklanır. Bölme, aynı zamanda ilksel anksiyeteye karşı bir savunmadır ve benliği korumanın yollarından birini oluşturur. Bölme işlemiyle meme iyi ve kötü nesne olarak ikiye ayrılır. Benlik en başta meme olmak üzere, nesneyi açgözlü ve tüketici biçimde içselleştirirken, aynı zamanda kendini ve nesnelerini de değişen ölçülerde bölmekte, parçalamakta ve böylece yıkıcı dürtülerin ve içteki zulmedilme anksiyetesinin dağılıp seyrelmesini sağlamaktadır. Bu işlem, yaşamın ilk üç dört ayında etkisini sürdüren paranoid-şizoid konumda kullanılan savunmalardan biridir.⁴⁷

Zulmedilme anksiyetesi, çocuğun, kendi ölüm dürtülerinin yansıtılmasından kaynaklanan, yıkıcı dürtülerle yok olması konusunda yaşadığı dehşet anlamına gelir. Bu evrede tüm oluşumlar çok şiddetli ve aşırıdır. Şizoid mekanizmaların arkasında yatan fantezi, tümgüçlülükle zulmedicileri ortadan kaldırmayı içerir. Bu evreye ait bir diğer örnek, iyi nesnenin yokluğunun, kötü bir nesnenin saldırısına, kendisini yok olma ile tehdit eden zulmedicilerin saldırısına eşdeğer olmasıdır.

⁴⁷ M. Klein, 1957, s.34-35.

Bu aşamada, benliğin parçalarının kendiliğin geri kalanından ayrıldığı ve nesnelere yansıtıldığı bölmenin uzantılarını tanımlamak üzere, “yansıtılmalı özdeşleşme” kavramı geliştirilir. Yansıtılmalı özdeşleşme, Freud'un yansıtma ve özdeşleşme kavramlarından daha etkileşimsel bir kavramdır ve şimdi kendiliğin yansıtılmış yönünün yerine geçen nesneye yakın bir ilişki içindedir.

Klein'a göre, duyguların aşırı ve uçlarda, tümüyle iyi ve tümüyle kötü ve çoğu zaman çekilmez olduğu paranoid-şizoid konumda zulmedilme duygularıyla başa çıkma yolu, bölme ve kısmi inkârla olur. Eğer duygular yansıtılırsa, nesne tümüyle iyi ya da tümüyle kötüyle dolar. Böyle duygularla başa çıkmanın bir diğer yolu da yansıtılmalı özdeşleşme ile olandır; benlik ve nesne sınırlarını değiştirerek iyi ve kötü duyguları içeren kendilik ve nesne parçalarını yeniden düzenler.

Yansıtılmalı özdeşleşme idealizasyon ve bağımlılığa neden olur; yeniden içe yansıtılan nesnelerden kaçma, kişiyi diğer bir iç nesneye bağlar. Şizoid mekanizmalar memeye ilişkiyle başlar; ardından da yansıtılmalı özdeşleşme yoluyla, saldırıya uğrayan ve çocuğun yansıtılmış parçalarıyla dolu olduğu yönünde fantezisi kurulan ve özdeşleşme yaşanan annenin bütün bedeniyle ilişkiye girilir. Klein'a göre, iyi ile kötü ve iç ile dış olanı ayırma kapasitesini gösteren gelişimsel bir aşama olan paranoid-şizoid konum ve bu konumun temel mekanizmalarından olan yansıtılmalı özdeşleşme, dış dünya ile ilişki kurmanın ilk adımıdır.⁴⁸

⁴⁸ R. Stein, 1990, a.g.y., s.503.

Haset ve Şükran

Klein'ın son döneminin temel kavramı “haset”tir. Klein, 1957'deki “Haset ve Şükran” adlı eserinde, haseti, psikopatolojiyi anlamak açısından merkezi bir konuma yerleştirir. Klein, erken dönemdeki hasetin yapısal saldırganlıktan kaynaklandığını belirtmişse de, çocuğun yoğun ve açgözlü gerekliliklerinin engellenmesi gibi diğer etkenler de hasetin gelişiminde rol oynar.

Klein, erken, ilkel hasetin iç saldırganlığın habis ve korkunç bir biçimini temsil ettiğini ileri sürer. Çocuktaki nefretin diğer tüm biçimleri, kötü nesnelere yöneltilmiştir. Bu nesneler, yansıtma ve yansıtılmalı özdeşleşme yoluyla büyük oranda çocuğun kendi sadizmini içerdiğinden, çocuk onlardan nefret eder ve onlara işkence ettiği fantezisini kurar. Haset ise, tersine, iyi nesnelere yöneltilmiş nefrettir. Çocuk, annesinin sağladığı iyilik ve bakımı yaşarken bunun yetersiz olduğunu hisseder ve annesinin kendi üzerindeki denetiminden dolayı rahatsız olur. Meme sınırlı bir miktarda süt vermekte ve sonra da çekip gitmektedir. Çocuğun fantezisinde, memenin sütü kendi amaçları için biriktirdiği hissi yer almaktadır.⁴⁹

Klein, haseti, yıkıcı dürtülerin oral sadistik ve anal sadistik bir ifadesi olarak görür; yaşamın başından beri etkilidir ve yapısal bir temeli vardır.⁵⁰ Bu yaklaşımda, oldukça farklı duygular, tek bir duyguya, hasete bağlanmış görünmektedir. Haset kavramını tanıtarak onu kıskançlık ve açgözlülükten

⁴⁹ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.128.

⁵⁰ M. Klein, 1957, s.17.

ayıran Klein, psikanalizde önemli bir gelişmeyi başlatır. Açgözlülükte çocuk, oburca, içinin boşaltılmış olarak bırakılmasının meme açısından sonuçlarını düşünmeden iyi memenin tüm içeriğini kendisine ister. Açgözlü çocuk için tahrip etme, açgözlülüğe yönelik bir güdü değil, onun sonucudur. Hasette ise, çocuk memeyi, kötü olduğu için değil, iyi olduğu için tahrip etmek, yağmalamak ister. Haset içermiyen nefrette, yıkım kötü nesneler üzerinde oluşur; iyi nesneler ise bölme ile korunur ve sonuçta çocuk kendini korunmuş ve güvende hissedebilir. Hasetin sonucunda ise, iyi nesneler tahrip edilir, bölme bozulur ve ardından zulmedilme anksiyetesinde artma görülür. Haset, iyi yaşantıların oluşturduğu ümidin kaybolmasına neden olur.

Klein'a göre, haset, kişinin kendisini etkisiz kılan, rahatlamamanın değil sadece savunmanın olduğu, acımasız bir süreçtir. Bu zararlı, adeta öldürücü duygu, ancak sevgi ile azaltıldığında katlanılabilir duruma gelir ve ardından da şükranı yaratabilir. Klein'a göre, şükranla cömertlik arasında sıkı bir bağ vardır. İyi nesnenin özümsemişinin sonucu olan iç zenginlik, bireye bu nesnenin armağanlarını başkalarıyla paylaşma imkânı verir. Şükran, bu yönüyle, cömertliği, yani iç zenginlik duygusunu ve paylaşma arzusunu ortaya çıkartmaktadır.⁵¹

Sonsöz Olarak

Klein'a göre, aşk ve nefret, fanteziler, anksiyeteler ve onların savunmaları, yaşamın başından itibaren devrededir ve nesnelere bağlıdır. Klein'ın normal ve patolojik zihinsel

⁵¹ A.g.y., s.32.

gelişim ve işlevsellik üzerine olan kuramları, zihinsel yaşamı, anksiyeteler, onlara karşılık gelen savunmalar ve nesne ilişkileri aracılığıyla gören, paranoid-şizoid ve depresif konumlar varsayımını merkeze almıştır.

Paranoid-şizoid konumda suçluluk, zulmedilme anksiyetesini oluşturan saldırganlık ve yıkıcılığın yansıtılmasından kaynaklanan, nesneden öç alma korkusudur. Depresif konumda suçluluk ise, kötülük ve zarar verme açısından kişinin kendi sorumluluk duygusu içinde oluşur ve kayıp ya da zarar görmüş nesneyi yeniden yaratmaya yönelik onarıcı bir çabaya eşlik eder.

Paranoid-şizoid konumda, zulmedicilerin benliği ve onun ideal nesnesini tahrip edeceğinden korku duyulur. Depresif konumda ise, anksiyete, nesneyi kaybetmekten ya da ona hasar vermekten korku anlamını taşır. Burada nesne, saldırganlığın ve kötü duyguların yansıtılmasıyla kötüye dönüşmüş ya da saldırıya geçmemiş; iyi olarak kalmıştır. Sonuçta, anksiyete, paranoid-şizoid konumda benliğin sağ kalmasıyla, depresif konumda nesnenin bütünlüğü ile ilgilidir. Suçluluk ise, paranoid-şizoid konumda bir nesneden korku; depresif konumda kendinden korku şeklinde yaşanır.

Klein, Freud'un psikoseksüel evreler modelini izleyerek libidinal gelişim evreleri kavramıyla başladığı yazım serüveninde, önce anksiyeteyi temel alan çalışmalara, ardından da haset ve şükran kavramına yönelmiştir. Klein'in haset ve şükran üzerine olan açıklamaları, kuramının çekirdeğini oluşturan aşk ve nefret arasındaki çatışma temasının diğer yönünü oluşturur.

Klein, yaşamının son döneminde, önceki katkılarının bir sentezi üzerinde çalışır. Yaşamı, aşk ve onarmayla oluşturulan bütünleşme ile nefret ve yoğun hasetle yaratılan bölme ve bozma arasındaki bir mücadele olarak tasarlar. Klein'a göre, nesneyi iyi ve kötü yönleriyle bir arada tutma, acı verici şekilde zordur; depresif anksiyete ve suçluluk ile yüzleşilmesi, kişinin sevgisinin sınırlarının ve çiftedeğerlilik gerçeğinin kabul edilmesi gerekir. Nefretin çokluğu, ötekinin bütünlüğünün sürdürülmesini zorlaştırmakta; parçalanma ile sonuçlanan iyi ve kötünün bölündüğü paranoid-şizoid mekanizmalara geçişi gerekli kılabilmektedir.

BEBEK VE ANNE ARASINDAKİ MEKÂNDAN ÖZKENİN YARATILMASI: WINNICOTT'UN ÇALIŞMALARINA BİR BAKIŞ*

Winnicott'un pediyatrist olması nedeniyle bebekler ve annelerine olan yakınlığı, psikanalitik konulara olan ilgisinde belirleyici olmuştur. Winnicott 1923'te Strachey ile 10 yıl süren bir analize başlamıştır. İkinci analisti Klein'in yakın çevresinden Joan Riviere olmuş; 1936-1940 yılları arasında da bizzat Melanie Klein'dan süpervizyon almıştır. Klein'in erken döneme ait fanteziler, anksiyeteler ve ilkel nesne ilişkileri konusundaki tanımlamaları, Winnicott'un da ilk ilgi alanları arasında yer alır. Bu nedenle, Winnicott'un erken dönemlerindeki görüşlerinin Klein ile örtüştüğü dikkati çeker.¹

Winnicott, çocuklar ve psikotiklerle yaptığı çeşitli çalışmalardan sonra, 1945 yılından itibaren, Freudyen ve Klein-yen kuramdan ayrılışının habercisi olan makalelerini yazmaya başlar. Klein'in başlangıçtaki yola çıkışının, nevrozlar ve depresyona göre yeterince keşfedilmemiş bir alan olarak gördüğü psikozlara, psikanalitik kavramların uygulanması konusunda katkıda bulunmak olduğu ileri sürülür. Ancak, tanısal anlamdaki bu ayrım, bir süre sonra anlamını yitirir. Winnicott'un yaklaşımı, Freud ve Klein'in formülasyonlarının-

* *Psikanaliz Yazıları*, 23, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2011.

¹ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, Harvard University Press, Cambridge, 1983, s.190.

dan ayrılarak, gelişim ve psikopatolojinin genel bir kuramına doğru yol alır.²

Winnicott'un yazılarının önemli özelliklerinden biri, çok farklı yönelimler içeriyor olmasıdır. Kimi zaman, çok önemli klinik deneyimler içeren fikirlerini tek bir satıra sığdırılabilmiş olduğu gözlenir. Winnicott'un eserleri sırasıyla okundığında, Sigmund Freud ya da Melanie Klein'da olduğu gibi, kendini giderek geliştirdiği hissinin alınmadığı görülmektedir. Sanki Winnicott, daha başlangıçta fikirlerini zihninde oluşturmuş ve klinik deneyim ile onları doğrulama ve işleme sürecine girmiştir. Winnicott yazım sürecinde kendi özgün tarzını yaratmıştır. Bu nedenle de yazıları çok fazla özü olan bir bütünden ibaret gibidir.³

Winnicott kuramının çerçevesini, sadece çocuğun içindeki süreçlerden yola çıkarak değil, ilişkisel / yapısal model olarak da isimlendirilen çocuk ile anne arasındaki ilişkisel alan üzerinden oluşturmuştur.⁴ Winnicott'a göre, anne ile bebek arasındaki ilişki, karmaşık ve karşılıklı duygusal ihtiyaçları içerir ve temel olarak fiziksel bir yapıda değildir. Winnicott bir yazısında, Mahler'in "sembiyoz" terimini kabul edilemeyecek kadar biyolojik kökenli bulduğunu belirtir.⁵ Winnicott'un kuramında, erken nesne ilişkileri, dürtü doyumunu değil,

² A.g.y., s.191.

³ A.H. Modell, The Works of Winnicott and the Evolution of His Thought, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 33:113-137, 1985, s.114.

⁴ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.197.

⁵ D.W. Winnicott [1971] İçgüdüsel Dürtü Dışında ve Çapraz Özdeşleşmeler Açısından Karşılıklı İlişki Kurma, *Oyun ve Gerçeklik*, İngilizce'den çeviren: T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.159.

çocuğun içindeki gelişimsel ihtiyaçlar ile anne tarafından sunulan annelik koşulları arasındaki etkileşimi içermektedir.

Ebeveyn-Bebek İlişkisi ve Tutma Ortamı

Winnicott'un kuramı, ağırlıklı olarak ebeveyn-bebek ilişkisi üzerine kuruludur. Winnicott "Ebeveyn-Bebek İlişkisi Kuramı" isimli eserinde, çocuk ve anne bakımının ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu belirtir.⁶ Annenin bebekle ilgili algıları, bebeğin kendi yaşantılarının örgütlenmesinden önce gelmektedir. Anne, bebeğe içinde yer aldığı ve yaşadığı bir "tutma ortamı" (holding environment) sağlar.⁷ Winnicott'un burada kullandığı "tutma" çocuğun sadece fiziksel olarak tutulmasını değil, aynı zamanda birlikte yaşama kavramının öncesine denk düşen tüm çevre koşullarını ifade etmektedir. Tutma, daha önce başlayan ve o dönemde nesne ilişkilerini belirleyen dürtüsel yaşantılarla örtüşür. Tutma, annenin farkındalığı ve empatisiyle belirlenen karmaşık ruhsal bir alanda yer alan ve dışarıdan tümüyle fizyolojik olarak görülse de, aslında çocuğun psikolojiyle ilişkili olan bir sürecin yönetilmesini içermektedir.⁸ Winnicott'un yaklaşımında, tutma, anne ve bebek arasındaki benlik-bağlılığını oluşturan belirli bir derecedeki "birincil annelik tasası"na (primary maternal preoccupation) gereksinim duyar. Winnicott, annenin kendi isteğiyle kendini bebeğe özenli bir aracı olarak

⁶ D.W. Winnicott, The Theory of the Parent-Infant Relationship, *International Journal of Psychoanalysis*, 41:585-595, 1960.

⁷ A.g.y., s.591.

⁸ A.g.y., s.589.

sunması şeklinde ortaya çıkan özveri durumunu, “birincil anelik tasası” olarak isimlendirmiştir.⁹

Yanılsama Yaşantısı ve Varsanısal Tümgülülük

Anne, tutmaya ek olarak, dünyayı çocuğa getirir ki, Winnicott’a göre, annenin bu işlevi gelişimde çok önemli bir rol oynar. Şöyle de denebilir: Özverili anne kendini bebeğe, meme gibi uygun bir nesneyle sunmaktadır. Bebek ise nesneyi yarattığına inanmaktadır. Zıt yönlerden gelerek birbirine yakınlaşan bu iki sürecin örtüşme durumu, “yanılsama anı” (moment of illusion) olarak kabul edilir.¹⁰ Yanılsama anı, bebeğin memeyi hem kendi varsanısı hem de dış gerçekliğe ait bir şey olarak almasıdır. Bebeğin varsanıları ve annenin memeyi sunması yinelendikçe, gerçek dünyaya giderek daha fazla yaklaşılır.

Yanılsama anında, bebek kendini tümgüçlü, tüm yaratıların kaynağı olarak görmektedir. Winnicott’a göre, bu tümgüçlülük sağlıklı gelişim ve sağlam bir kendilik için temeldir. Bu aşamada, annenin özverisi, bebeğin ihtiyaçlarına karşı empatik öngörüsü ve kusursuz zamanlaması çok önemlidir. Annenin dünyayı bebeğe anlaşılabilir ve bebeğin ihtiyaçlarına uygun bir tarzda getirmesi, bebeğin zihninde bu yanılsamayı mümkün kılar.¹¹ Bebeğin varsanısı ve annesel sunumun eşzamanlılığı,

⁹ D.W. Winnicott [1956] Primary Maternal Preoccupation, *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, International Psychoanalytical Library, 100: 300-305, 1975.

¹⁰ D.W. Winnicott, Primitive Emotional Development, *International Journal of Psychoanalysis*, 26, 137-143, 1945, s.141.

¹¹ A.g.y., s.142.

çocuğun dış gerçeklikle temas ve onun üzerinde güç elde etme duyusunun yaşıntısal temelini oluşturmaktadır.

Winnicott'a göre, "yeterince iyi anne" (good-enough mother) bebeğin ihtiyaçlarına etkin olarak uyum gösteren kişidir.¹² Bebeğin dış gerçeklikle ilişki kurma yeteneğini geliştirebilmesi ve bir dış gerçeklik kavramını oluşturabilmesi için, bu uyumun başlangıçta eksiksiz olması gerekir. Annenin başlangıçta bebeğe yüzde yüz uyum göstermesi, bebekte, annenin memesinin kendisinin bir parçası olduğu yanılsamasına neden olur. Bebek, kendi yaratma kapasitesine karşılık gelen bir dış gerçeklik olduğu yanılsaması içindedir. Bu aşamada, annenin sunduğu şeyle çocuğun tasavvur ettiği şey arasında bir örtüşme söz konusudur. Winnicott'a göre, bebek memeyi, tam da orada ve o anda bir meme yaratabildiği ölçüde algılar.¹³ Yanılsama, bebeğin kendi parçası olan bir memeden süt alması üzerine kuruludur. Böylece, bebekte anne memesi öznel bir olgu olarak gelişmekte ve anne gerçek memeyi, tam bebeğin yaratmaya hazır olduğu yere, tam da gerektiği anda koymaktadır.

Yanılsama deneyiminin vazgeçilmez bir parçası, bebekte tümgüçlülük hissinin oluşmasıdır. Varsanısal tümgüçlülük bir kez yerleşti mi, çocuk için kontrolü dışında bir dünyanın olduğu gerçeğini öğrenmek ve gücünün sınırlarını yaşamak gerekli hale gelir. Bu öğrenmeyi mümkün kılan da, annenin dış dünyayı bebeğin taleplerine göre biçimlendirmedeki

¹² D.W. Winnicott [1953] Geçiş Nesneleri ve Geçiş Olguları, *Oyun ve Gerçeklik*, 1971, İngilizce'den çeviren: T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.29.

¹³ A.g.y., s.31.

başarısızlığıdır. Annenin kendi annelik tasasından kurtulması ve kendi yaşamının diğer alanlarıyla ilgilenmeye başlaması, çocuğu, neyi yapamadığı ve neyi yaratamadığıyla yüzleşme durumuna gelmeye zorlar. İşin başında neredeyse bütünüyle olan uyum, bebeğin annenin yetersizlikleriyle başa çıkma yeteneğinin artmasıyla giderek azalır. Bu dönemde bebek hayal kırıklıkları yaşamaya başlar. Bir yandan da annenin bebeğin ihtiyaçlarına uyum göstermedeki yetersizliği nesneleri gerçek kılmaktadır. Artık aşk kadar nefret de devreye girmiştir.

Bu süreçte, annenin benliğinin kapsayıcılığı ve yanıtlılığı, bebeğin benlik işlevlerindeki artışla uyumlu bir şekilde azalır. Bebek olgunlaştıkça, anne onun arzularını daha az gerçekleştirmeye başlar. Böylece, anne bebek ilişkisinde farklılaşma ve etkileşim giderek artan bir özellik haline gelir. Bebeğin edilgen varsanısal isteklerini gerçekleştiren erken dönemdeki anne, giderek yerini, jestler ve işaretler ile gerçek olarak ifade edilen ihtiyaçlara yanıt veren bir anneye bırakır. Winnicott'a göre, "kademeli adaptasyon başarısızlığı" olarak adlandırılan bu durum, ayrılık, farklılaşma ve gerçekleştirmenin gelişimi açısından temeldir.¹⁴

Çocuğun Gelişiminde Annenin Ayna Rolü ve Kendilik Duyumunun Gelişimi

Sağlıklı gelişim mükemmel bir çevre gerektirir. Winnicot, mükemmel terimi ile, annelik tasasının, bebeğinin

¹⁴ D.W. Winnicott [1949] *Mind and its Relation to the Psyche-Soma, Through Paediatrics to Psycho-Analysis*, International Psychoanalytical Library, 100: 243-254, 1975, s.246.

ihtiyaçlarına yakın ve duyarlı olmayı mümkün kıldığı bir anneyi kasteder.

İnsan yavrusunun duygusal gelişiminin ilk evrelerinde, bebeğin henüz kendisinden ayırmadığı çevre, hayati önemde bir rol oynamaktadır. Zamanla bebek ben olmayı benden ayırmaya başlar. Annenin çevresel bir özellik olarak bebek tarafından kendisinden ayrılması sırasında önemli değişiklikler ortaya çıkar. Çevre şu tür işlevleri içerir: 1) Tutma; 2) Ele alışı; 3) Nesne sunumu.¹⁵ Bu süreçte bebek tutulur, tatmin edici bir biçimde ele alınır; böylece de meşru tümgüçlülük yaşantısı kesintiye uğratılmayacak şekilde kendisine bir nesne sunulmuş olur. Sonuç olarak, bebek nesneyi kullanabilir; nesne de bebek tarafından sanki kendisi tarafından yaratılmış öznel bir nesne gibi hissedilebilir.¹⁶

Winnicott, annenin, bebeğin yaşantı ve jestlerinin kesin bir yansımasını ona sağlayan bir ayna olarak işlev gördüğünü belirtmiştir. Winnicott'a göre, bebek annenin yüzüne baktığında kendisini görür. Bir başka ifadeyle anne bebeğe bakmaktadır ve nasıl görüldüğü orada ne gördüğüyle bağlantılıdır. Winnicott, şöyle ifade eder: “Baktığımda görülüyorum, demek ki varım”.¹⁷

Bebeklerin çoğu verdiklerini geri alamama deneyimini uzun süre yaşamak zorunda kalırlar. Bakar ve kendilerini görmezler. Bunun bir sonucu olarak, yaratıcı kapasiteleri körelmeye başlar ve çevreden kendilerine ait bir şeyleri geri

¹⁵ D.W. Winnicott [1967] *Çocuğun Gelişiminde Annenin ve Ailenin Ayna Rolü, Oyun ve Gerçeklik*, 1971, a.g.y., s.138.

¹⁶ A.g.y., s.139.

¹⁷ A.g.y., s.142.

almanın yollarını ararlar. İkinci olarak, bebekte, baktığı zaman gördüğü şeyin annenin yüzü olduğu fikri yerleşir. Bu annenin yüzünün ayna olmaması anlamına gelmektedir. Böylece algı, kavrayışın, dünyayla kurulabilecek anlamlı bir mübadele ilişkisinin başlangıcı olabilecek şeyin yerini alır.¹⁸

Annenin bu tür görelî başarısızlığı yüzünden hayal kırıklığına uğrayan bazı bebekler ise, annenin içinde bulunduğu ruh halini kestirebilmek için annenin değişen ruh ifadelerini incelerler. Annenin yüzü çocuğa yanıt vermiyorsa, o zaman ayna sadece bakılacak bir şeydir; incelenecek bir şey değil.

Normal bir seyirde, bir kız aynada yüzünü incelediğinde, anne imgesinin orada olduğu, annenin kendisini görebildiği, kendisiyle ilişkide olduğu konusunda kendisine güvence vermektedir.

Winnicott, bebeğin ve çocuğun kendisini önce annenin yüzünde, sonra da aynada görmesi hakkında söylediklerinin, analize ve psikoterapinin görevine farklı bir biçimde bakmanın yolunu sunduğunu belirtir. Psikoterapi bu çerçevede, hastanın kendisinin getirdiğini uzun vadede geri vermek olarak tanımlanır.¹⁹

Annenin bebeğe bebeğin kendisini geri verme rolü, çocuk-aile ilişkisi açısından önemlidir. Winnicott'a göre, çocuk büyüdükçe, olgunlaşma süreçleri karmaşılaşıp özdeşleşmeler çoğaldıkça, çocuğun, anne ve babanın ve kendisiyle ebeveynlik ve kardeşlik ilişkisi içinde bulunan diğer insanların yüzlerinden kendini geri almaya yönelik bağımlılığı gide-

¹⁸ A.g.y., s.140.

¹⁹ A.g.y., s.145.

rek azalır. Winnicott, yine de, ailenin zarar görmeden varlığını sürdürdüğü ve belli bir süre boyunca çocuk için devamlı bir ilgi kaynağı olduğu zamanlarda, aile üyelerinin tutumlarında ya da bir bütün olarak ailenin tutumunda kendini görebilmenin her çocuk için yararlı olduğunu belirtmiştir.²⁰

Yansımalarındaki kusurlar, çocuğun kendilik yaşantı kapasitesi ve bütünlenmesini bozar ve ketler, bireyleşme sürecini olumsuz etkiler. Anne bebeğin istek ve ihtiyaçlarına rezonans sağladığında ise, bebeğin istek ve ihtiyaçları bedensel işlevleri ve dürtüleriyle uyumlu hale gelir. Bu durum, kendilik duyumunun gelişiminin temelini oluşturur. Böylece, zaman içinde kendiliğin var olması olan kendilik duyumu, anne bakımıyla sağlanmış olur. Kendilik duyumu, çocuğun kendi tümgüçlülük duyumunu güçlendiren annenin empatik yanıtıyla pekişmektedir. Ancak, annenin çocuğun ihtiyaçlarını gerçekleştirmekteki başarısızlığı, yaratıcılığı ve gücüne olan inancını azaltarak çocuğun varsanısal tümgüçlülük duyumunu sona erdirecektir.²¹ Kendilik duyumunun oluşmasına katkısı olan tümgüçlülüğün, daha önce de söz edildiği gibi, gelişim açısından bir aşamada terkedilmesi gerekmektedir.

Tutma Sürecinin Bozulması ve İhlal Durumu

Winnicott'a göre annelik bakımındaki yetersizlikler, diğer bir ifadeyle mükemmel bir çevre yaratmadaki başarısızlık ve mükemmel çevrenin giderek kaybolması, çocuğun duygusal

²⁰ A.g.y., s.145.

²¹ D.W. Winnicott, Mind and its Relation to the Psyche-Soma, 1949, a.g.y., s.246.

gelişiminde zayıflatıcı bir etki oluşturur. Annelik yetersizliği, çocuk tarafından kendiliğin varoluşu açısından bir tehdit olarak yaşanır. Annelik yetersizliği en erken evreye uyarlandığında, bu durumun karşılığı “bebeğin kendiliğinin yok olması”dır.²² Bebeğin bireysel varoluşu hem biçimsizlik (formlessness) durumundan hem de tümgüçlü yaratıcı jestlerinden köken alır. Winnicott bir yazısında biçimsizlik durumunu, malzemenin belli bir kalıba göre kesilmeden, biçimlendirilip bir araya getirilmeden önceki durumu olarak tanımlar.²³ İdeal olarak, anne, biçimsizlik durumu ile tümgüçlülük arasında aracılık işlevi görür. Bu işlevlerle ilgili bir engellenme, diğer bir ifadeyle tutma sürecinin bozulduğu durum için, Winnicott, “ihlal” (impingement) terimini kullanmaktadır. İhlal tümüyle çevresel değildir; çocuk altbenlik dürtülerini, çevre koşulları yeterli değilse, bir ihlal olarak yaşar.

İhlal terimi, sonuçla ilgili bir önyargı içermez. İhlal, bireyin yanıtına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz bir potansiyel içerebilmektedir. Bu yaklaşım, Winnicott’un çalışmalarında görülen bir durumdur: Gerileme kaosa neden olurken, aynı zamanda da yeni bir başlangıç potansiyeli taşır. Suçluluk sakatlayıcı olabildiği gibi, telafi edicidir de. Suçluluk, bu anlamda, basitçe olumsuz olmayıp birincil bir ahlaki erdem, ilgilenme kapasitesini içerir.²⁴

²² D.W. Winnicott, *Primary Maternal Preoccupation*, 1956, a.g.y., s.304.

²³ D.W. Winnicott [1971], a.g.y., 1998, s.54.

²⁴ A.H. Modell, 1985, a.g.y., s.121.

Uzun Süreli İhlalin Bir Sonucu Olarak Sahte Kendilik

Uzun süreli ihlalin en önemli sonucu, bebeğin yaşantısının parçalanmasıdır. Bebek, gerekme de, erken ve kompulsif bir biçimde diğerlerinin talep ve isteklerine uyum sağlamaya başlar. Winnicott, ortaya çıkan parçalanmayı, ayrılmış ve küçülmüş “gerçek kendilik” ile “sahte kendilik” arasında bir bölme olarak tanımlar. Gerçek kendilik, annenin bebeğin kendiliğinden olan jest ve duyuşal varsanılarını karşılamadaki başarısının bir sonucu olmasının dışında, yaşayan bir gerçeklik değildir.²⁵ Annenin uygun empatik yanıtının olmadığı durumda, temel olarak kendiliğin var olmamasıyla uyumlu bir biçimde sahte kendilik gelişir. Bu savunmacı uyum, sahte kendilikten bölmeyle ayrılmış olan gerçek kendiliği korur. Böylece, bebeğin bireyselliğini (gerçek kendilik) koruyucu bir yalıtımla güven altına almak amacıyla, sahte kendilik olarak isimlendirilen bakım işlevini üstlenmiş bir kendilik gelişmiş olur. Gerçek kendiliğin yalıtılması, boşluk, boşunalık ve ölüm duygularının gelişmesine neden olmaktadır.

Kendiliğinden olan ihtiyaçların, imgelerin ve jestlerinin kaynağı olan gerçek kendilik, ruhsal yokoluşa eşdeğer şekilde gizlenmeye doğru giderken, sahte kendilik, içeriği annenin beklenti ve talepleriyle oluşturulmuş bireysel varoluşun bir yanılsamasını yaratır. Sahte kendilik çevrenin sağlamakta başarısız kaldığı bakım işlevlerini bir anlamda üzerine alır. Sahte kendilik, gerçek kendiliğin bütünlüğünü gizlice koru-

²⁵ D.W. Winnicott, *Ego Distortion in terms of True and False Self*, 1960, *The Maturation Processes and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development*. The International Psycho-Analytical Library, 64:1-276, 1965, s.145.

makta; çevresel taleplerle uyum içinde olan gerçek kendiliği gizleme işlevini görmektedir.²⁶

Winnicott'un gerçek ve sahte kendilik tanımında, kendiliğin gerçek ya da sahte olmasının esası, gerçek bir iletişimin olup olmamasında yatar. Sahte kendilik temel olarak bağlantısızlığın bir savunmasıdır. Gerçek bağlantısızlık gerçek kendilikte yer alır; ancak hem sağlık hem de hastalık durumunda, gerçek kendilik kendini ihlalden, iletişime girmeme yoluyla korur.²⁷

Yeterince iyi tutma ortamı sağlamakta uzun süreli ve ciddi bir başarısızlık olduğunda, bebek bir kaos durumuna doğru itilir; bunun sonucunda da çocukluk çağı psikozu ya da erişkin psikotik ya da sınır durumların çekirdeği oluşur. Tutma ortamını sağlamadaki başarısızlık daha az olduğunda ise, yukarıda tanımlandığı gibi, bebek annenin bakım işlevini üstlenen savunmacı bir kişilik örgütlenmesi (sahte kendilik) geliştirebilmektedir. Bu yönüyle de, söz konusu örgütlenmenin bir tehlikenin algılanması durumunda geliştirilmiş olduğu söylenebilir. Bu arada annenin yetersizliği; tutma ortamının başarısızlığının tek nedeni olarak görülmemelidir. Erken doğum, bebeğin fiziksel bir hastalığının olması gibi durumlar da tutma ortamını etkiler.²⁸

²⁶ A.g.y., s.147.

²⁷ A.H. Modell, 1985, a.g.y., s.123.

²⁸ T.H. Ogden, The Mother, the Infant and the Matrix: Interpretations of Aspects of the Work of Donald Winnicott, *Contemporary Psychoanalysis*, 21:346-371, 1985, s.353.

Geçiş Nesneleri

Winnicott'un yaklaşımında, çocuğun ruhsal içeriği, içinde bu içeriğin de yer aldığı tutma ortamı ile ilişki içinde anlaşılabilir. Tutma ortamı ilk aşamada anne tarafından sağlanır. Çocuğun iç tutma ortamının, diğer bir ifadeyle kendi ruhsal matriksinin gelişmesi zaman alacağından, çocuğun zihinsel içeriği başlangıçta annenin zihinsel ve fiziksel etkinliğinin matriksi içinde var olur. Diğer bir ifadeyle başlangıçta, ortamın bir parçası olarak anne çocuğun deneyim oluşturmaya başlaması için zihinsel bir mekân sağlar. Ancak, anne tarafından sağlanan tutma ortamı başlangıçtan itibaren sürekli bir aşınma durumundadır. Geçiş olgusu dönemi, bebeğin tutma ortamını içselleştirme evresi olarak da anlaşılabilir.²⁹

Winnicott, "geçiş nesneleri" oluşumunu bireyin gelişimine yol açan sürecin önemli bir yönü olarak görür. Geçiş olgusunun en dikkate değer yanı, nesnelerin kendilerinden değil, varsanısal tümgüçlülük ile nesnel gerçekliğin tanınması arasındaki gelişim yolunda bir ara durak olan nesnelerle ilişkinin doğasından gelir. Bireyin ortaya çıkışı, yanılısamalı tümgüçlülük durumundan bir hareketin başlamasına neden olur. Bebek, annenin sağladığı imkânlarla, yaşadığı dünyanın tüm özelliklerini yarattığını ve kontrol ettiğini hissettiği bu yanılısamalı tümgüçlülük durumundan, gücünün sınırlarını kabul ettiği ve diğerlerinin bağımsız olarak varlığını farkında olduğu nesnel algılama durumuna geçer. Bu durumlar arasındaki hareket tek yönlü değildir ve düz bir çizgi üzerinde oluşmaz; hem çocuklar hem de erişkinler bu iki durum arasında gidip gelirler. Winni-

²⁹ A.g.y., s.355-356.

cott, iç dünya ile dış gerçeklik dünyasını temsil eden bu iki durum arasındaki karşıtlığa dikkati çeker: Geçiş nesneleriyle ilişkiler, bu iki dünya arasında aracı niteliği taşıyan bir geçiş alanı oluşturmaktadır.³⁰

Winnicott, “geçiş nesneleri ve geçiş olguları” üzerine olan görüşlerine, ilk kez 1953’te yayımladığı aynı isimli makalesinde yer verir. Winnicott’un geçiş nesnesi, çocuğun ilk sahip olduğunun tanımından başka bir şey değildir. Çoğu zaman da yanlış bir şekilde, geçiş nesnesinin bir anne yedeği olduğu düşünülür. Winnicott için geçiş nesnesi kavramı, iç ve dış gerçeklikle ilişki, yanılısma ve simgesel dönüşüm kapasitesiyle ilgilidir.³¹

Winnicott’a göre, bebeklerin sahip oldukları ilk “ben olmayan” şeyi kullanma kalıpları büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Yaşamın ilk dönemlerinde, yeni doğmuş bebeğin yumruğunu ağzına sokmasıyla başlayıp sonunda bir oyuncak ayıya, bir oyuncak bebeğe, yumuşak ya da sert bir oyuncığa bağlanmaya varan ve büyük bir çeşitlilik gösteren bir dizi olay yaşanmaktadır. Winnicott, “geçiş nesneleri” ve “geçiş olguları” terimlerini, başparmak ile oyuncak ayı, oral erotizm ile gerçek nesne ilişkisi arasındaki deneyim bölgesini adlandırmak için ortaya atmıştır. Hem iç gerçekliğin hem de dış yaşamın katkıda bulunduğu bu ara deneyimleme bölgesi, iç ve dış gerçekliği birbirinden ayrı ama yine de birbiriyle bağlantılı tutmak gibi farklı bir işleve sahiptir. Winnicott, bu noktada, özel olarak ilgilendiği alanın nesne ilişkilerinin ilk nesnesi değil, bebeğin

³⁰ J.R. Greenberg, S.A. Mitchell, 1983, a.g.y., s.195.

³¹ A.H. Modell, 1985, a.g.y., s.124.

sahip olduğu ilk şey ve öznel olan ile nesnel olarak algılanan arasındaki ara bölge olduğunu söyler.³²

Winnicott'a göre, insan yavrusu doğumdan başlayarak nesnel olarak algılanan ile öznel olarak tasavvur edilen arasındaki ilişki sorunuyla uğraşmaktadır. Geçiş nesnesi, ne varsanılar ve fanteziler gibi büyüsel kontrolün ne de gerçek anne gibi dış dünyanın kontrolündedir; geçiş nesnesi Winnicott'un ara bölge olarak tanımladığı, "birincil yaratıcılık ile gerçeği değerlendirmeye dayanan nesnel algı" arasında bir yerdedir. Winnicott, geçiş olgularının yanılsama kullanımının erken dönemlerini temsil ettiğini; bunlar olmadan, insanın, başkaları tarafından dışsal bir şey olarak algılanan bir nesneyle ilişki kurma fikrine bir anlam vermesinin beklenmeyeceğini belirtir.³³ Geçiş nesnesi, bir nesne olarak var olan, ancak yaşamı ve anlamı bir özne tarafından verilen bir şey olarak tanımlanabilir.

Winnicott'un, dördüncü ve altıncı aylar ile sekizinci ve onikinci aylar arasında görülmeye başladığını söylediği, anksiyeteye, özellikle de depresif anksiyeteye karşı bir savunma niteliği taşıyabilen geçiş nesnesi, ilk "ben olmayan" şeydir ve bu nesne, bebeğin uykuya geçerken kullanmadan yapamadığı bir yün yumağı, bir battaniyenin kenarı, bir yastık, bir ezgi, bir sözcük ya da bir davranış olabilir. Bebeklikte başlayan bu tür davranış kalıpları, çocuklukta, özellikle de yalnız kalındığında ya da sıkıntıyla baş etmeye çalışılırken gerekli olmayı sürdürebilmektedir. Hatta sonraki yaşlarda çocuk yoksunluk tehditiyle

³² D.W. Winnicott, Geçiş Nesneleri ve Geçiş Olguları, 1953, a.g.y., s.21.

³³ A.g.y., s.30.

karşı karşıya kaldığında, bir nesneye ya da davranış kalıbına duyulan ihtiyaç yinelenebilir.³⁴

Winnicott, geçiş nesnesinin yerleşmesi için gerekli olanın, erişkinler ile bebek arasında, nesnenin kökeni ve yapısını sorgulamama üzerine kurulu sözsüz bir anlaşma olduğunu söyler. Ebeveyn, bebek sanki nesneyi yaratmışçasına davranır ve onun üzerindeki kontrolünü sürdürürken; aynı zamanda da diğerlerinin dünyasında onun nesnel varoluşunu onaylar.

Geçiş nesnesi bir anlamda sürekliliği muhafaza etme işlevi görür. Bebeğin gelişiminin örselendiği bir durumda, annenin dışında bir geçiş nesnesinin olmaması, kullanılan nesnelerin sürekliliğinin bozulmasına neden olabilmektedir.

Geçiş olgusunun dağılmasıyla, geçiş nesnesi zaman içinde anlamını yitirir. Burada dağılma, geçiş olgusunun, “iç ruhsal gerçeklik” ile “iki kişi tarafından ortak olarak algılanan dış dünya” arasındaki ara bölgenin, yani kültürel alanın bütününe yayılmasıdır.³⁵

Nesne İlişkileri ve Nesne Kullanımı

Winnicott, bireyin ortaya çıkışının diğer bir özelliğini, “nesne ilişkisi” ile “nesne kullanımı” arasındaki ayrım üzerinden tanımlar. Winnicott’un bu konudaki formülasyonları, ayrılık sürecindeki saldırganlık ve yıkıcılığın işlevinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Nesne ilişkisi, diğerinin bebeğin yanılmalı kontrolü altında olduğu, öznel ve yansıtılmalı bir yaşantı olarak tanımla-

³⁴ A.g.y., s.23.

³⁵ A.g.y., s.24.

nır. Nesne kullanımı ise, bebeğin tümgüçlü kontrolü dışında, bağımsız ve gerçek olarak, diğerinin algılanması ve onunla kurulan etkileşimdir.

Winnicott, nesne ilişkisini, yalıtılmış bir birim olarak özneye ait bir deneyim biçiminde tanımlar ve nesne ilişkisi ile nesne kullanımı arasındaki farka dikkat çeker. Nesnenin kullanılabilmesi için, nesne ilişkisindeki gibi yansıtma yığını değil, ortak gerçekliğin parçası olma anlamında gerçek olması zorunludur.³⁶ Winnicott bu noktada, ilişki kurmanın özneye ait bir olgu olduğundan söz eder ve psikanalistin nesneyi bir yansıtma olarak değil, kendi başına bir şey olarak hesaba katmasının önemini vurgular. Winnicott'un yaklaşımında nesne ilişkisinden nesne kullanımına geçme aşamasına özel bir önem atfedilir. İlişki kurma bireysel özne açısından tarif edilmektedir. Kullanım için ise, nesnenin orada her zaman bulunmuş olma özelliği, diğer bir ifadeyle bağımsız varoluşu gerekmektedir. Winnicott'un geçiş olgularına dair çalışmalarında ele aldığı da budur.

Winnicott, öznenin bir nesneyi kullanabilmesi için, gerçeklik ilkesine geçmenin bir parçası olarak gördüğü nesneleri kullanma kapasitesini geliştirmesi gerektiğini söyler. Söz konusu kapasitenin gelişimi, özneye belirli imkânlar sunan çevreye bağlı bir durum olarak görülür.

Winnicott'a göre, sürecin başlangıcında nesne ilişkisi, sonunda ise nesne kullanımı vardır. Winnicott, araya öznenin nesneyi kendi tümgüçlü denetim alanının dışına yerleş-

³⁶ D.W. Winnicott [1969] *Nesne Kullanımı ve Özdeşleşmeler Yoluyla İlişki Kurma, Oyun ve Gerçeklik*, 1971, a.g.y., İstanbul, 1998, s.113.

tirmesini koyar. Bu, şu anlama gelmektedir: Özne, nesneyi, nesne ilişkisinde olduğu gibi yansıtımalarının ürünü olan bir varlık gibi değil, dışsal, kendi başına bir varlık olarak algılamaya başlamıştır.³⁷

Winnicott'a göre, nesne ilişkisi kurmaktan nesne kullanımına geçiş, öznenin nesneyi yok etmesi anlamına gelir. Özne, önce nesneyle ilişki kurmakta, nesne dışsallaştıkça nesneyi yok etmektedir. Çocuk nesneyi, ayrı ve kendi öznel kontrolü dışında yaşamaya başladığı için parçalar ve parçaladığının farkında olduğu için onu tümgüçlü kontrolünün dışına yerleştirir. Böylece çocuk, gerçek olduğu için nesneyi kullanır ve parçalar; kullanıldığı ve parçalandığı için nesne gerçek hale gelir.

Bir sonraki aşama ise, nesnenin öznenin yok etme çabalarına karşın ayakta kalabilmesidir.³⁸ Nesnenin kullanılabilmesi nesnenin ayakta kalabildiği aşamada gündeme gelir. Nesnenin özerkleşerek kendi başına var olması, ardından da öznenin yok etme çabalarına karşın hayatta kalması, nesnenin özneye katkıda bulunmasının yolunu açar ki, burada nesnenin kullanımından söz edilmektedir. Nesnenin hayatta kalması öznenin artık nesnelerden oluşan bir dünyada yaşaması anlamına gelir. Özne bir yandan nesne kullanımıyla birçok şey kazanmaya uygun hale gelirken, bir yandan da bilinçdışı fantezide nesne ilişkisiyle bağlantılı olarak yok etme faaliyetini sürdürür. Winnicott, öznenin, öznel değil nesnel olarak algılandığı, özerk ve ortak gerçekliğe ait

³⁷ A.g.y., s.115.

³⁸ A.g.y., s.115.

olduğunda, yıkıcılığın temel bir özellik olduğunu; yıkıcılığın da nesneyi kendiliğın dışına yerleştirerek gerçekliğın oluşmasında rol oynadığını söyler.

Winnicott, bu görüşlerini anne çocuk ilişkisi açısından şöyle ifade eder: Bebek memeye yansıtma alanının dışında dışsal bir konum tanımaya başladığında, memenin yok edilmesi bir özellik haline gelmiş olur. Anne burada, bebeğın nesnenin saldırısı sonrasında hayatta kalmayla tanıştırır; bebeğın yıkıcı saldırıları karşısında annenin ayakta kalması, ileride sıkça karşılaşacağı bir şeyin ilk örneğini oluşturacaktır.³⁹ Nesnenin hayatta kalması önemlidir. Annenin misillemede bulunmadan durabilmesi, bebeğın nesneyi kaygısızca kullanmayı yaşatır; bu da bebeğın tümgüçlü kontrolünün dışındaki diğerlerine karşı sağlam bir inanç oluşturmaya katkı sağlar.

Tabii ki, bu aşamada gerçek bir yıkım da söz konusu olabilmektedir: Gerçek yıkım nesnenin hayatta kalmayı başaramamasına bağlı olarak görülür. Winnicott, sözünü ettiğı yıkımda öfkenin olmadığını, hatta nesnenin hayatta kalmasından duyulan bir sevinç olduğunu söyler. Bu evrenin bir sonucu olan nesnenin “her zaman yok edilmesi”, hayatta kalan nesnenin gerçekliğının hissedilmesine yol açarak nesne sürekliliğine katkıda bulunur. Bu görüşlere göre, nesne sürekliliğı nesnenin kullanılabildiğı aşamadır.⁴⁰

³⁹ A.g.y., s.118.

⁴⁰ A.g.y., s.119.

Oyun Kuramı

Winnicott, “Oyun Oynama: Kuramsal Bir Önerme” isimli makalesinde, daha önce “geçiş nesneleri ve geçiş olguları” üzerine olan görüşlerini açıklarken betimlediği gelişim süreciyle bağlantılı ilişkilere geri döner ve oyunun bu ilişkilerde nereye oturduğunu sorgular. Winnicott’a göre, bebek ve nesne iç içe geçmiştir; bebeğin nesne hakkındaki görüşü öznel ve anne bebeğin bulmaya hazır olduğu şeyi gerçek kılmaya çalışır. Bu ilişkide, anne ya da annenin bir parçası, bebeğin bulma kapasitesine sahip olduğu şey olmak ile kendisi bulunmayı beklemek arasında gidip gelir. Annenin bu rolü süreci aksatmadan oynaması, bebeğin “tümgüçlülük” deneyimini edinmesini getirir. Winnicott, anneye duyulan güvenin, anne ile bebek arasında yer alan ya da anneye bebeği birleştiren bir mekân yarattığını belirtir ve buna “oyun alanı” adını verir.⁴¹

Winnicott, oyunun heyecan veren bir şey olmasının nedeni, oyunun esasının kişisel ruhsal gerçeklik ile gerçek nesnelerin denetlenmesi deneyimi arasındaki etkileşimin istikrarsızlığında görür.

Gelişim sürecindeki bir sonraki aşama, kişinin biri varken kendi başına kalmasıdır. Winnicott, bu durumu “Kendi Başına Olma Kapasitesi” isimli yazısında ele almıştır. Çocuk oyunda, kendisini seven ve artık güvenilir olarak gördüğü kişiye, arada unutsa bile hatırladığında, ulaşabileceğini temel alarak oynamaktadır. Bundan sonraki aşama, iki oyun alanı-

⁴¹ D.W. Winnicott. [1971] *Oyun Oynama: Kuramsal Bir Önerme*, *Oyun ve Gerçeklik*, 1998, a.g.y., s.67-68.

nın örtüşmesine izin verme ve bu örtüşmeden hoşlanma aşamasıdır. Bu aynı zamanda, birlikte oynamanın zemininin hazırlandığı aşamadır.

Winnicott oyun oynamanın bir deneyim olduğunu belirtir; ona göre, oyun oynama yaratıcı ve mekân-zaman sürekliliği içinde yer alan bir deneyim, temel bir yaşama biçimidir. Winnicott burada, oyunun istikrarsızlığı üzerine bir kez daha vurgu yapar ve bu istikrarsızlığın öznel olan ile nesnel olarak algılanan şey arasındaki kuramsal çizgi üzerinde olmaktan kaynaklandığını belirtir.⁴²

Oyun Oynama ve Yaratıcılık

Winnicott, geçiş olguları kavramının bir uzantısı olarak oyun oynama ile yaratıcılık arasında ilişki kurar ve çocuk ya da erişkin ayrımı yapmadan sadece oyun oynarken yaratıcı olmakta özgür olduğunu belirtir. Oyun oynama ile yaratıcılık arasında kurduğu bağ, oyun oynamanın psikoterapide temel önemde olduğunu ileri sürmesinin de altında yatmaktadır. Psikoterapi, iki oyun alanının, hastanın ve terapistin oyun alanlarının örtüştüğü yerde yapılmaktadır. Terapist oyun oynayamıyorsa bu işe uygun değildir; hasta oyun oynayamıyorsa, psikoterapi ancak hasta oyun oynayabilir duruma geldikten sonra yapılabilir. Winnicott'a göre, oyun oynamanın bu kadar önem taşımasının nedeni, hastanın ancak oynarken yaratıcılılaşmasıdır. Bir çocuk ya da yetişkin ancak oynarken yaratıcı olabilmekte ve bütün kişiliğini kul-

⁴² A.g.y., s.71.

lanabilmektedir. Bireyin kendini keşfedebilmesi ise, ancak yaratıcı olmakla mümkün olmaktadır.⁴³

Winnicott, oyun oynamaya yüklediği varoluşsal anlamı şöyle ifade eder: “İnsanın deneyimsel varoluşunun tamamı oyun oynama temeli üzerinde inşa edilir. ... Hayatı geçiş olguları alanında, öznellik ve nesnel gözlemin kesiştiği heyecan verici noktada, bireyin iç gerçekliği ile bireylerin dışında kalan ortak gerçeklik arasındaki ara bölgede yaşarız.”⁴⁴

Yaratıcılık ve Yaşama İlişkin Tutum

Winnicott, yaratıcılık konusunu bu kez de, dış gerçekliğe ilişkin tutumların bütününe kapsayan ya da kendi ifadesiyle renklendiren bir şey olarak daha geniş bir çerçevede ele alır. Hayatı yaşamaya değer şey olarak tanımladığı yaratıcı kavrayış ile dış dünyayla boyun eğmeye dayalı ilişki kurmayı karşı karşıya koyar. Dış dünya ile ilişkinin sadece uyum üzerinden yaşanması, hiçbir şeyin önemli olmadığı, hayatın yaşamaya değmediği düşüncesiyle bağlantılı bir boşunalık duygusu oluşturmaktadır.⁴⁵

Winnicott’un geçiş nesnelerinden başlayarak yaratıcılığa uzanan yazım serüveninde, nesnel olarak algılama ile öznel olarak tasavvur etme ilişkisini içeren alan, her zaman özel bir öneme sahip olmuştur. Bu alan hep biraz belirsiz ve de görecelidir. Nesnel olarak algılanan şey, bir ölçüde öznel olarak

⁴³ D.W. Winnicott. [1971] *Oyun Oynama: Yaratıcı Faaliyet ve Kendilik Arayışı*, *Oyun ve Gerçeklik*, a.g.y., 1998, s.75.

⁴⁴ A.g.y., s.87.

⁴⁵ D.W. Winnicott [1971] *Yaratıcılık ve Kökenleri: Yaratıcılık Düşüncesi*, *Oyun ve Gerçeklik*, 1998, a.g.y., s.88.

tasavvur edilir. Winnicott, dış gerçekliğin öznel bir olgu olarak tasavvur edilmesinin aşırıya kaçıldığı durumda varsanı görüldüğünün altını çizerek ve bu özellikteki bireyleri şizoid olarak tanımlarken, öteki uca da nesnel olarak algılanan gerçekliğe bağlı kalıp öznel dünyayla ya da gerçeklere yaratıcı yaklaşım ile hiç temas kuramamayı yerleştirir.⁴⁶

Winnicott için sağlıklı, yaratıcı bir kendiliğin ortaya çıkışı, “yeterince iyi annelik” (good-enough mothering) terimi altında gruplandığı özgül çevresel koşullara bağlıdır. Bu koşullar, çocuksu bağımlılıktan bağımsızlığa doğru duygusal, tümgüçlü kavrayıştan gerçekçi algılamaya doğru bilişsel bir değişimi mümkün kılar. Yine bu koşullar, bireyin kendilik duyusunun yapısı, ahengi ve canlılığını belirler. Winnicott, bu noktada bireylerin iki yoldan birine yöneldiklerinin altını çizmektedir: İlkinde yaratıcı bir biçimde yaşayarak hayatın değerini hissetmek söz konusuysa, yaratıcı biçimde yaşamaması durumu olan diğerinde yaşamın değerinden şüphe duyulmaktadır. Yol ayrımında ise, bebeğin yaşam deneyiminin başlangıcında, ilk dönemlerdeki çevre koşullarının niteliği ve niceliği yer alır.⁴⁷

Winnicott bu yaklaşımıyla, özellikle de yaratıcılığın ortaya çıkıp çıkmaması bağlamında çevreye özel bir önem atfetmekte; hayatın yaşamaya değer olduğunu hissetmenin belirleyicisi olan yaratıcılığı ele alırken, çevreyi hesaba katmanın gereğine vurgu yapmaktadır.

⁴⁶ A.g.y., s.89-90.

⁴⁷ A.g.y., s.94-95.

Kendi Başına Olma Kapasitesi

Geçiş olgusu döneminde, tutma ortamının annesel koşullarından bebeğin giderek vazgeçmesinin, annenin rolünün hayal kırıklığı oluşturmaya neden olduğundan söz edilmişti. İşte bu vazgeçme sürecinde, bebek “kendi başına olma kapasitesi” (capacity to be alone) geliştirmektedir.

Kendi başına olma kapasitesi, Winnicott’un gelişim açısından gerekli gördüğü bir diğer alanı oluşturur. Daha açık ifade etmek gerekirse, Winnicott, bireyin kendi başına olma kapasitesini duygusal gelişimde olgunluğun en önemli işaretlerinden biri olarak görür. Winnicott’a göre, kendi başına olma yetisi psikanalitik tedavilerde sessiz bir evre ya da seans ile temsil edilir ve direncin kanıtı olmaktan çok, hasta açısından bir başarıyı gösterir. Yazar, psikanalitik literatürde, kendi başına olma yetisinden çok, kendi başına olma korkusunun ya da isteğinin yazıya döküldüğünü belirtir ve bunun yanı sıra, kötülük görme beklentisine karşı bir savunma örgütlenmesi olan içe kapanma durumu hakkında oldukça fazla çalışma yapıldığına vurgu yapar.⁴⁸

Winnicott, kendi başına olma kapasitesinin kurulmasına katkısı olan birçok yaşantıdan özellikle de bir tanesine, “annenin yanında, bir bebek ve küçük bir çocuk olarak kendi başına olma” yaşantısına dikkati çeker. Bu yaşantı, yeteri kadar olmadığında kendi başına olma kapasitesinin oluşmasına olanak tanımayacak ölçüde önemlidir.⁴⁹

⁴⁸ D.W. Winnicott, The Capacity to be Alone, *International Journal of Psychoanalysis*, 39:416-420, 1958, s.416.

⁴⁹ A.g.y., s.417.

Winnicott tam da bu noktada, muhtemelen her ikisi de kendi başına olan, ancak birbirlerinin yanında olmanın ikisi için de önemli olduğu iki kişi arasındaki ilişkiye gönderme yapar ve sevmeyi “benlik bağlılığı” (ego-relatedness) olarak tanımladığı bu durumla ilişkilendirir.⁵⁰ Winnicott’a göre, dostluk da bu kumaştan dokunur. Aşk ise, bu çerçevede, ister kaba isterse yüceltilmiş biçimde olsun, daha çok altbenlik ilişkilerinin bir meselesi olarak görülür.

Bir yandan, doyumlu bir cinsel birleşmeden sonra, her bir partnerin kendi başınalığı ve kendi başına olmaktan hoşnutluğu örnek verilerek, kendi başına olan bir diğer kişiyle kendi başına olmaktan keyif almanın, kendi içinde bir sağlıklılık yaşantısı olduğunun altı çizilirken, öte yandan, kendi başına olma kapasitesinin, ebeveynle özdeşleşmeyi de içeren duygusal olgunluk ile eşdeğer olduğu kabul edilir. Kendi başına olma kapasitesi, bir iyi nesnenin bireyinin ruhsal gerçekliğinde bulunmasına bağlıdır. Winnicott, Melanie Klein’ın çalışmalarından da yararlanarak, bireyin iç nesneleriyle ilişkisinin, iç ilişkiler konusundaki güvenle birlikte, kendine yaşama yeterliliği sağladığını ve böylece kişinin, dış nesne ya da uyaranların yokluğunda bile, geçici olarak doyumlu kalabildiğini belirtir. Olgunluk ve kendi başına olma kapasitesi, bireyin “yeterince iyi annelik” yoluyla iyicil bir ortamda, dürtü doyumlarının yinelenmesi yoluyla bir inanç oluşturma şansına sahip olmasını ifade etmektedir.⁵¹

⁵⁰ A.g.y., s.417.

⁵¹ A.g.y., s.417.

Winnicott, bir çocuk ya da bebek, çok erken bir evrede kendi başına olabilir mi, sorusuna ise şu yanıtı verir: "... kendi başına olma yeteneği, kökeni itibarıyla, başka birinin yanında kendi başına olmanın erken dönem yaşantısını içerir. Başka birinin yanında kendi başına olmak, benlik olgunlaşmamışlığının doğal olarak anneden gelen benlik desteğiyle dengelendiği, çok erken bir evrede ortaya çıkabilir. Zaman içinde, birey benlik-destekleyici anneyi içe yansıtır ve bu yolla anne ve anne simgesine sıkça gönderme yapmadan kendi başına olabilmeyi mümkün kılar".⁵² Winnicott, bu yolla, kendi başına olma kapasitesinin başka birinin yanında kendi başına olma yaşantısı üzerinde temellendiği ve bu yaşantı yeterli olmadığında kendi başına olma kapasitesinin gelişmeyebileceği şeklindeki paradoksu doğrulamaya çalışır.

Winnicott, aslında, anne için önemli olanın sadece dünyayı bebeğin taleplerine göre biçimlendirmek değil, aynı zamanda da bebeğe talepte bulunmadığı ya da ihtiyaçlarını gidermediği talepsiz bir varoluş sağlamak olduğunu söylemektedir. Kendi başına olma kapasitesi de, istikrarlı ve bireysel kendilik gelişimi için temel bir özelliktir. Winnicott'un ifadesiyle, "bebek sadece (başka birinin yanında) kendi başına olduğunda, kendi bireysel yaşamını keşfedebilmektedir".⁵³

⁵² A.g.y., s.418.

⁵³ A.g.y., s.418.

Winnicott'un Paradoksları ve Sonuç

Winnicott'un görüşlerine toplu olarak bakıldığında, kuramsal olarak onu diğerlerinden farklı kılan birkaç özellik öne çıkıyor.

Winnicott'un psikanalize en önemli katkısı, nevrozların klasik kuramı ve psikanalitik tedavi üzerine olan temel bir gözlemleriyle başlıyor: Hasta diğerleriyle etkileşime açık, yerleşik ve bütünlüklü bir kişiliğe sahip olan bir bireydir. Winnicott'un önemli katkılarının hemen hepsinin, bu yaklaşım üzerine şekillenen, çocuğun ayrı bir birey olarak kendisi hakkındaki farkındalığını mümkün kılan koşullarla ilgili olduğu söylenebilir. Winnicott birey olma sorununa farklı açılardan, farklı formülasyonlar yaparak ve farklı çerçeveler içinden yaklaşmıştır.

Winnicott'un pediyatrist ve çocuk psikiyatristi olarak, çocukları anneleriyle birlikte gözlemlediğinden ve bebeklerin ve küçük çocukların ruhsal yaşamlarını, anneleriyle ilişkileri dışında düşünemediğinden sıkça söz edilir. Winnicott, "Ebeveyn-Bebek İlişkisi" isimli makalesinde, bebek ve annesel bakımın birliğinden söz ederken,⁵⁴ görüşlerini ağırlıklı olarak iç nesneler üzerine kurmuş olan Melanie Klein'dan, bir anlamda da klasik psikanalitik görüşten kuramsal ayrılığının ipuçlarından birini verir. Winnicott, özne ve nesne arasındaki olayların referans noktasını insan zihni olarak gören klasik psikanalitik görüşten farklı olarak, psikanalize iki-kşi psikolojisi olarak yaklaşır.

⁵⁴ D.W. Winnicott, *The Theory of the Parent-Infant Relationship*, 1960, a.g.y., s.587.

Winnicott'un kuramında, erken nesne ilişkileri, genel anlamda dürtü doyumunu değil, çocuğun içindeki gelişimsel ihtiyaçlar ile anne tarafından sunulan annelik koşulları arasındaki etkileşimi içerse de, Winnicott, dürtü kuramına tümünden karşı bir tutum almaz. Örneğin, tutmanın, daha önce başlayan ve nesne ilişkilerini belirleyen dürtüsel yaşantılarla örtüştüğünden söz eder. İhlalin tümüyle çevresel olmadığından hareketle, çocuğun, altbenlik dürtülerini, çevre koşulları yeterli değilse, bir "ihlal" olarak yaşadığının altını çizer.

Winnicott'un en değerli klinik ve kuramsal katkıları paradokslar biçiminde olmuştur. Kuramının temel konularından olan geçiş nesnesi üzerine olan görüşlerinin merkezinde şu paradoks yatar: "Geçiş nesnesinin bebekle aramızdaki bir anlaşmaya dayandığı söylenebilir; bu anlaşmaya göre bebeğe şu soruyu asla sormayacağız: Bunu sen mi tasarladın, yoksa dışarıdan mı sunuldu sana? Önemli olan, bu noktada herhangi bir karar verilmesinin beklenmemesidir. Sorunun böyle sorulmaması gerekir".⁵⁵ Winnicott, daha sonra bu konuya tekrar değinerek, geçiş nesneleri ve geçiş olguları kavramının temel özelliğinin paradoks ve paradoksun kabul edilmesi olduğunu belirtir: "Bebek nesneyi yaratır, ama nesne zaten orada yaratılmayı ve duygu yatırılmış bir nesne haline gelmeyi beklemektedir".⁵⁶

Winnicott'un kendi başına olma kapasitesinin, birisi yanındayken kendi başına olma yaşantısı üzerinden gelişen bir olgu olduğunu açıklayan paradoksu da çok çarpıcıdır: "Bu

⁵⁵ D.W. Winnicott, *Geçiş Nesneleri ve Geçiş Olguları*, 1953, a.g.y., s.31.

⁵⁶ D.W. Winnicott, [1969] *Nesne Kullanımı ve Özdeşleşmeler Yoluyla İlişki Kurma, Oyun ve Gerçeklik*, 1971, s.114.

yaşantı, annenin yanında, bir bebek ve küçük bir çocuk olarak kendi başına olmayı içerir”.⁵⁷

Gelişimin en erken dönemlerinden köken alsa da, anne ve bebeğin birliği ve ayrılığı şeklindeki paradoks, geçiş olguları döneminde anne çocuk arasındaki diyalektik ilişkinin niteliğindeki bir değişikliklerle belirgin hale gelir: Anne ve bebek birdir; anne ve bebek ikidir. Winnicott’un geçiş nesneleriyle ilgili paradoks için söylediği, kuramının tüm paradoksları için genellenebilir: Bebek ya da çocuğa, hangisinin gerçek olduğunun hiçbir zaman sorulmaması esastır. Aslında her ikisi de gerçektir. Bebeğin anneye birlik ve anneden ayrı olma gerçeğinin eşzamanlı olarak sürmesi, bebeğe anne ve bebek arasında kalan potansiyel bir mekânda oyun oynama, bir anlamda da var olma imkânı yaratır.

Sonuç olarak, Winnicott’un bebek ve anne arasındaki mekânda öznenin yaratılması kavramı, birlik ve ayrılığın, içselliğin ve dışsallığın diyalektik geriliminin çeşitli örneklerini içermektedir.

⁵⁷ D.W. Winnicott, *The Capacity to be Alone*, 1958, a.g.y., s.417.

FREUD OKUMALARI

RAŞİT TÜKEL

Kronolojik bir okumayla, Freud'un kuramını sürekli geliştirdiğine tanık oluruz. Zaman zaman çelişkiler de içerebilen bu tür bir kuramsal gelişim, Freud'un yaşamı boyunca sürmüştür. Kuramsal sürecin tamamlanmamışlığı, birçok kuramcı için el alabileceği bir zenginlik olmuş ve değişime kapalı olmayan bu ortam, psikanalizin Freud sonrası gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Bu nedenle, kitapta, Freud'un düşlerin yorumu, dürtüler, narsisizm, nesne ilişkileri, anksiyete, savunma mekanizmaları, aktarım gibi konular üzerine olan yazıları tarihsel süreklilik gözetilerek ele alınırken, Hartmann, Melanie Klein, Winnicott gibi kuramcılarının Freud sonrasına ait katkılarına da yer verilmiştir.

RAŞİT TÜKEL

